

ประชุมพงษาวดาร ภาคที่ ๗

พิมพ์แจกในงานปลงศพ

พระยานเรนารถกัศรัยญาณกร (เอม นมหาไชย)

พิมพ์เมื่อ พ. ศ. ๒๔๖๑

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒนาการ

คำนำ

นางวางโท พระยาบำเรอวิริภักย์ (สาย ฌมหาไชย) มา
แจ้งความแก่กรรมการหอพระสมุดวชิรญาณว่า เจ้าภาพงานศพ
พระยานรณารตภักคคีรัษฎากร (เอม ฌมหาไชย) ข้าหลวงเดิม
ในรัชกาลที่ ๕ มีความศรัทธาจะพิมพ์หนังสือในหอพระสมุดสำหรับ
พระนคร เป็นของแจกในงานศพเรื่อง ๑ ขอให้กรรมการช่วยเลือก
เรื่องหนังสือให้ ข้าพเจ้าจึงได้เลือกเรื่องประชุมพงษาวดารภาคที่ ๘
ให้พิมพ์ตามปรารถนา

หนังสือพงษาวดารที่รวมพิมพ์ในประชุมพงษาวดารภาคที่ ๘ นี้
มี ๔ เรื่อง คือ พงษาวดารเมืองเชียงรุ่งเรื่อง ๑ พงษาวดารเมืองไถ
เรื่อง ๑ พงษาวดารเมืองแฉะเรื่อง ๑ แลพงษาวดารเมืองเชียงแขง
เรื่อง ๑ เมืองเหล่านี้ล้วนเป็นเมืองของชนชาติไทย อยู่ข้างเหนือ
พระราชอาณาเขต เคยมาขึ้นอยู่กับพระราชอาณาจักรสยามบางยุค
บางคราวแต่ก่อนมา ในคราวที่มีท้าวพระยาผู้ใหญ่ของเมืองนั้น ๆ
เข้ามาสวามิภักดิ์ จึงได้ตามเรื่องพงษาวดารของบ้านเมือง จัดไว้เป็น
ความรู้ในราชการ

เมืองเชียงรุ่งอยู่ในแคว้นสิบสองปันนา เขตแดนติดต่อกับ
ประเทศจีนไทยแลพม่า โดยปรกคิมักขึ้นอยู่กับจีนแลพม่าทั้ง ๒ ฝ่าย
ก็เข้าไปมาถึงกันได้ง่ายกว่าทางประเทศสยาม พวกพลเมืองเป็นไทย

(๒)

จำพวก ๑ ซึ่งเรียกกันว่า “ลือ” ภาษาที่พวกนี้เข้าใจกับเราชาวสยาม
ได้ แต่ปลาทูที่สำเนียงแลคำพูดคล้ายชาวนครศรีธรรมราช ข้าพเจ้า
ได้เคยพบกับพวกลือที่ตงภูมิลำเนาอยู่ในเขตเมืองน่านจึงทราบความ
อันเห็นสมควรที่กล่าวไว้ในหนังสือพระราชพงษาวดารว่า เมื่อ
พ.ศ. ๑๘๗๓ สมเด็จพระรามาธิบดีเสด็จขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่
กวาดครอบครวลงมามาก แลครอบครวที่โตมาครั้งนั้นให้ลงไปอยู่ที่
เมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลา เมืองพัทลุง ไทยที่อยู่ในแขวง
เชียงใหม่สมัยนั้น คงจะเป็นพวกลือนั้นโดยมาก

แคว้นแคว้นสืบสองชั้นนาแยกกันเป็นหลายเมือง ต่างมีเจ้านาย
ปกครอง แต่อยู่ในญาติวงศ์อันเดียวกัน เจ้าเชียงใหม่เป็นหัวหน้า

เหตุที่จะได้เรื่องพงษาวดารเมืองเชียงใหม่ที่พิมพ์ไว้ในสมุด
เล่มนั้นนี้ เดิมพวกเจ้านายเมืองเชียงใหม่แย่งกันเป็นใหญ่ จึงออกหนุน
ฝ่าย ๑ พม่าออกหนุนฝ่าย ๑ พวกเชียงใหม่เกิดรบราฆ่าฟันกัน บ้าน
เมืองไม่เป็นปรกติมาหลายปี ที่หลังพม่ามาเบียดเบียน เจ้านาย
เมืองเชียงใหม่จึงอพยพเข้ามาขออาศัยในพระราชอาณาจักรเมืองหลวง
พ.ศ. ๒๓๘๑ อุปราชามาอาศัยเมืองหลวงพระบางพวก ๑ มหาไชย
มาอาศัยเมืองน่านพวก ๑ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
โปรดให้รัชลงมากองทัพฯ ทั้ง ๒ คน ได้ถามไต่ความว่า เมือง
เชียงใหม่สมควรจะเป็นข้าขอบขัณฑสีมา ขอพระบารมีเป็นท้าวไป
ทรงพระราชดำริเห็นว่า พม่ามีอำนาจที่เมืองเชียงใหม่ก็เพราะได้กำลัง

(๓)

เมืองเซียงตง ซึ่งอยู่ติดต่อกับเมืองเซียงรุ้งทางทิศตะวันตก ถ้าตัด
กำลังเมืองเซียงตงเสียแล้ว พม่าก็จะทำไม่แก่เมืองเซียงรุ้งไม่ได้
เวลานั้นเมืองเซียงตงมีเหตุเป็นอริต่อกับเมืองเซียงใหม่ด้วย จึงทำรัฐ
สังให้มิตราแทนทงกองทัพเมืองเซียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมือง
ลำพูน ให้พระยาอปราชเมืองเซียงใหม่เป็นแม่ทัพยกขึ้นไปตีเมือง
เซียงตง เมื่อยกรา พ.ศ. ๒๓๘๒ ทหารเมืองรายทางเข้าไปได้จนถึง
ธานีเมืองเซียงตง แต่กองทัพไม่พร้อมกัน แลไปซัดสนเสียบ
อาหารจึงต้องถอยทัพกลับมา ยังมีทหารที่จะได้จัดการเรื่องเมืองเซียงรุ้ง
ต่อไปประการใด พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต
อุปราชแลมหาไชยยังค้างอยู่ในกรุงเทพฯ จนถึงรัชกาลที่ ๔
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้เสนาบดีปลุกษาการ
เรื่องเมืองเซียงรุ้ง ว่าจะควรทำอย่างไรต่อไป เสนาบดีปลุกษาเห็น
พร้อมกันว่า กองทัพเมืองเซียงใหม่ยกขึ้นไปก็เกือบจะได้เมืองเซียงตง
อยู่แล้ว หากไปมีเหตุเกิดการบกพร่องจึงต้องถอยทัพ ครั้นควรจะ
ให้ยกกองทัพใหญ่จากกรุงเทพฯ ขึ้นไปสมทบกับกองทัพหัวเมือง
ระเทศเมืองเซียงตงให้การสำเร็จตั้งกระแสนพระราชดำริห์ในรัชกาลที่ ๓
จึงได้ โปรดให้กรมหลวงวงษาธิราชสนิท กับเจ้าพระยาภูธราภัย
แต่ยังเป็นเจ้าพระยาอมราช ยกกองทัพขึ้นไป ความพิศดารเรื่อง
ยกทัพคราวนั้นแจ้งอยู่ในหนังสือ “จดหมายเหตุเรื่องทัพเซียงตง”
ซึ่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นไชยนาทนเรนทร โปรดให้พิมพ์แจก
ในงานศพนายพลเรือตรี พระยานาวาพลพยุหรัักษ์ (ม.ร.ว. พิณ
สนิทวงศ์ ๑ ๑ กรุงเทพฯ) เมื่อขมโรง พ.ศ. ๒๔๕๘ นั้นแล้ว

(๕)

หนังสือพงษาวดารเมืองเชียงรุ่งที่พิมพ์ในสมุทเล่มนั้น igitตามคำให้การของมหาไชย เมื่อบชวค พ.ศ. ๒๓๘๕ ในคราวเมื่อจะยกกองทัพไปตีเมืองเชียงตุงที่กล่าวมา

หนังสือพงษาวดารเมืองไล แลพงษาวดารเมืองแฉง ๒ เรืองนั้น นายพลตรี พระยาฤทธิรงค์รณเขต (ศุข ชูโต) แต่ยังเป็นนายจ่ายวค เป็นนายพันตรีปลัดทัพ ขนไปกับเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี เมื่อบรกา พ.ศ. ๒๔๒๘ ได้ถามพวกท้าวชนเมืองเหล่านั้นแล้วเรียบเรียงพงษาวดาร ๒ เรืองนั้นไว้ เมื่อบชวค พ.ศ. ๒๔๓๓ ในเวลาเป็นที่พระพลัษฏานุรักษ์ ปลัดจางวางกรมมหาดเล็ก

เมืองไลเมืองแฉง อยู่ในแคว้นแคว้นสิบสองจุไทย กล่าวกันมาว่า แรกที่ชนชาติไทยจะอพยพลงมาสยามประเทศแต่ก็ดำยบรรพ์มาตั้งอยู่ที่แคว้นแคว้นสิบสองจุไทยก่อน คำว่าสิบสองจุไทย ว่าตรงกับสิบสองเจ้าไทย เพราะแต่เดิมไทยที่ตั้งอยู่ในแคว้นนั้นนั้น อยู่แยกกันเป็นสิบสองอาณาจักร แม้ทุกวันนี้พวกพลเมืองที่อยู่ในที่นั้นก็คนไทยโดยมาก เรียกกันว่า “ผู้ไทย” เขตแดนท้องที่ ๆ พวกผู้ไทยอยู่ในแคว้นนั้นอันกว้างขวาง ข้างเหนือไปจนถึงมณฑลยูนหน้าแค่นจีน ข้างตะวันออกถึงมณฑลต้งเกยแค่นญวน ข้างตะวันตกต่อแดนไทยสิบสองปันนา ซึ่งชนพม่าที่กล่าวมาแล้ว ข้างใต้ต่อกับกรุงศรีสัตนาคนหุต ซึ่งไทยพวกนี้เองได้ลงมาตั้งชนเมื่อกรุงศรีสัตนาคนหุตมีอำนาจ จึงได้รวมแคว้นแคว้นสิบสองจุไทยซึ่งเป็น

(๕)

พวกเดิมของตนไว้ในอาณาจักร ต่อมาเมื่ออำนาจกรุงศรีสัตนาคนหุต
อ่อนลง ตั้งแต่เสียเมืองแก่พม่าครั้งพระเจ้าหงษาวดียุเรนองเป็น
ต้นมา อำนาจการปกครองหัวเมืองที่ห่างไกลก็มีน้อยลงโดยลำดับ
ที่ลงมาเมื่อกรุงศรีสัตนาคนหุตแยกกันออกไปเป็น ๒ อาณาเขต คือ
หลวงพระบางแลเวียงจันทน์ หัวเมืองผู้ไทยก็แยกกันออกไป ที่อยู่ข้าง
ฝ่ายตะวันออกเรียกว่าเมืองพวนมีเมืองเชียงขวางเป็นต้น ไปขึ้นแก่
เจ้านครเวียงจันทน์ หัวเมืองข้างฝ่ายเหนือรวมทั้งเมืองไลแลเมืองแดง
นชนกขเจ้านครหลวงพระบาง ที่เป็นเมืองไกล ๆ เจ้าหลวงพระบาง
ตั้งท้าวพระยาไปเป็นหัวพันปกครอง เรียกว่าเมืองหัวพันทั้งหก
เมืองที่อยู่ห่างไกลออกไปคงเรียกว่าสิบสองจุไทย ให้ปกครองกันเอง
เป็นทำนองประเทศราช เมืองไลแลเมืองแดงอยู่ในพวกหลังนี้
หัวเมืองของจีนซึ่งต่อแดนสิบสองจุไทยข้างฝ่ายเหนือคือ หัว
เมืองของญวนซึ่งต่อแดนเมืองพวนข้างฝ่ายตะวันออกคือ แต่เดิมมา
การปกครองชายแดนก็ละหลวม กำหนดแต่ว่าเขตแดนถึงเพียง
นั้น ๆ แต่การภายในแล้วแต่พวกที่อยู่ในนั้นจะปกครองกันอย่างไร
เหมือนกับทางข้างนี้ การเป็นดังนี้ หัวเมืองที่พวกผู้ไทยอยู่ทั้งใน
แดนจีนแดนญวน แลในแคว้นสิบสองจุไทย แลเมืองพวน จึง
คล้าย ๆ กับแผ่นดินกลางมาช้านาน เมืองใดที่อยู่ใกล้ชิดข้างไหน
ก็ชนข้างนั้น ที่อยู่ห่าง ๆ ก็ชนสองฝ่ายสามฝ่าย แล้วแต่อำนาจ
ข้างไหนมาถึงตัวเมื่อใด ก็ยอมอ่อนน้อมต่ออำนาจนั้น พออย่า
ให้เบียดเบียน

(๖)

ส่วนผู้คนพลเมืองที่อยู่ในท้องที่ ๆ กล่าวมานี้ มีหลายชาติหลายภาษา ไม่ใช่มีแต่ผู้ไทยชาติเดียว ข้าเป็นพลเมืองเดิม อยู่ในท้องที่ แต่พวกไทยยังไม่เข้ามา ครั้นไทยลงมา ๆ ปรายปรายชนะพวกข้า ๆ จึงต้องยอมให้ไทยใช้สอยสืบมาจนเป็นประเพณี คราวนั้นถึงสมัยเมื่อพวกเม่งจูมาไท้เป็นใหญ่ในเมืองจีน ยิ่งขับให้จีนไว้มมเขี่ยต่างมวย พวกจีนที่ไม่พอใจจะอยู่กับพวกเม่งจู ก็พากันอพยพหลบเข้ามาอยู่ในหัวเมืองเหล่านี้ มีจีนมาเป็นพลเมืองอีกชาติ ๑ แต่จีนกับผู้ไทยไม่ผิดกันนัก ไทยมากกว่า อยู่มาพวกจีนก็ขึ้นไปกับไทย พูดภาษาแลแต่งตัวกลายเป็นผู้ไทย คงแต่ถือขนบธรรมเนียมจีนอยู่บางอย่าง มีที่คงเป็นจีนอยู่พวก ๑ (จะมาแต่ครั้งใดไม่ทราบแน่) เรียกว่าพวกแม้ว, พวกเข่า, ซึ่งเที่ยวตั้งบ้านเรือนอยู่บนยอดเขา ไม่ลงมาอยู่ปะปนกับพวกอื่น มาในชั้นหลังเมืองญวนเกิดขบถเป็นจลาจลขึ้น เมื่อในสมัยครั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานีของประเทศสยาม มีพวกญวนอพยพหลบหนีภัยอันตราย เข้ามาอยู่ในแขวงนี้อีกพวก ๑ ผู้คนพลเมืองจึงปะปนกันหลายชาติหลายภาษา

ว่าโดยเหตุการณ์ที่ปรากฏมาในพระราชพงษาวดาร ตั้งแต่ของเซียงสือกตั้งเมืองญวนเป็นอิสระไต่เมื่อในรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร แต่นั้นญวนก็พยายามขยายอำนาจออกไปโดยลำดับมาถึงในรัชกาลที่ ๒ ญวนขยายอำนาจปกคลุมเข้ามาถึงทางเมืองพวนแลแคว้นแคว้นสิบสองจุไทย เขาไปอยู่ในบังคับบัญชาญวนได้เกือบหมด

(๗)

แล้วถ้าเรือเอียมต่อเข้ามาจนถึงเมืองเวียงจันทน์ ญวนออกหนนให้
 อนุเจ้านครเวียงจันทน์เป็นขบถเมื่อในรัชกาลที่ ๓ ไทยจึงเกิดรบชน
 กับญวน ในการสงครามคราวนั้น กองทัพเจ้าพระยาบดินทรเดชา
 (สิงห์ สิงห์เสนี) ชนไปถึงเมืองพวน จับได้ญวนออกไปได้หมด เมื่อ
 ปรายปรามขบถเวียงจันทน์ราบคาบแล้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
 เจ้าอยู่หัวโปรดให้เลิกประเทศราชเวียงจันทน์เสีย ให้เมืองหลวง
 พระบางว่ากล่าวทั้งสิบสองจุไทยแลเมืองพวน อำนาจการปกครอง
 หัวเมืองเหล่านั้น ก็ยังอ่อนแอแล เมืองพวนอยู่ใกล้แดนญวน แลไป
 มาค้าขายถึงกันอยู่เสมอ ต่อมาเมื่อบ้านเมืองเป็นปรกติ พวกท้าว
 พระยาเมืองพวนก็ไปสมัครสมานเข้ากับญวนอีก แต่ไม่ปรากฏมี
 เหตุการณ์สำคัญอันใดตลอดเวลาราว ๓๐ ปี จึงมาเกิดเหตุเรื่องช่อ

แต่ก่อนมาเรามักเข้าใจกันว่า “ช่อ” เป็นชนชาติหนึ่งต่าง
 หาก ข้าพเจ้ายังจำได้ เมื่อครั้งที่พ้อคราวแรกในรัชกาลที่ ๕ กอง
 ทัพพระยามหาอำมาตย์ (ชั้น กัลยาณมิตร) จับได้ช่อส่งลงมากรุง
 เทพฯ มีคนกระซิบกันว่า ไปจับเอาเจ้ากมลวงว่าเป็นช่อ ด้วยไม่รู้ว่
 ที่จริงช่อมันก้เจกนั้นเอง พวกไทยทางข้างเหนือทั้งเชียงใหม่แลหลวง
 พระบางเขาเรียกบรรดาจีนที่มาจากชนหน้าว่า “ช่อ” เราสำคัญเอา
 แต่คำที่เขาเรียก จึงเข้าใจไปว่าเป็นชนชาติอื่นต่างหาก

เรื่องประวัติของพวกช่อที่เข้ามาอุปถัมภ์ในพระราชอาณาเขต
 ข้าพเจ้าได้พบในหนังสือ ๒ ฉบับ คือ คำให้การของหล่มิ่งคังทหารช่อ
 ซึ่งกองทัพพระยามหาอำมาตย์จับได้ส่งตัวลงมา สมเด็จพระเจ้าพระยา

(๘)

บรมมหาศรีสุริยวงศ์ตามคำให้การ พิมพ์อยู่ในหนังสือราชกิจจานุเบกษา ปีชวศ จุลศักราช ๑๒๓๘ (พ.ศ. ๒๔๓๘) เรื่อง ๑ คำให้การของ กอฮั่นหน้าชื่อ ซึ่งเข้ามาอ่อนน้อมต่อเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสง-ชูโต) เมื่อปีจอ จุลศักราช ๑๒๔๘ (พ.ศ. ๒๔๒๘) ยังไม่ได้ ลงพิมพ์เรื่อง ๑ ความทั้ง ๒ ฉบับยึดติดกันข้าง ซากเหลือติดกันข้าง ซ้ำพเจ้าจะลองเก็บเนื้อความมาแสดงพอให้ทราบค่าเงินอนข้าง

เดิมเมื่อราวชวศ พ.ศ. ๒๔๐๖ ในรัชกาลที่ ๕ กรุงรัตนโกสินทร์ มีจีนพวก ๑ เป็นขบถต่อพระเจ้ากรุงจีน หน้าเป็นชาวมณฑล กังไส เรียกชื่อว่าง้อฮาง มีสัมคพรรคพวกประมาณหมื่นเศษ ใช้ ธงเหลืองเป็นสำคัญ ให้ศึกกับพวกเมืองลาวกายซึ่งใช้ธงดำ เราเรียก กันว่าชื่อธงเหลือง พวกชื่อธงเหลืองยกกองทัพตีหัวเมืองชายแดนจีน มาจนในแดนญวน กองทัพจีนเมืองเสฉวน กับกองทัพญวนเมืองตังเกี๋ย จึงสมทบกันยกไปรบพวกชื่อ ๆ แดก ง้อฮางหน้าตายในทวีป พวก ชื่อธงเหลืองจึงหนีไปรวบรวมกันอยู่ที่เมืองซันเตียน อันเป็นเมืองพวก แม้ว้อยบนเขาข้างชายแดน ยกน้องชายง้อฮางขึ้นเป็นหัวหน้า เรียกว่า “ปวงนั้นซี” มีไพร่พลประมาณ ๕๐๐๐ คน ต่อมาปวงนั้นซีคุมสัมค พรรคพวกเที่ยวปล้นสดมบ้านเล็ก เมืองน้อยทั้งในแดนจีนแลแดนญวน จีนกับญวนยกกองทัพสมทบกันมารบอีกครั้ง ๑ ปวงนั้นซีแตกไป แต่ นั้นพวกชื่อก็มีใจกำเริบ ยกเป็นกองทัพเที่ยวตีบ้านเมืองหาผลประโยชน์ แห่งใดต่อสู้ ถ้าแพ้ชื่อ ๆ ก็เก็บบริวารพยัสสมบัติ จับผู้คนที่ เป็น หน้าฆ่าเสีย เขาถูกหลานฆ่าไพร่ไปใช้สอยเป็นพรรคพวก ผู้ที่มี

(๘)

ทรัพย์ก็ยอมให้ไต่ตัวไปข้าง ถ้ำแห่งใดกลัวเกรงอ่อนน้อมยอม “ตู้”
ต่อข้อ ๆ ก็ไม่ทำอันตราย เป็นแต่กะเกณฑ์เอาผู้คนแลทรัพย์สิ่งของ
มาใช้สอยเป็นกำลังพาหนะ ข้อค้ำบ้านเมืองเข้ามาในแดนญวน ใต้
เมืองหอเชียงจิวเป็นต้น เมื่อปีเถาะ พ.ศ. ๒๔๓๐ ตั้งช่องสุ่มใต้
กำลังมากแล้ว แต่แรกคิดจะไปตีเมืองต่งเกีย แต่พวกหัวเมือง
ญวนมาเกลี้ยกล่อมยอมเป็นไมตรีกับข้อ ๆ จึงขยายอำนาจเข้ามาทาง
หัวเมืองสิบสองจุไทยเมื่อในรัชกาลที่ ๕

ถึงขรกา พ.ศ. ๒๔๓๖ ข้อคิดจะลงมาตีเมืองลาวในพระราช
อาณาเขต จึงแต่งกองทัพให้ยกมาตีเมืองเชียงขวางในเขตเมือง
พวนก่อน เจ้าเมืองเชียงขวางไปขอกองทัพญวนมาช่วย ข้อค้ำกอง
ทัพญวนแตก ใต้เมืองเชียงขวางแล้ว จึงมาตั้งค่ายมั่นอยู่ที่ทุ่งเชียง
คำ เมื่อปีจอ พ.ศ. ๒๔๓๗

ถึงขลุ่ย พ.ศ. ๒๔๓๘ ข้อยกลงมาจากทุ่งเชียงคำ ๒ กอง ๆ ๑
ยกลงมาทางเมืองเวียงจันทน์ จะมาตีเมืองหนองคาย อีกกอง ๑ ยกไป
ทางเมืองหวพัน จะไปตีเมืองหลวงพระบาง ข่าวที่ข้อยกกองทัพเข้ามา
นี้ กรมการเมืองหนองคายได้ทราบความจากพวกท้าวพระยาเมืองพวน
ที่แตกหนีเข้ามา จึงบอกเข้ามายังกรุงเทพฯ ถึงพร้อมกษัตริย์บอกเจ้า
นครหลวงพระบาง เวลานั้นพระยามหาอำมาตย์ (ชั้น กัลยาณมิตร)
เป็นข้าหลวงขึ้นไปสักเลขอยู่ในมณฑลอุบล จึงโปรดให้พระยามหา
อำมาตย์ ๑ เกณฑ์คนมณฑลนครราชสีมา มณฑลอุดร มณฑล

ร้อยเอ็ด แลมณฑลอุดร รวมเป็นกองทัพยกขึ้นไปยังกันเมือง
หนองคายก่อน ทางกรุงเทพฯ โปรดให้เจ้าพระยาภูธราภัย เป็นแม่ทัพ
ยกไปทางเมืองหลวงพระบางทัพ ๑ ให้เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง
เป็นแม่ทัพยกไปทางเมืองหนองคายทัพ ๑

เมื่อกองทัพพระยามหาอำมาตย์ยกขึ้นไปถึงเมืองหนองคาย
ซอกถึงมาถึงฝั่งน้ำโขงปากโน้น ตั้งค่ายอยู่ที่เมือง
เวียงจันทน์แห่ง ๑ ที่บ้านสถานีแห่ง ๑ ที่บ้านโพนทานาเลาแห่ง ๑
ซอกข้ามปากมาตเมืองปากเหืองแตกเมือง ๑ พระยามหาอำมาตย์
กับพระยานครราชสีมา (เมฆ) พระยานครราชสีมา (กาจ สิงห์เสนี)
แต่ยังเป็นพระพรหมภักดี ขกรบัตร์เมืองนครราชสีมา ยกขึ้นไป
ไ้รบพุ่งกับพวกซ้อ ๆ ล้มตายแตกหนีไป ที่จับเป็นได้ก็มาก กองทัพ
เจ้าพระยามหินทร ๆ จึงไม่ต้องยกขึ้นไปเมืองหนองคาย ส่วนทางเมือง
หลวงพระบาง พระยาพิไชย (ทิศ) กรมกองทัพหัวเมืองเหนือยก
ขึ้นไปก่อน ยกจากเมืองหลวงพระบางขึ้นไปพบกองทัพซ้อตั้งอยู่ที่เมือง
เวียงกักในแขวงหัวพัน ไ้รบกันเมื่อเดือน ๑๒ บกญ แต่กำลังไม่พอ
จะต่อสู้ให้แตกไป จึงตั้งมั่นรักษาต่านอยู่ ครั้นเจ้าพระยาภูธราภัย
ยกขึ้นไปถึงเมืองพิไชย จึงให้เจ้าพระยาจักรีธรรมมาธิราช (เวก
บุญบริศพนธ์) แต่ยังเป็นพระสุริยภักดีเจ้ากรมพระตำรวจ รัยยกขึ้นไป
เมืองหลวงพระบาง ตามไปช่วยพระยาพิไชยรบพุ่งตีพวกซ้อแตกพ่าย
ยับเยินไป กองทัพไทยทั้งกองพระยามหาอำมาตย์ แลกองเจ้าพระยา
จักรีธรรมมาธิราชติดตามซ้อไปจนถึงเชิงคำ ซอกก็พากันอพยพหลบ
หนีไปจากเมืองพวน จึงเสร็จสงครามทัพซ้อในคราวนั้น

(๓๓)

ในระยะเวลาต่อมา ๘ ปี ระหว่างนั้นทั้งเงินแลญวนยกกองทัพ
สมทบกันไปรบช่อที่เมืองซันเทียน คราวนั้นเมืองไต้แลฆ่าปวงนั้นซึ่ง
ผู้เป็นหัวหน้าตาย พวกช่อที่เป็นสมัครพรรคพวกไม่มีนายใหญ่ควบคุม
ตั้งแต่ก่อน ก็แยกกันออกเป็นหลายพวกหลายเหล่า บางพวกไปตั้ง
ทำมาหากินแลยอมเสียส่วยให้เจ้านานผ่านเมืองอย่างราษฎร บางพวก
ประพฤติเป็นโจรผู้ร้ายเที่ยวปล้นสดมภ์เลียงชีพ บางพวกทมิ
กำลังมาก ก็ใช้กำลังเที่ยวชุกกรรโชกถูกรบพุ่งตามหัวเมืองทมิ
กำลังน้อย แลแต่จะมีโอกาสหาผลประโยชน์เลียงชีพได้ก็ช่วยประการ
อย่างใด จึงมีช่อเที่ยวกระจัดกระจายอยู่ทั่วไปในแคว้นเสียดสอง
ชวไทย พวกเจ้าเมืองเหล่านั้นกำลังน้อยก็เข้าเป็นสมัครพรรคพวกกับช่อ
โดยมาก บางทีถึงอาไศรยจ้างวานช่อเป็นกำลังรบพุ่งกันเองบ้างก็มี
ถึงบมแม่ พ.ศ. ๒๔๒๖ ช่อพวก ๑ ยกกองทัพกลับลงมาตั้ง
ค่ายมั่นที่ทุ่งเชียงคำในแขวงเมืองพวน แลเที่ยวตหวเมืองชนเมือง
หลวงพระบางเข้ามาทางเขตรหัวพันทั้งหกอีก จึงโปรดให้พระยาพิไชย
(มิ่ง) กับพระยารณไชยชาญยุทธ (ครุฑ) แต่ยังเป็นพระยาสุโขทัย
คุมกองทัพหัวเมืองเหนือขึ้นไปก่อน แลให้เจ้าพระยาจักรีธรรมมาธิราช
(เวก บุณยรัตพันธุ์) เวลานั้นได้เลื่อนที่เป็นพระยาราชวรานุกุล
เป็นแม่ทัพยกตามขึ้นไปทางเมืองหลวงพระบางทาง ๑ แลเตรียม
กองทัพใหญ่ไว้ ถ้าราชการหนักแน่นประการใด จะโปรดให้สมเด็จพระ
เจ้าพากรมพระยาขำราชปรัญญ์ ซึ่งทรงสำเร็จราชการกระทรวง

(๓๒)

มหาดไทยเสด็จเป็นแม่ทัพใหญ่ ทัพเจ้าผู้เรียบเรียงหนังสือจะได้
โดยเสด็จด้วยในกองทัพนั้น แต่เมื่อใดความว่าช้อทยกลงมาคราวนี้
ไม่มากมายแข็งแรงเหมือนคราวก่อน ทัพหลวงจึงมิได้ยกไป กองทัพ
เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิราชสมทบกับกองทัพหัวเมืองยกขึ้นไป ช้อ
ถอยหนีไปตั้งมั่นอยู่ที่ค่ายทุ่งเชียงคำ เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิราช
ยกตามไปล้อมค่ายไว้ รบพุ่งกันอยู่กว่าเดือน เจ้าพระยาศรีธรรมมา
ธิราชถูกชนชาติกเจ็บบวย ค้เอาค่ายทุ่งเชียงคำไม่ได้ ชัดสนเสบียง
อาหาร จึงต้องถอยทัพกลับมาเมืองหนองคาย

ดงบรรกา พ.ศ. ๒๔๒๘ ทรงพระราชดำริว่า กองทัพที่ยกไป
รบช้อตั้งแต่คราวแรกมาจนคราวแล้ว เกณฑ์พลเรือนไปรบตามอย่าง
โบราณทุกคราว ในเวลานั้นทหารอย่างใหม่ก็ได้จัดตั้งขึ้นหลายกรม
แล้ว ควรจะใช้กำลังทหารปราบปรามช้อเสียให้ราบคาบ จึงโปรด
ให้จัดทหารบกในกรุงเทพฯ ๑ เข้าเป็นกองทัพ ๒ กอง กอง ๑ ให้
นายพันเอก กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม แต่ยังคงดำรงพระยศเป็น
กรมหมื่น แลเป็นผู้บังคับกรมทหารรักษาพระราชวัง เป็นแม่ทัพ
ยกไปทางเมืองหนองคาย อีกกอง ๑ ให้เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี
(เจิม แสง-ชูโต) แต่ยังเป็นนายพันเอก เจ้าหมื่นไวยวรนาถ
แลเป็นผู้บังคับกรมทหารนำ ยกขึ้นไปทางเมืองหลวงพระบาง ยก
ออกจากกรุงเทพฯ ๑ ในเดือน ๑๑ ปีระกานันต์ด้วยกันทั้ง ๒ กอง
กองทัพกรมหลวงประจักษ์ ๑ ขึ้นไปถึงเมืองหนองคาย ทรง
แต่งตั้งให้เจ้าพระยาสุรวงษ์วัฒนศักดิ์ (โต บุณนาค) แต่ยังเป็น

(๑๓)

นายพันตรี พระอมรวโไสยสรเทศ ผู้บังคับการกองปืนใหญ่ เป็น
นายทัพหน้า กับเจ้าพระยาบดินทรเดชาอนุชิต (ม.ร.ว. อรุณ ฉัตรกุล
ณกรุงเทพ) แต่ยังเป็นนายร้อยเอก หลวงสรวิเศษเดชาวุธ เป็นปลัด
คุมพลทหารกอง ๑ เป็นทัพหน้า ให้พระยานครราชสีมา (กาฯ สิงห์เสนี)
แต่ยังเป็นพระยาปลัดเมืองนครราชสีมา เป็นกองลำเลียงทัพหน้า ให้
พระยาอภัยรณฤทธิ (บุคย์ บุณยรัตพันธุ์) แต่ยังเป็นพระราชวังวินทร์
เจ้ากรมพระตำรวจเป็นนายทัพ คุมทหารกอง ๑ เป็นทัพหนุน ให้
พระยาอนุชิตชาญไชย (สาข สิงห์เสนี) แต่ยังเป็นจมนไชยาภรณ์
ปลัดกรมพระตำรวจ เป็นกองลำเลียงทัพหนุน ยกขึ้นไปตีค่ายช่อทุ่ง
เชียงคำ ครั้นกองทัพขึ้นไปถึงพวกช่อปากน้ำอพยพหลบหนีไม่ต่อสู้
กองทัพพรอทำลายค่ายทุ่งเชียงคำ แลยกไปจัดการเมืองเชียงขวาง
เรียบร้อยแล้ว จึงกลับลงมาเมืองหนองคาย

ส่วนกองทัพเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ไปถึงเมืองหลวงพระบาง
แล้ว ยกขึ้นไปตั้งทัพหลวงอยู่ที่เมืองชอนในเขตรหัวพันทั้งหก แต่ง
กองทหารแยกย้ายออกเที่ยวปราบปรามพวกช่อ กองทหารที่พระยา
คัมภีร์ประลาค (อยู่) แต่ยังเป็นนายร้อยเอก หลวงคัมภีร์ประลาค
คุมไป แลกองทหารที่พระยาเทพาธิบดี (อิม) สมุหเทศาภิบาล
แต่ยังเป็นนายร้อยเอก หลวงจ้านงยุทธกิจ คุมไป ๒ กองนี้ไ้รบพุ่ง
มีไชยชนะพวกช่อหลายครั้ง พวกช่อที่เข้ามาตั้งอยู่ตามหัวเมืองชน
เมืองหลวงพระบางแตกหนีไปข้าง ที่เข้ามาอ่อนน้อมต่อเจ้าพระยา
สุรศักดิ์มนตรีหลายแห่ง เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีตั้งอยู่ที่เมืองชอน

พอสิ้นฤดูฝนแล้ว จึงยกขึ้นไปตั้งอยู่ณเมืองแกลง จัดการหัวเมือง
สิบสองจุไทย ในเวลาเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีขึ้นไปจัดการคราวนั้น
เรียกพวกท้าวพระยากรมการตามหัวเมืองมาประชุมกัน พระยา
ฤทธิรงค์ธนะเทศ จึงได้มีโอกาสดำเนินการให้การจัดระเบียบพงษาวดาร
เมืองไต่แต่เมืองแกลง ที่พิมพ์ไว้ในสมุดเล่มนี้

พงษาวดารเมืองเชียงใหม่ ไปรศให้พระยาราชวรวงศ์
(อ่วม) แต่ยังเป็นพระยาศรีสิงหนาท ตามท้าวพระยาเมืองเชียงใหม่
ที่คุมทัพไม่ทองเงินเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวาย เมื่อขาล รัตนโกสินทร
ศก ๓๐๘ (พ. ศ. ๒๔๓๓)

เมืองเชียงใหม่อยู่ในแคว้นไทยจำพวก ๑ ซึ่งเรียกว่าพวก
“เขิน” คือพวกเดียวกับชาวเขินตั้ง อยู่ข้างเหนือมณฑลภาคพายัพ
เดิมชนพม่า เจ้าเมืองเชียงใหม่อยู่ในสังกัดวงษ์อินเคียวกันกับ
เจ้าเมืองเขินตั้ง เจ้าเมืองเชียงใหม่มีนามตามเกียรติยศที่พม่าตั้งว่า
“เจ้าหม่อมมหาศรีสุทนต์พิเชษฐกร พุทธพรหมวงษา” พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสันนิษฐานว่า คือ “สรรเพชญ์
พุทธางกร” เหตุที่จะมาถวายต้นไม้ทองเงินสวามิภักดิ์นั้น ด้วยเดิม
เมืองเชียงใหม่ตั้งอยู่ข้างฝั่งตะวันตกกล้าน้ำโขง ทำเลทำไร่ในอดีต
เจ้าเมืองเชียงใหม่จึงอพยพครอบครัวข้ามฟากมาตั้งอยู่ที่เมืองสิงห์
เวลานั้นเป็นอาณาเขตรชนในเมืองน่าน ด้วยเจ้าเมืองเชียงใหม่เกี่ยวพัน
ในเครือญาติวงศ์กับเจ้านายเมืองน่าน แล้วจึงสวามิภักดิ์ขอเป็นข้า
ขอบขัณฑสีมา

(๑๕)

เรื่องพงษาวดารเกร็ดต่าง ๆ ซึ่งกรรมการหอพระสมุดฯ ได้รวมพิมพ์เป็นหนังสือประชุมพงษาวดาร ได้พิมพ์มาแล้วก่อนแล้ว ๘ ภาค คือ

ภาคที่ ๑ สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ ปรากฏให้พิมพ์ประทานในงานศพหม่อมเจ้าคึกฤทธิ์ในยวราช เมื่อชขาด พ.ศ. ๒๔๕๗ มี ๖ เรื่อง คือ

- (๑) พงษาวดารเหนือ
- (๒) พระราชพงษาวดารฉบับหลวงประเสริฐ
- (๓) จากกรุงศรีอยุธยาไปไทย
- (๔) พงษาวดารเขมร
- (๕) พงษาวดารพม่ารามัญ
- (๖) พงษาวดารล้านช้าง

ภาคที่ ๒ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ พระบรมราชชนนินิพนธ์หลวง มีพระราชเสาวนีย์ดำรัสสั่งให้พิมพ์พระราชทานในงานศพคุณหญิงพักทอง จำแสนยบดี ราชินิกุลในรัชกาลที่ ๕ เมื่อชขาด พ.ศ. ๒๔๕๗ มี ๘ เรื่อง คือ

- (๑) เรื่องตั้งเจ้าพระยานครศรีธรรมราชครั้งกรุงเก่า
- (๒) เรื่องตั้งเจ้าพระยานครศรีธรรมราชครั้งกรุงธนบุรี
- (๓) เรื่องตั้งเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (พัฒน์)
- (๔) เรื่องตั้งพระบริรักษ์ภูเบศร์ (คือเจ้าพระยานครน้อย)

เป็นพระยานครศรีธรรมราช

- (๕) พงษาวดารเมืองกลาง
- (๖) พงษาวดารเมืองไทรบุรี

(๑๖)

(๗) พงษาวการเมืองตริงกาน

(๘) พงษาวการเมืองกลันตัน

ภาคที่ ๓ เจ้าพระยาอภัยราชามหายศิทธิธรรมิกร พิมพ์แจก

ในงานศพหม่อมเจ้าหญิงอรชร ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอชั้น ๓ กรม

หมื่นไกรสรวิจิตร เมื่อขบาล พ.ศ. ๒๔๕๗ มี ๓ เรื่อง คือ

(๑) พงษาวการเมืองขัตตาน

(๒) พงษาวการเมืองสงขลา

(๓) พงษาวการเมืองนครเชียงใหม่

ภาคที่ ๔ พระยาศรีสารวง (ชั้น ภัทรนาวิก) พิมพ์แจก

ในงานศพมารดา เมื่อขบาล พ.ศ. ๒๔๕๘ มี ๓ เรื่อง คือ

(๑) พระราชพงษาวการความเก่า

(๒) พงษาวการเมืองลแวก

(๓) พงษาวการหัวเมืองมณฑลอิสาน

ภาคที่ ๕ คุณหญิงหุ่น รณไชยชาญุทธ พิมพ์แจกในงาน

ศพพระยารณไชยชาญุทธ สมุหเทศาภิบาลมณฑลนครสวรรค์

เมื่อขมเสง พ.ศ. ๒๔๖๐ มี ๔ เรื่อง คือ

(๑) จตหมายเหตุจีน ว่าด้วยกรุงสยามแต่โบราณ

(๒) คักราชรัชกาลครั้งกรุงศรีอยุธยา ตามที่สอขใหม่

(๓) พงษาวการลาวเฉียง

(๔) พงษาวการเมืองหลวงพระบาง

(๓๗)

ภาคที่ ๖ พระยาสิทธิราชฤทธิไกร พิมพ์แจกในงานปลงศพ
มารดา เมื่อขมเสง พ.ศ. ๒๔๖๐ มีเรื่องสงครามไทยรบกับพม่า
ครั้งกรุงเก่า ๒๕ ครั้ง

ภาคที่ ๗ เจ้าภาพพิมพ์แจกในงานศพนายอ เมื่อขมเสง
พ.ศ. ๒๔๖๐ มี ๔ เรื่อง คือ

- (๑) คำให้การจันทก เรื่องเมืองขาสล
- (๒) คำให้การเจ้าสา เรื่องหนังสือสี่
- (๓) คำให้การขุนโชน เรื่องพระพทธบาท
- (๔) คำให้การนายทาด เรื่องเหตุการณ์ในเมืองพม่า

เมื่อพระเจ้ามินทงทิวงคล

ภาคที่ ๘ พระยาศรีภริษา พิมพ์แจกในงานศพคุณหญิง
พง ศรีภริษา เมื่อขมเสง พ.ศ. ๒๔๖๐ มี ๕ เรื่อง คือ

- (๑) จดหมายเหตุข่มโหร
- (๒) จดหมายเหตุข่มจมนกัศลย์
- (๓) พระราชพงษาวดารกรุงเก่า ฉบับพระจักรพรรดิพงษ์

(จาก)

(๔) พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๔ เรื่องปฐมวงษ์

(๕) เรื่องตำนานพระโกษจุ

ประชุมพงษาวดารภาคที่ ๘ นี้ เมื่อพิมพ์แล้วมามีเหตุเป็นที่
เลียดใจของกรรมการปรากฏขึ้นอย่าง ๓ ด้วยในจดหมายเหตุข่มจมน
กัศลย์ ๆ จกไว้ว่า คราวชำระนายทหารเมื่อเกิดเหตุยิงคนที่พระ

(๓๘)

พุทธบาท ก็ป็นน่วมต้องถูกชำระ แล้วถูกจำคุก มาได้ความปรากฏ
ว่า ก็ป็นน่วมคนนั้นคือพระยาณรงค์พิพิธภักดี (น่วม ชูโต) ที่
ยังรับราชการอยู่ทุกวันนี้ในคราวนั้นถูกไต่สวนจริง แต่ไม่มี
ความผิด หาได้รับพระราชอาญาอย่างใดไม่ หมิ่นก่งศิลาปักลง
ด้วยเข้าใจผิด เมื่อปรากฏความจริงเป็นดังกล่าวนั้น ข้าพเจ้า
รู้สึกเสียใจมาก ไต่พยายามแก้ไขทุกฉบับพิมพ์จะพึงแก้ไขได้ แต่
ถ้าฉบับที่ยังไม่ได้แก้ไขแล้วจะเลิกตลอดเหลืออยู่บ้างอยู่ที่แห่งใด ขอท่านทั้ง
หลายจงเข้าใจว่า ข้าพเจ้าขอแก้ไขด้วยความที่กล่าวตรงนี้ และขอ
อภัยแก่พระยาณรงค์พิพิธภักดีด้วย

ข้าพเจ้าขออนุโมทนาคุณคุณุญราษีทักษิณานุประทาน ซึ่งเจ้า
ภาพงานศพพระยานรณารตภักดีศรีวิภากร (เฮม ฌมหาไชย) ได้
บำเพ็ญในการปลงศพพระยานรณารตภักดีศรีวิภากร และได้พิมพ์
หนังสือเรื่องนี้ให้แพร่หลายเป็นครั้งแรก และเชื่อว่าท่านทั้งหลายผู้
ได้อ่านสมุดเล่มนี้จะพอใจแลอนุโมทนาด้วยทั่วกัน

กิ่งหงษ์เทพ สภานายก

หอพระสมุดวชิรญาณ

วันที่ ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๓

สารบัญ

พงษาวดารเมืองเชียงรุ่ง	หน้า ๓
ขานแพน	๒๕
พงษาวดารเมืองไถ	๒๘
ขานแพน	๗๖
พงษาวดารเมืองแดง	๗๗
พงษาวดารเมืองเชียงแขง	๑๑๒

เจ้าพนักงานหอสมุด

พงษาวดารเมืองเชียงใหม่

ณยชวตจักรวาศก (จุลศักราช ๑๒๑๔ พ.ศ. ๒๓๘๕) ได้ถาม
มหาไชยเมืองพง ให้การว่าเมืองพงเดิมเจ้าพานอภัยข่มมหาไชยเป็น
เจ้าเมือง มีภรรยาคนหนึ่ง มีบุตรชายที่ ๑ ชื่อเจ้าพามอกคำ
ที่ ๒ ชื่อเจ้าพากลาง ที่ ๓ ชื่อเจ้าพาเหา ครั้นเจ้าพานอภัยถึงแก่กรรม
เจ้าพามอกคำขิตามหาไชยได้เป็นเจ้าเมือง มีภรรยา ๒ คน คนหนึ่ง
เป็นบุตรขุนนางเมืองพง มีบุตรหญิง ๕ คน ชื่อนางอุ่น นางเทพ
นางแก้ว นางยอด นางศิริพรหมา แต่นางอุ่นตาย นางเทพเป็น
ภรรยานายพรหมวงษ์บุตรพระยาหลวงเขื่อนแก้ว นางเทพไม่มีบุตร
นางแก้วเป็นภรรยาเจ้าเมืองนูน มีบุตรชายคนหนึ่ง ชื่อนายโหม
มหาวังตั้งเป็นที่เจ้าเมืองนูน ๆ ถึงแก่กรรมข่มเมียอัฐิศก (จุลศั
กราช ๑๒๐๘ พ.ศ. ๒๓๘๙)

นางยอดเป็นภรรยาเจ้าเมืองลา มีบุตรชื่อนายมหาวงษ์
ครั้นเจ้าเมืองลาถึงแก่กรรม นายมหาวงษ์ได้เป็นเจ้าเมือง
นางศิริพรหมา เป็นภรรยามหาวังเจ้าเมืองเชียงใหม่ ไม่มีบุตร
ภรรยาคนหนึ่งชื่อนางกวยฟอง บุตรหม่อมสุวรรณเจ้าเมือง
เชียงใหม่ มีบุตรชายคือ มหาไชยอายุ ๔๕ ปี ๑ ชื่อหม่อมขัติยพรหมา
อายุ ๓๐ ปี ๑ บขาล ๒ คน ฯ

เจ้าพามอกคำเป็นเจ้าเมืองอายุได้ ๘๓ ปี ๕ เดือน ๓ ปีแม่
สปีตคก (จุลศักราช ๑๑๘๗ พ.ศ. ๒๓๗๘) ถึงแก่กรรม ชื่อ พม่า

แลมหาวัง ตั้งมหาไชยเป็นเจ้าเมือง มหาไชยมีภรรยา ๑๘ คน
ชื่อนางกันไกร บุตรเจ้าเมืองลา มีบุตรชื่อนม่อมยวง

อายุ ๑๓ ปี นางกันไกรตาย ๑
ชื่อนางอกกา บุตรหม่อมพรหม เชื้อวงศ์หม่อมสุวรรณ

เมืองเชียงรุ่ง ไม่มีบุตร ๑
ชื่อนางอค เป็นบุตรแสนมงคล มีบุตรหญิงชื่อนางเกากำ ๗

ตาย ๑
ชื่อนางแยง เป็นบุตรพระยาหลวงชาย มีบุตรชื่อนางยอด

กันทา อายุ ๑๐ ปี ๑
ชื่อนางปุกกำ เป็นบุตรพระยาอริยะเมืองเชียงรุ่ง ไม่มีบุตร ๑

ชื่อนางคำเอี้ย เป็นบุตรพระยาหลวงจันเมืองเชียงรุ่ง มีบุตร
ชายตาย ๑ หญิงช่อมลิกา อายุ ๒ ปี ๑

ชื่อนางแวนแก้ว เป็นบุตรจักกายมอองอิตพม่าเมืองอังวะ
มารดาเป็นลือเมืองเชียงรุ่ง มีบุตรชาย ๑ หญิง ๑ รวม ๒ คน ตาย

ชื่อนางหงษ์คำ เป็นบุตรพระยาหลวงจันเมืองอุไต มีบุตรหญิง
ชื่อนางบัวทองอายุ ๑๐ ปี ๑

ชื่อนางเกงกำ เป็นบุตรพระยาหลวงจัน ๑ ชาวเมืองว้า
ชื่อนางกำ เป็นบุตรพระยาหลวงอนัญไชย ๑ ชาวเมืองว้า

๓ ซอนางบนแก้ว เป็นบุตรมอญอพม่าเมืองอังวะ ๓

๓ ซอนางอษา เป็นหลานเจ้าเมืองลา ๓

๓ ซอนางบุญ ชาวเมืองรำ

๓ ซอนางคำ ชาวเมืองรำ ไม่มีบุตร

๓ ซอนางเออย ชาวเมืองรำ

๓ ซอนางเกงคำ บุตรพระยาสมบัตเมืองหูน ๓

๓ ซอนางคำโนน }
๓ ซอนางอินแก้ว } บุตรท้าวขุนเมืองลอง ๒

๓ เจ้าพากลางบุตรเจ้าพาน้อย ได้บุตรขุนนางเมืองพงเป็นภรรยา
มีบุตรชายชื่อ เจ้าไชคำ ๓ เจ้าชาน ๓ เจ้าไชคำได้หญิงเงี้ยว
เมืองหน้าเป็นภรรยาซอนางอินคำ มีบุตรชายชื่อเจ้าชานอายุ ๒๕ ปี ๓
เจ้าใหม่อายุ ๑๘ ปี ๓ ครั้นเจ้าไชคำถึงแก่กรรมตั้งแต่ภรรยา เจ้าชาน
บุตรเจ้าพากลางได้ภรรยาเมืองหิง จะชื่อไรไม่มีบุตรเท่าใดไม่ทราบ

๓ เจ้าพาเหายบุตรเจ้าพาน้อย ๓ ได้บุตรขุนนางเมืองพงเป็น
ภรรยา มีบุตรชายชื่อนายมหาพรหมอายุ ๖๗ ปี เจ้าพาเหยาภรรยาตาย
นายมหาพรหมได้หญิงชาวเมืองลองเป็นภรรยา มีบุตรชายชื่อ
นายเทพวงษ์อายุ ๔๕ ปี ๓ นายไชยวงษ์อายุ ๓๘ ปี ๓ รวม ๒ คน

๓ หม่อมขัตติยพรหมาน้องมหาไชย มหาวังตั้งเป็นท้าวเมืองหิง
๓ ชนกับเมืองเชียงรุ่ง หม่อมขัตติยพรหมได้นางเกงคำน้องสาวนาย
๓ หน่อคำเป็นภรรยา มีบุตรชายชื่อนายแสนเมืองอายุ ๓๓ ปี ๓ แต่

หม่อมขัติยพรหมาคกหน้าตายเมื่อยมเสงส์ปตคก (จุลศักราช ๑๒๐๗
พ.ศ. ๒๓๘๘)

เมืองเชียงรุ่งเดิมหม่อมสุวรรณเป็นเจ้าของ หม่อมสุวรรณ
มีภรรยา ๒ คน ที่ ๑ เป็นบุตรเจ้าเมืองลา จะชอไรไม่ทราบ
มีบุตรชาย หม่อมกุมาร ๑ หม่อมมหาวงษ์ ๑ หม่อมมหาวัง ๑
รวม ๓ ที่ ๒ ชอหม่อมแจเป็นบุตรเจ้าเมืองหิง มีบุตรหญิงชอ
นางกวยฟอง ไปเป็นภรรยาเจ้าพามอกคำเมืองพง ๑ รวม ๔ คน
ครั้นหม่อมสุวรรณถึงแก่กรรม หม่อมกุมารอายุ ๑๖ ปี
ยังไม่มีภรรยา ได้เป็นเจ้าเมืองไม่ถึงปี หม่อมกุมารถึงแก่กรรม
แล้วหม่อมมหาวงษ์ได้เป็นเจ้าเมือง ได้บุตรหม่อมลาเป็นภรรยา
มีบุตรชายคนหนึ่งชอหม่อมน้อย ๆ คลอดได้ ๓ เดือน หม่อมมหาวงษ์
ถึงแก่กรรม แล้วหม่อมมหาวังได้เป็นเจ้าเมือง หม่อมมหาวังมี
ภรรยา ๓ คน ที่ ๑ ชอนางสวีย์พรหมมา บุตรเจ้าพามอกคำเมืองพง
พี่สาวมหาไชยต่างมารดาไม่มีบุตร ๑ ที่ ๒ ชอนางบันแก้ว บุตร
พระยาหลวงสิงเมืองเชียงรุ่ง มีบุตรชายเจ้าสจจะวรรณคือราชบุตร
อายุ ๒๘ ปี ๑ เจ้าอรำมาวทะ คืออุปราชาอายุ ๒๔ ปี ๑ รวม ๒
มีบุตรหญิง ชอนางพรหมจารีอายุ ๒๖ ปี ไปเป็นภรรยาเจ้าเมืองลา
ไม่มีบุตร ๑ ชอนางแวนแก้ว เมื่อแตกทัพตกไปอยู่กับอุปราชา ๑
รวม ๔ คน ที่ ๓ ชอนางแก้วจอย เป็นบุตรนายพิศวงเมืองเชียงรุ่ง
ไม่มีบุตร ๑

แล้วมหารังไปรับหม่อมน้อยบุตรหม่อมมหารังมาเลี้ยงไว้จน
 อายุหม่อมน้อยได้ ๑๘ ปี หม่อมมหารังยกนางจามคำบุตรมหาราชนาน
 เมืองเชียงรุ่งพี่สาวนายหน่อคำเป็นภรรยา มีบุตรชายชื่อนายล้นต่าง
 อายุ ๒๖ ปี ๑ ช่อมหาไชยงำคำอายุ ๒๓ ปี ๑ รวม ๒ คน หม่อมน้อย
 ตกไปอยู่เมืองช่อแล้วคิดขบถต่อช่อ ๆ จับหนีไป ช่อให้มาเอาบุตร
 ภรรยาไปจำไว้เมืองชกกิ่ง แต่นายล้นต่างไปอยู่เมืองช่อ หม่อม
 มหารังช่วยเป็นไขถึงแก่กรรม วัน ๒๒ ค่ำ ปีชวทศัฐศก (จุล
 ศักราช ๑๑๗๘ พ.ศ. ๒๓๕๘) เจ้าอึงวะ เจ้าชกกิ่ง ตั้งเจ้าสุระวรรณคือ
 ราชบุตรเป็นเจ้าเมืองเชียงรุ่ง มหาไชยกับท้าวพระยาออกไปพร้อมกัน
 เผาศพมหารังแต่ ณ วัน ๑๔ ค่ำ ปีวอกอัฐศก (จุลศักราช ๑๑๘๘
 พ.ศ. ๒๓๖๘) เสร็จแล้ว อยู่มาพระยาหลวงช้าง พระยาหลวงชาญ
 ภาไชย พระยาชุมคำ ไปเข้ากับนายหน่อคำจะยกเอาหน่อคำเป็น
 เจ้าเมืองเชียงรุ่ง แล้วเกณฑ์กองทัพได้ ๕๐๐ จะมาเจ้าเมืองเชียงรุ่ง
 เสีย มหาไชยตกใจกลัว พาเจ้าเมืองเชียงรุ่ง เจ้าอรามาบุตรชาย
 ของไปช่อนไว้ทกลางบ้านใกล้เมืองเชียงรุ่งครั้งวัน แล้วมหาไชยกลับ
 มาพร้อมท้าวพระยาไปรับนายหน่อคำมาเป็นเจ้าเมืองได้ ๖ วัน มหา
 ไชย พระยาแสนเชียงหา จึงคิดอุบายไปบอกนายหน่อคำว่า เจ้าเมือง
 เชียงรุ่ง เจ้าอรามาบุตรหนีไป เห็นจะไปชักชวนหัวเมืองมารบเอา
 เมืองคืน มหาไชย พระยาแสนเชียงหาจะขอเกณฑ์กองทัพมารักษา

เมืองไว้ นายหน่อคำยอมให้เกณฑ์ ๆ คนได้ ๓๐๐๐ เศษ แล้วมหาไชย
 พระยาแสนเชียงหา จับพระยาจุมคำ พระยาชาญญาไชย พระยา
 หลวงช้าง ช่าเสียบ ไพร่บ้านพลเมืองต้นตกใจ นายหน่อคำหนีไป
 เมืองรำ มหาไชยให้ท้าวพระยาไปรับเจ้าเมืองเชียงรุ่ง เจ้าอรัมาวทะ
 มาครอบครองบ้านครองเมืองตามเดิม แล้วมหาไชยกลับมาเมืองพง
 อยู่มาเดือน ๘ ขลุ่ยมฤตยอ (จุลศักราช ๑๒๐๐ พ.ศ. ๒๓๘๑)
 พระยาแสนเชียงหาหนีออกมาว่า นายหน่อคำไปเกลี้ยกล่อมข้าศึก
 ได้คน ๒๐๐๐ ว่าจะยกมาตีเมืองวัง ให้มหาไชยคุมกองทัพยกขึ้นไป
 มหาไชยจัดให้นายพรหมวงษ์พะเชยคุมไพร่เมืองพง ๓๐๐ คน ยกขึ้น
 ไปพร้อมกับเมืองสืบสองขัณฑ์ เจ้าเมืองเชียงรุ่งให้พระยาแสนเชียงหา
 เป็นแม่ทัพคุมทัพ ๖๐๐๐ ยกไปรบนายหน่อคำ ๆ ลี้หนีไปแตกหนีไปเมือง
 เชียงตุง แล้วนายหน่อคำคุมทัพพม่าเมืองเชียงตุงมาตีเมืองเชียงลอ
 พระยาแสนเชียงหาได้ยกไปสู้รบอีก กองทัพนายหน่อคำแตกหนีไป
 พระยาแสนเชียงหาถอยทัพกลับมาเมืองเชียงรุ่ง อยู่มาขุนนาง
 เมืองเชียงตุงมาบอกว่า นายหน่อคำลงไปกล่าวโทษเจ้าเมืองเชียงรุ่ง
 ต่อเจ้าอังวะว่านายหน่อคำไม่มีความผิด เจ้าเมืองเชียงรุ่งให้
 กองทัพมาจับนายหน่อคำจะฆ่าเสีย เจ้าอังวะโกรธ ให้โยนไป
 พม่าขึ้นไปเอาตัวเจ้าเมืองเชียงรุ่งหาได้ไม่ อยู่มาเดือน ๘ ขลุ่ยมฤตยอ
 (จุลศักราช ๑๒๐๓ พ.ศ. ๒๓๘๔) เจ้าอังวะให้ฉวมเนมโยขึ้นไปเอาตัว
 เจ้าอรัมาวทะลงไปเมืองหน้าย พยัคฆ์กายหลวงมอชิงฉฉ ฉวมมอชิง

ณทมนันทบุรี มองตาลี พม่าคมทัพเมืองอังวะ เมืองเชียงตุง เมือง
 หน่าย เมืองลายัท เมืองแสนหว เมืองหมอกใหม่ นายไพร่ ๓๐๐๐๐ เศษ
 พานายหน่อคำขึ้นมา ไปพม่าเมืองหน่ายส่งตัวเจ้าอรำมาวทะกัษมารดา
 หน่อสาว นายไพร่ ๓๐๐ คนลงไปเมืองอังวะ แล้วนายหน่อคำนำ
 กองทัพยกขึ้นมาเมืองเชียงรุ่ง เจ้าเมืองเชียงรุ่ง แลมหาไชยกัว
 เจ้าเมืองเชียงรุ่งหนีไปอยู่เมืองช่อ มหาไชยหนีมาเมืองพง ไพร่บ้าน
 พลเมืองแตกตกระส่ำระสายไปสิ้น

อยู่มาขาลจัตวาศก (จุลศักราช ๑๒๐๔ พ.ศ. ๒๓๔๕) ช่อ
 เมืองลามหนังสือมาว่าไต่ลงมาพุดจากข่าพม่าว่า ช่อไต่ตั้งเจ้าสุจะวรรณ
 เป็นเจ้าเมืองเชียงรุ่ง ฝ่ายพม่าก็ไต่ตั้งมาควย ทำไมจะให้นาย
 หน่อคำมาเป็นเจ้าเมืองอีกเล่า พม่าว่าเจ้าอังวะโกรธเจ้าเมืองเชียงรุ่ง
 ไม่ฟังขบขันบัญชา จึงให้ตั้งนายหน่อคำขึ้นมา ช่อว่าไม่ยอม
 พม่ากว่าไม่ฟัง แล้วไต่ไปถูกษาท้าวพระยาสิบสองปันนาก็ไม่ยอมให้
 นายหน่อคำเป็น พม่าให้ไปจับพระยาหลวงสิงห์ไชยา พระยา
 หลวงวอซูเมืองแสน มาเสีย ให้มหาไชยเป็นแม่ทัพคุมกองทัพ
 ยกขึ้นไปตีพม่าจับนายหน่อคำฆ่าเสีย มหาไชยเกณฑ์ไต่คน ๗๐๐๐
 ยกขึ้นไปถึงแขวงเมืองเชียงรุ่ง แล้วนศทัพพร้อมกันฉนวน ๓ คำ
 เข้าตีทัพพม่าแต่เข้าจนย้าย กองทัพพม่า กองทัพนายหน่อคำแตก
 กระจายกระเจาย ไต่ไต่ติดตามไปจนถึงแดนเมืองสิบสองปันนา แล้ว
 ถอยทัพกลับมาเมืองเชียงรุ่ง พร้อมกันเชิญเจ้าเมืองเชียงรุ่ง มา
 ครอบครองบ้านเมืองตั้งเก่า ทัพมหาไชยก็ยังอยู่ที่เมืองเชียงรุ่ง

อยู่มาณเดือน ๕ ปีเถาะเบญจศก (จุลศักราช ๑๒๐๕ พ.ศ. ๒๓๘๖)
 ขุนนางเมืองล่องเมืองยอ มีหนังสือมาณเมืองเชียงรุ่งว่า มหาชนาน
 เมืองเชียงตุง ให้เจ้าเมืองกวางผู้บุตร กับพระยาหลวงราชวัง ฅทม
 จันทบุรี คุมทัพพม่า ทัพเขิน ๓๐๐๐ ยกมาตีเมืองล่อง ให้มหาไชย
 ยกไปช่วย มหาไชยรวบรวมได้คน ๒๕๐๐ ยกไป ได้สู้รบกับเจ้าเมือง
 กาศ ๆ ถูกขืนคาบศิลาที่หนึ่งแตกถอยไป ครั้นวัน ๑๕ ค่ำ ปีเถาะ
 เบญจศก (จุลศักราช ๑๒๐๕ พ.ศ. ๒๓๘๖) พระมโนราชาเมืองน่าน
 ยกทัพขึ้นไปตั้งอยู่เมืองหลวงภูคา แต่งให้นายต๋อเข้าไปเมืองพงพุดจา
 ก้วยทางไม้ตรี ก็ว่าด้วยครอบครัวพระยามงคล ทำวทกฤษณา
 เมืองเชียงแขงซึ่งหลบหนีมาอยู่เมืองสิบสองปันนา จะขอเอาคน
 มหาไชยจกไตมาตัว ๑ ฟ้าขาวตัว ๑ พรหม ๔ ผืน เจียม ๔ ผืน มาค้ำนัย
 เมืองน่าน แต่พานั้นให้พระยาลาคุมมาทูลเกล้า ฯ ถวาย แต่
 ครอบครัวทำวทกฤษณา พระยามงคล เป็นคนต่างหมวดต่างกองสั่งให้
 ยังไม่ได้ อยู่มาเจ้าอรำมาวทูระ มีหนังสือมาว่าเจ้าองวะโกระว่า
 เมืองเชียงรุ่ง เมืองพง คิคขบถ เจ้าองวะให้เอาตัวไปจำไว้ ๗ วัน
 มองตาเลมาทูลว่า เจ้าเมืองเชียงรุ่ง เจ้าเมืองพง หาได้คิคขบถไม่
 เป็นเหตุด้วยฅทมมองไซพม่ากั้นนายหน่อคำมาจับขุนนางเมืองเชียงรุ่ง
 ฆ่าเสีย ขอขทใจจึงให้เมืองสิบสองปันนาสู้รบกองทัพพม่า เจ้า
 อรำมาวทูระไม่มีความผิดขอให้ถอดเสียเถิด เจ้าองวะจึงถอดตรวนออก
 แล้วเจ้าองวะให้จับจกกายหลวงมองซิณ ฅทมมองไซ ฅทมเนมโย

๑๕
ฉันทมนต์ขจร & คนฆ่าเสีย ที่เมืองหน้าย ขอให้เจ้าเมืองเชียงรุ่ง
ช่วยคิดแต่งท้าวพระยามารักษาบ้านเมือง

ครั้นอยู่มาณเดือน ๖ บรมโรงฉศก (จุลศักราช ๑๒๐๖ พ.ศ. ๒๓๘๗)
พระยาศรีสองเมือง พระเมืองน้อย พระอินทราชา เมืองน่าน
ยกขึ้นไปตั้งอยู่เมืองหลวงภูคา มหาไชยได้ลงมาพบพดจากัน พระยา
ศรีสองเมืองขอเอาครัวเมืองเชียงแขง เมืองเชียงราย ซึ่งตกอยู่ใน
เมืองสิบสองปันนา ก็ว่าได้จัดดอกไม้ทองดอกไม้เงินเครื่องราช
บรรณาการลงมาเมืองน่าน จะไปเฝ้าลงมาเฝ้าทูลละอองฯ มหาไชยว่า
ครัวเมืองเชียงแขง เมืองเชียงราย พม่ามารบกวนจะพากันหนีไป
มหาไชยให้เกลี้ยกล่อมไว้ เจ้าเมืองเชียงแขงก็ได้มอบครอบครัวให้
ซึ่งพระยาศรีสองเมืองจะมาเอาไปนั้นให้ยังไม่ได้ แล้วดอกไม้ทอง
ดอกไม้เงินซึ่งจะให้แต่งลงไปครั้งนี้ เมืองน่านกับเมืองสิบสองปันนา
ก็ยังหาได้พดจาปฏิญาณกันไม่ ฝ่ายพระยาสิงชะลอกก็ลงไปค้างอยู่
เมืองน่านถึง ๑๐ ปี ท้าวพระยาในสิบสองปันนา มีความสงสัย
แล้วชอกชังไม่มีความ มหาไชยท้าวพระยาจะขอพระยาสิงชะลอกนายไพร่
กับขอคำมั่นสัญญาเมืองน่านไว้ก่อน พระยาศรีสองเมืองจึงตอบว่า
ครั้นจะให้ไปเอาตัวพระยาสิงชะลอกมากจะช้า ฉันทมนต์ ให้มหาไชยคิด
มหาไชยจึงให้พระยาศรีสองเมืองหากกระษัตริย์มาฆ่าข้างละตัวแลกกันคน
ละครึ่ง แล้วปลุกศาลดวงสวรรค์เทพารักษ์ ขออัญเชิญเทพยดา
ซึ่งรักษาเมืองน่าน เมืองสิบสองปันนา มาประชุมพร้อมกัน ถ้าเมือง

ไทหนักคคค ขอให้พิณาคฉิบหาย ไท้ล้าบาลไว้ต่อกัน แล้วมหาไชย
 ขนนางเมืองน่านขึ้นไปเมืองเชียงรุ่งคนหนึ่ง พระยาศรีสองเมือง
 จึงให้พระอินทราธานายไพร่ ๕๐ คนขึ้นไปพบกับมหาวังเมืองเชียงรุ่งที่
 เมืองยาง แล้วพม่าเมืองอังวะนายไพร่ ๒๕ คน ญวน ๘๐ คน
 มาอยู่ด้วย แต่ญวนตัวนายชื่อโรมาแต่เมืองไหนไม่ทราบว่าจะเดิน
 ลงไปเมืองอังวะ แต่พม่า ๒๕ คนขึ้นมาเตือนให้ลงไปรับเจ้าอรำมาวตะ
 เจ้าเมืองเชียงรุ่งจึงพบกับพระอินทราธา เจ้าอรำมาวตะ มารดา
 น้องสาว ค้างอยู่เมืองอังวะ เคยวนพม่าก็มาอยู่เมืองยาง จะให้จิต
 ของไปกลัวพม่าจะรู้ จะต้องไปรับเจ้าอรำมาวตะกับมารดาน้องสาว
 มาเสียก่อน อยู่มาเจ้าเมืองลาให้ช้อลงมาพบพระอินทราชา ช้อยังคืบ
 ให้มหาไชยพากลับมาเสีย แล้วเจ้าเมืองเชียงรุ่งให้พระยาหลวง
 พรหมกับช้อลงมา ให้มหาไชยจัดม้า ๒ ม้า งานเงิน งานทอง เปน
 ของไมตรี ก็ให้งานหนึ่งสือด้วยแทนเงิน ๓ แผ่นทองคำ ๒
 รวม ๓ ฉับย หนึ่งสือกระดาษฉับยหนึ่ง ให้นายเทพวงษ์ พระยาหลวง
 ประสาท พระยาหลวงไชยนาม พาพระอินทราชาลงมาณเมืองน่าน
 อยู่มาณเดือนยยบมโรงฉคค เจ้าเมืองเชียงรุ่งแต่งให้พระยา
 หลวงอิระขัณฐา พระยาหลวงไชยสงคราม นายไพร่ ๕๐ คน ถือ
 หนึ่งสือแลคุมเอางานเงินหนัก ๓ ตำลึง งานทองหนัก ๓ ตำลึง
 ม้า ๕ ม้า คายผักเงินเล่ม ๓ คายค้ำเงินเล่ม ๓ ทวนหุ้มเงินเล่ม ๓
 เข็มลายแดง ๔ ผืน ผ้าแพรวพยับ ๓ ผ้าเช็ดครามพยับ ๓ เปนเครื่อง
 บรรณาการลงไปถวายเจ้าอังวะ

ครั้นเมื่อเดือนสามขีมีแสงสัปดาห์ (จุลศักราช ๑๒๐๗ พ.ศ. ๒๓๘๘)
 เจ้าอึ้งวะให้หมักโกตองพม่านายไพร่ ๑๕๐ คน พาเจ้าอรำมาวทูทะเล
 มารดาน้องสาวมาส่ง ครั้นมาถึงเมืองเซียงตง เจ้าอรำมาวทูะชอบใจ
 ยศรสาวมหานานแล้วก็เลยขึ้นไปเมืองเซียงรุ่ง เจ้าอึ้งวะตั้งมาเป็นที่
 เจ้าศิริวรรณมหาอุปราช ให้ของมา ไชไม้ทองคำมีประจำยาม ๓ ดอก
 มีสายสร้อย ๑๘ เส้นใส่เป็นสังวาล ๑ เสื้อกำมหยัแดงติดขลิบมีไหมทอง
 ยักริมขลิบเป็นคอกกฤษ ๓ ชั้น ๑ ร่มขาวคันยาวมีระบายห้อยใบโพเงิน
 กำไหล่ทองยอดขั้วทอง ๔ ร่มกระตาศคันยาวขั้วทองไม่มีระบายขั้วใหม่
 ตามซ ๘ ทวนไม้กำมทาแดงผูกขั้วทองคำสำหรับแห่ พัดใบกจามร
 คำมผ้าแดงขั้วทอง ๒ รองเท้าเงินกำไหล่ทองคำ ๓ ช้างพลาย ๒
 ช้างพัง ๒ ตรางาใหญ่ ๔ นิ้วเป็นรูปปราสาทตั้งอยู่บนยอดเขาทอง ๓
 แต่เครื่องยศนอกนั้นให้ทำขน ปลายผูกทองคำ ๘ ปลายกำมทองคำ ๘
 ปลายผูกทองคำประดับพลอย ๘ ปลายกำมทองคำประดับพลอย ๘ คนโท
 ทองคำ ๑ พานทองคำเครื่องกินทองคำสำหรับ ๑ กระโถนทองคำ ๑
 เครื่องนำทองคำสำหรับ ๑ เครื่องช่างทองคำสำหรับ ๑ รวม ๒ สำหรับ
 พม่าอยู่ที่เมืองเซียงรุ่งเดือนเศษ เจ้าเมืองเซียงรุ่งจัดม้าผู้ม้า ๑ ผ้า
 ลักหลายผืน ๑ เข็มผืน ๑ เงินจอย ๗ ตำลึง ๒ บาท ให้พม่าที่มาสั
 แล้วกลับไป

อยู่มาเดือน ๕ ขีมีเมยอิฐุศก (จุลศักราช ๑๒๐๘ พ.ศ. ๒๓๘๙)
 อุปราชายอกเจ้าเมืองเซียงรุ่ง ว่าไปค้างอยู่เมืองอึ้งวะ ๕ ขี ก็เงินพม่า
 มาชอกกินใช้สอยเดินเป็นทเจ้าเมืองสิ้นเงิน ๑๕๐๐ จอย คิคจอยละ ๑ ชั่ง

๗ ตำลึง ๒ บาท ให้ช่วยหาเงินใช้หนี้ เจ้าเมืองเชียงใหม่ให้เก็บเงิน
กับพวกสิบสองปันนามา โพร่สกรรจมีครัวเรือนละ ๔ ตำลึง ๒ สลึง ให้
เงิน ๑๕๐๐ จอบเอาไปส่งแล้วเงินเหลือ ๑๐๐ จอบก็ยกให้ใช้สอย

ต่อมาเดือน ๗ ปีมะเมียอิศริศก เจ้าเมืองเชียงใหม่ อุปราชามี
หนังสือมาให้จกมา ๒ คอกคืบ ๔ นิ้วมา ๑ ให้มหาไชยคุมขึ้นไป
ณเมืองเชียงใหม่ มหาไชยช่วย แต่งให้นายพรหมวงษ์พิเชยไปแทน
ครั้นเดือน ๑๒ นายพรหมวงษ์กลับลงมาบอกว่า เจ้าเมืองเชียงใหม่
แต่งให้พระยาหลวงประสาธ พระยาหลวงเชอน นายพรหมวงษ์ พา
กันลงไปรับนางสนั่นตาบุตรมหาชานเมืองเชียงใหม่มาเป็นภรรยา
อุปราชา ครั้นมาถึงเมืองแล้ว นายแสนเมืองว่ามาทูลส่งไปให้มหา
ชานนั้นเป็นมาเสียแล้ว เจ้าเมืองเชียงใหม่ถามพระยาหลวงประสาธ
พระยาหลวงประสาธบอกว่า เป็นมาเมืองพง เจ้าเมืองเชียงใหม่อุปราชา
โกรธ แล้วมีหนังสือถึงมหาไชยแลท้าวพระยาสิบสองปันนาว่า เงินที่
ให้เก็บใช้หนี้พม่าแต่ก่อนหาพอไม่ อุปราชายังเป็นหนี้พม่าอยู่อีก
๕๐๐ จอบ ให้มหาไชยท้าวพระยาเก็บไปส่งอีก มหาไชยไม่ยอมเก็บ
พระยาแสนเชียงใหม่หาไปกล่าวโทษว่า มหาไชยไปร่วมคิดกับมหาไชย
งาคำ ระวังไปตีเมืองเชียงใหม่ เจ้าเมืองเชียงใหม่ให้เกณฑ์กองทัพ
๓๐๐๐ ให้นายพรหมวงษ์ พระยาหลวงพล พระยาหลวงประสาธ
เป็นนายทัพพระยกลงมา มีชื่อมาห้ามก็ไม่ฟัง ให้ยกกองทัพลงมาถึง
เมืองนูน มหาไชยท้าวพระยาสิบสองปันนาเกณฑ์คนไท ๓๒๐๐ เคียงยก

ไปได้สู้รบกัน กองทัพนายพรหมวงษ์แตกหนีไป มหาไชยยกไป
 เข้าเมืองเชียงรุ่ง เจ้าเมืองเชียงรุ่งอุปราชหนีไปอยู่บ้านหว้า
 อยู่มามหาไชยงาคำหนึ่งลือมาว่า ชื่อได้ตั้งมหาไชยงาคำ
 เป็นเจ้าเมืองเชียงรุ่งแล้ว ให้มหาไชยแต่งท้าวพระยาไปรับ มหาไชย
 ไม่ยอมไป มหาไชยงาคำโกรธคุมทัพช้อทัพตากุย ๓๐๐๐ เคษยกมา
 ถึงแขวงเมืองเชียงเจียง ๆ แต่งขุนนางไปรับ มหาไชยงาคำจับ
 ขุนนางฆ่าเสียสองคน ๆ หนึ่งหนีไปได้ เจ้าเมืองเชียงเจียงเกณฑ์
 คนได้ ๓๐๐๐ เคษ ออกสู้รบมหาไชยงาคำแตกหนีไป

อยู่มาเดือน ๒ ข้ามแมนพคก (จุลศักราช ๑๒๐๘ พ.ศ. ๒๓๕๐)
 ฤทธิมโหดองพม่านายไพร่ ๓๐๐ คนมาจากเมืองหน้าชนมาลยบุตร พม่า
 เมืองหน้าก็อยู่ที่เมืองเชียงรุ่ง

อยู่มาเดือน ๓ ข้างชนขมแมนพคกมหาไชยงาคำไปจ้างช้อ
 มาเกลี้ยกล่อมไต่ซากุย ๓๐๐๐ เคษ ยกมาตีเมืองวัง เมืองงาด
 เมืองเชียงเจียง แดกกระจัดกระจาย แล้วยกไปสู้รบกับอุปราช
 ที่บ้านหว้าหาแพ้ชนะกันไม่ มหาไชยงาคำถอยไปตั้งอยู่บ้านมก
 เมืองแจ มหาไชยให้นายพรหมวงษ์เป็นนายทัพคุมคน ๓๐๐๐ ยกไป
 ตีมหาไชยงาคำแตกถอยไป แล้วมหาไชยยกท้าวพระยาไปเชิญ
 เจ้าเมืองเชียงรุ่ง อุปราช มาครอบครองบ้านเมืองอยู่ตามเดิม

อยู่มาเดือน ๘ ขวอกสัมฤทธิ์ศึก (จุลศักราช ๑๒๑๐
 พ.ศ. ๒๓๕๓) พระยาหลวงช้างเมืองพง พาท้าวเขื่อนแก้ว ท้าวอาสา
 เมืองน่านคุมช้างพลายช้างพัง ๖ ช้างขึ้นไปพบมหาไชยที่เมืองรำ

มหาไชยชอชาง ๖ ชางไว้ แล้วโตจกมา ๆ ๑ ผ้าไหมอย่างพม่าผืน ๑
 รมปีที่ทองคัน ๑ มาให้พระยาราชาบุตร

อยู่มามหาไชยงาทำจ้างช่อแลชว่นเข้าใต้ ๒๐๐๐ เศษ ยกมา
 ตั้งอยู่เมืองสูง มหาไชยอุปราชาจกทัพใต้ ๕๐๐๐ ยกไปใต้สู้รบ
 กับมหาไชยงาทำแตกหนีไป จัยใต้พวกมหาไชยงาทำคนหนึ่ง ตาม
 ใต้ความว่ามหาไชยงาทำ นายหน่อคำ ยกขึ้นไปอยู่เมืองแจ มหาไชย
 ยกตามขึ้นไป มหาไชยงาทำ นายหน่อคำรู้ความหนีไปเสีย

อยู่มาเดือน ๑ ขั้วอกสัมฤทธิ์ศก (จุลศักราช ๑๒๓๐ พ.ศ. ๒๓๘๑)
 กองทัพมหาไชยงาทำ นายหน่อคำ ยกไปจุดเผาเมืองเชียงเหนือ
 มหาไชยอุปราชายกไปถึงเมืองยาง พยทัพมหาไชยงาทำนายหน่อคำ
 ใต้สู้รบกันครั้งหนึ่งแตกหนีไป แล้วยกเลยมาเมืองเชียงเหนือ
 เมืองเชียงใต้

อยู่มาวัน ๑ ๆ ๑ คำ เจ้าเมืองเชียงรุ่งบอกมาว่า กองทัพ
 มหาไชยงาทำ นายหน่อคำ ยกมาตั้งอยู่เมืองวัง มหาไชยอุปราช
 ถอยทัพกลับมาถึงเมืองยาง ใต้ความว่ากองทัพมหาไชยงาทำ
 นายหน่อคำ เข้าเมืองเชียงรุ่งใต้แล้ว เจ้าเมืองเชียงรุ่งหนีมาอยู่
 เมืองรำ มหาไชย อุปราช รวบรวมกองทัพใต้ ๒๕๐๐ คนยกไปเมือง
 เชียงรุ่ง หาพบมหาไชยงาทำ นายหน่อคำไม่ สืบใต้ความว่า
 มหาไชยงาทำ นายหน่อคำ ยกไปทางเมืองสูง มหาไชยให้อุปราช
 อนุรักษ์เมือง แล้วเกณฑ์คนเมืองพงใต้ ๒๐๐๐ จะยกขึ้นไป

ครั้นณเดือน ๒ ขวอกสัมฤทธิศก เจ้าเมืองหลวงพระบาง
 แต่งให้ท้าวขุนถ่อหนึ่งสองคนไปเกลี้ยกล่อมให้พวกร่วมเข้าเมืองหลวง
 พระบาง อ้อมไปอีก ๓-๔ วัน แล่นหลวงเมืองกว้างเมืองเชียงใหม่
 คุมเอาชนแฝดขอก ๑ ขนชาเลียมทอง ๑ ขนไปให้ณเมืองพงพุกา
 เป็นทางไมตรี กับพระยาเชียงใหม่ให้ถามว่าเมืองสิบลองขึ้นน
 กับเมืองเชียงตุงยังเป็นไมตรีกันอยู่ฤๅ มหาไชยตอบว่าเมืองเชียงตุง
 กับเมืองสิบลองขึ้นนไม่ปรกติ ท้าวมหาไชยงำทำ นายหน่อคำไป
 ชักชวนเอาพม่าเอาเขินเมืองเชียงตุงมารบ มหาชนานรักไม่ห้ามปราม
 แล่นเมืองกว้างว่าเจ้านายเมืองเชียงใหม่ จะยกกองทัพชนมาตีเมือง
 เชียงตุงเมืองสิบลองขึ้นนจะว่าอย่างไร มหาไชยตอบว่าเมืองเชียง
 ใหม่มจะยกมาตีเมืองเชียงตุงก็แล้ว มหาไชยจะยกมาช่วย ใ้ันคทัพ
 พร้อมกัน ณวัน ๑๕ ค่ำขวอก ครั้นณเดือน ๒ ขวอกสัมฤทธิศก
 (จุลศักราช ๑๒๓๐ พ.ศ. ๒๓๘๑) เจ้าเมืองเชียงรุ่งอุปราชา กับครอบครัว
 ๑๓ ครัวเคษหนีมาหามหาไชยณเมืองพง ว่ากองทัพมหาไชยงำทำนาย
 หน่อคำยกมาถถึงเมืองยาง เจ้าเมืองเชียงรุ่ง อุปราชา เกณฑ์ท้าว
 พระยาแลไพร่จะออกรบหาได้ผู้คนไม่ มหาไชยเกณฑ์คนมาเตรียมไว้
 ๓๐๐๐ เคษ แล้วจัดให้พระยาค้ำมูลไพร่ ๒๐๐ คนยกไปรักษาค่านกิวลม
 ทางไกลเมืองพง ๒ คิน อยู่มาณเดือน ๒ ขางชน พระยาราชบุตร
 พระยาคงคาเขอนเพ็ชรยกเข้าไปตั้งอยู่เมืองมาง เจ้าเมืองมางให้
 ท้าวพระยามาขอกมหาไชย ๆ แต่งให้ท้าวพระยาหลวงบึงคมลงมา
 พุกาไ้ถามแลเชิญพระยาราชบุตรกับนายทัพนายกองเข้าไปณเมืองพง

พระยาราชนครินทร์ให้พระยาคุมการเขื่อนเพชร พระยาเผด็จกษัตริย์กร พระยาไชยสงคราม นายทัพนายกองเข้าไปพุดจาเป็นทางไมตรี สิ้นคำให้การมหาไชยแต่เท่านี้ ฯ

กษัตริย์มหาไชยแจ้งว่า เมื่อแตกทัพ มหาไชยงาคำ นายหน่อคำ พระยาหอนำ ให้พระไชยราชา พระเมืองราชา พระยาไชยสงคราม นายหนานธรรมไชย นายไพร่ ๕๐ คนยกไปที่เรือนมหาไชย ไข่ยาวไปแก้อาหม้าเอาฟ้าของมหาไชย ๒๐ ม้า กษัตริย์มหาไชยรวบรวมสิ่งของเงินทองใส่ต่าง ๕ หลัง มอบให้พระไชยราชา พระเมืองราชารักษาไว้ ครั้นมหาไชยไปแก้อ้างกลับมา พระยาไชยสงคราม พระเมืองราชา พระไชยราชา เอาเงินทองสิ่งของซึ่งมอบไว้ ๕ หลังมาเสีย เป็นทองรูปพรรณ กระบี่งักหน้าทองคำปรัลารับ ๑ ชิ้นทองคำ ๒ ชิ้นหนัก ๒ บาทเพอง คัมหมทองคำลงยา ๔ ดอกทองหนัก ๒ ตำลึง ๓ บาท ดอกไม้รูปหงษ์กำไให้ล่ทอง ๔ ดอก เข็มชัคทองคำ ๑ ทองหนัก ๓ บาท ๓ สลึง เข็มชัคเงิน ๑ เงินหนัก ๑ ชั่ง ๕ ตำลึง รวม ๖ สิ่ง

เงินรูปพรรณ ถาดเงิน ๒ ใบเงินหนัก ๑ ชั่ง คนโทเงิน ๕ ใบเงินหนัก ๖ ชั่ง ๑๓ ตำลึง ๓ บาท กาเงิน ๖ ใบ ชันน้ำใหญ่เล็ก ๒๖ ใบ จอก ๑๓ ใบ อ้อยหมาก ๑๐ ใบ แอบหมาก ๑๐ ใบ พรหม ๒ ผืน เข็ม ๒๓ ผืน จามรี ๑๐๐ พวง เครื่องช่างสำรับ ๑ รวม ๓๗ สิ่ง ไปรตเกล้าฯ ให้พระยาศรีสิงหนเทพชำระ ใ้ส่งคืนให้แก่มหาไชยแล้ว

วัน ๑๓ ๖ ค่ำ จุลศักราช ๑๒๓๑ ยักราเอกศก พระยาศรีสิงหนเทพ พระยาพิไชย ทำบายูชแสนท้าวพวกล่อเมืองพง เมืองนาง

เมืองยวม เมืองเชียงรุ่ง ที่ไต่ตกลงมาเมืองพิไชยแลอยู่กัเมือง
หลวงภูคา เป็นจำนวนคน ไต่ลงมาถึงเมืองพิไชย เมืองพง นาย
หม่อมมหาไชยเจ้าเมือง ๑ เจ้าไชยวงษ์บุตรนามวงษ์ ๑ พระยา
หลวงบังคม ๑ พระยาพรหมา ๑ พระยาอินทวิไชย ๑ พระยา
ทนิยวุธ ๑ แล่นบุญแพง ๑ แล่นหาญ ๑ แล่นบุญญา ๑ ท้าวสิงกา ๑
ท้าวอาหาร ๑ ไพร ๓๓

เมืองมาง พระยาไชยวงษ์ ๑ พระยาสิงชะ ๑

เมืองยวม พระยาพิศระ ๑

เมืองเชียงรุ่ง หม่อมน้อย น้อยภรรยามหาไชย ๑

เจ้าพรหมวงษ์ บุตรพระยาหลวงเขื่อน ๑ เจ้านามวงษ์ ๑ เจ้า
ราชวงษ์ บุตรนามวงษ์ ๑ เจ้าไชยวงษ์ บุตรเจ้าพรหมวงษ์ ๑ พระยา
หลวงจัน ๑ พระยาหลวงเขื่อน ๑ พระยาหลวงพิศวง ๑ พระยา
หลวงวัง ๑ พระยาหลวงพรหม ๑ พระยาหลวงอำมาตย์ ๑ พระยา
หลวงเทพ ๑ พระยาหลวงคำแสง ๑ พระยาหลวงราชวงษ์ ๑ พระยา
หลวงบุญญา ๑ พระยาหลวงหิง ๑ พระยาหลวงวงษ์ ๑ พระยา
หลวงหาญ ๑ พระยาหลวงไชยพรหม ๑

อยู่เมืองหลวงภูคา พระยาชัคยะ ๑ พระยาไชยเสนา ๑
พระยาคำมูล ๑ พระยาจำปา ๑ พระยากันทะ ๑ พระยามังคละ ๑
พระยาคำแมน ๑ พระยาขี้จะละ ๑ พระยาพรหม ๑ พระยาสัมขัติ ๑

พระยาสุระ ๑ พระยามูล ๑ พระยาหิเมือง ๑ พระยาวังหาร ๑ พระยา
ไชยวงษ์ ๑

เมืองนาง พระยาหลวงนาง ๑

เมืองเชียงราย เจ้าเมืองเชียงราย ๑ นายหนาน ๑ นายน้อย ๑

เมืองขอม พระยาหลวงขอม ๑ พระยาคำภา ๑ พระชนะชม ๑

สิริ นาย ๕๕ ไพร์ ๓๓ สกรวี ๓๐๐๐

สำนักหอสมุด

สำเนาตราพระราชสิทธิ์

หนังสือ เจ้าพระยานิกรบดินทร ฯ มายังหม่อมมหาไชยเจ้าเมืองพง ด้วยเรามีความคึกคัก เพราะแต่ก่อนเจ้ามหาอุปราช หม่อมมหาไชย ได้เข้ามาพึ่งพระเดชพระคุณ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ตัวเจ้ามหาอุปราช หม่อมมหาไชยได้ลงมาอยู่ในกรุงเทพฯ ฯ แต่ครั้นครวตมาด้วยนั้น ให้พักอยู่ที่เมืองหลวงพระบาง เมืองน่าน ตัวหม่อมมหาไชยได้ลงมาพักอาศัยอยู่ที่เรา แต่เจ้ามหาอุปราชอยู่ด้วยเจ้านายเมืองหลวงพระบาง ครั้นไปรตเกล้า ฯ ให้ถามราชการทางเมืองเชียงรุ่ง หม่อมมหาไชยก็ให้กราบบังคมทูลพระกรุณาตามเหตุที่เปนม่า แล้วหม่อมมหาไชยให้การว่า ที่เมืองสิบสองขนนาเกิดศึกเนื่อง ฯ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระราชดำริเห็นว่า ครั้นจะไปรตให้เจ้ามหาอุปราช หม่อมมหาไชย กลับขึ้นมาอยู่บ้านเมืองตามเดิม กลัวเกลือกข้อพม่าจะพาลพาโลจับฆ่าเสีย จะเป็นเหตุให้เสื่อมเสียพระเกียรติยศกรุงเทพฯ ฯ ไปจึงได้ให้เจ้ามหาอุปราช หม่อมมหาไชย งครออยู่ที่กรุงเทพฯ ฯ ตั้งแต่ขวอกสัมฤทธิ์ศึก (จุลศักราช ๑๒๓๐ พ.ศ. ๒๓๘๑) มาถึงขวอโทศก (จุลศักราช ๑๒๓๒ พ.ศ. ๒๓๘๓) สิ้นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้นถึงขวอตรีศก (จุลศักราช ๑๒๓๓ พ.ศ. ๒๓๘๔) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ได้พระบรมราชาภิเศกแล้ว ทรงพระราชดำริเห็นว่า เจ้ามหาอุปราช หม่อมมหาไชย เป็นคนหน้อนมาพึ่งเย็น ปราศจากชาติภูมิลำเนา

ลงมากังอยู่ช้านาน ทรงส่งสารยั้งนัก โปรดให้เจ้ามหาอุปราช
 หม่อมมหาไชย เข้าเฝ้าทูลละออง ฯ ทรงพระกรุณาตำรัสปราไสไต่
 ถามเจ้ามหาอุปราช หม่อมมหาไชยว่า จะใคร่อยู่ณกรุงเทพ ฯ ฤ
 ถ้าจะใคร่อยู่ก็จะจัดแจงทำให้อยู่เลี้ยงดูไม่ให้ขัดสน ฤจะขึ้นไปตั้ง
 อยู่ณหัวเมืองแห่งใดตำบลใด ก็โปรดให้ทำตามใจสมัคร เจ้ามหา
 อุปราช หม่อมมหาไชย ให้กราบบังคมทูลพระกรุณาว่า จะขอถวาย
 บังคมลากลับชนมายุบ้านอยู่เมืองชาติภูมิตามเดิม ก็ทรงพระมหา
 กรุณาโปรดให้ตามใจ หม่อมมหาไชยจึงได้กลับชนมายุก่อน แต่
 เจ้ามหาอุปราชยังหาได้ชนมาไม่ ครั้นอยู่มา ณ บัมโรงอิฐอก
 (จุลศักราช ๓๒๓๘ พ.ศ. ๒๓๘๘) เจ้าแสนหวีพ้าเมืองเชียงรุ่ง กับ
 หม่อมมหาไชย พร้อมใจกันมีอักษรสาสน์แต่งให้นายพิศวงพ้อง
 หม่อมมหาไชยแลท้าวพระยา ลอ คุมคอกไม้ทองเงินเครื่องราช
 บรรณาการลงมาทูลเกล้า ฯ ถวาย ขอเจ้ามหาอุปราช หม่อมมหา
 ไชย ท้าวพระยาครอบครัวซึ่งตกอยู่ณเมืองหลวงพระบางเมืองน่าน
 กลับคืนไปอยู่พร้อมญาติพี่น้องกัน แล้วกราบทูลท่านเสนาบดีทูลว่า
 ดงขต ๓ จะจัดคอกไม้ทองเงินเครื่องราชบรรณาการลงไปทูลเกล้า ฯ ถวาย
 ขอเป็นข้าทูล ๒ ฝ่ายพ้า จึงพระยาทสมเด็จพะจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ของเราทรงพระราชดำริเห็นว่า กรุงพระมหานครเขตรแดนกว้างขวาง
 บ้านเมืองคึกคักอยู่กบเมืองจีน เมืองญวน เมืองอังกฤษแลฝรั่งชาติ
 อื่น ๆ ที่เป็นประเทศใหญ่ ๆ มาเป็นทางพระราชไมตรีอยู่หลายบ้าน
 หลายเมือง เพราะฉะนั้นควรจะประพฤติให้ปรากฏเป็นเมืองใหญ่มี

เมตตาการุณามาก เป็นทพพานักแก่บ้านเล็กเมืองน้อยใกล้เคียง
 เขตแดนทั้งปวง แต่ไม่ควรจะให้คำหน้าทรามยศกว่าเมืองพม่า
 ไปรตเกล้า ๆ ว่าแต่ก่อนเจ้ามหาอุปราชาลงไปค้างอยู่เมืองอังวะ เจ้า
 แส่นหวพาคักอ่านเต็นอันวอนขอแต่พม่า ได้เจ้ามหาอุปราชามา
 ครั้นนั้น เจ้าแส่นหวพาก็เจ้ามหาอุปราชาก็ต้องเสียศักดิ์ทองเงิน
 หลายร้อยชั่ง เจ้าอังวะชยเลียงตั้งเจ้ามหาอุปราชามาอยู่เมืองเซียงรุ่ง
 ก็ไต่แต่ชอกกับจดหมายใหม่เครื่องยศสิ่งนั้น ๆ แต่เครื่องยศก็ต้อง
 มาทำเอาเอง ครั้นเจ้ามหาอุปราชา หม่อมมหาไชย ได้ลงไปถึง
 กรุงเทพ ฯ แล้วได้ถวายสัตยานุสัตย์ต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท
 ทั้ง ๒ พระองค์ ครั้นจะไม่พระราชทานเครื่องยศให้บ้าง ก็เห็นไม่
 สมควรกับกรุงเป็นพระนครใหญ่ เพราะฉะนั้นจึงไปรตเกล้า ๆ ให้
 พระราชทานเจ้ามหาอุปราชา แหวนมณฑลปุษย์น้ำทองมงคลเพชร ๑
 แหวนมณฑลปมุกตามงคลเพชร ๑ ชฎา ๑ พานหมากทองคำมีเครื่อง
 พร้อมสำรับ ๑ คนโททองคำ ๑ กระโถนทองคำ ๑ ประคำทองสาย ๑
 กระบวยทองเล่ม ๑ สัปทนพระบายอัครลัคคิน ๑ เสื้อเย็บร้อยดอก
 อย่างน้อย ๑ เสื้อเข็มชายเกล็ดพิมเสนอย่างน้อย ๑ เสื้อครุยขาว
 ขกทองแล่งสำรดทอง ๑ เจียรบาทสาย ๑ ผ้าเกยวเขยนทองผืน ๑
 เสื้อเข็มขาวรวตี ๑ เสื้อยขนแพรหงอนไก่ลาย ๑ แพรหงอนไก่
 สีต่าง ๔ เพลาะ ผ้าสำนขกทองผืน ๑ ผ้าสำนวิลาศผืน ๑ ผ้าลายนอก
 อย่างผืน ๑ ผ้าลายวิลาศผืน ๑ ผ้าปูมไทย ๑ ผ้าปูมเขมร ๑
 สนับเพลาเชิงงอน ๑ อัครลัคคอกลายสีต่าง ๆ ๓ พับ แพรอริยา ๒ พับ

กลีบทองใหญ่ ๒ สาย กลีบทองเล็ก ๕ สาย ผ้าลายวิลาศ ๕ พับ
 ผ้าแดงกุสราศ ๑๐ พับ บนหนักล่างกลองลำคอเครื่องพร้อมหีบ ๑
 หอกคอทองเกลิงคู่ ๑ เงินตรา ๒ ชั่ง เป็นเครื่องยศบันฑาศักดิ์
 หวังพระราชหฤทัยจะให้พระเกียรติยศปรากฏไปแก่นานาประเทศ แล
 ทรงเห็นแก่เจ้าแสนหวีฟ้าผู้พลัดหม่อมมหาไชยด้วย ใ้จะประสงค์
 ยกเอาเมืองลือสียงสองบ้านมาขึ้นกรุงเทพฯ แลมีตราตั้งแต่งเจ้ามหา
 อุปราชามาเป็นเจ้าเมืองเชียงรุ้ง จะก่อเหตุให้ต้องเสียพิศุฑทองเงิน
 เหมือนเช่นพม่าก็หาไม่ ใ้จะทรงพระราชดำริห์พระราชทานแต่
 เจ้ามหาอุปราชารู้จักก็หาไม่ ถึงหม่อมมหาไชยนั้นแล้ว ก็ใ้
 ไปรทเกล้า ๆ ให้จัดเครื่องยศบันฑาศักดิ์เตรียมไว้ จะพระราชทาน
 หม่อมมหาไชยเหมือนกับเจ้ามหาอุปราชา แต่หม่อมมหาไชยยังไม่
 ใ้ตกลงไป การก็รอค้างอยู่ ครั้นตั้งแต่งเจ้ามหาอุปราชาแลมารดา
 กรายถวายบังคมลาชนมาลงแดนเมืองลือสียงสองบ้านแล้ว ก็ใ้ข่าว
 เล่าภาลงไปต่าง ๆ แต่จะฟังเอาเป็นแน่ไม่ได้ ภายหลังสืบไ้ความว่า
 เมืองลือสียงสองบ้านเกิดศึกช้อแลพม่าจับเจ้ามหาอุปราชาฆ่าเสีย ลาง
 เมืองบอกลงใ้ว่า หม่อมมหาไชยฆ่าเจ้ามหาอุปราชาเสียเอง เจ้า
 แสนหวีฟ้าจะตกใ้ไปอยู่เมืองไหน ช้อพม่าฆ่าเจ้ามหาอุปราชาด้วยเหตุ
 สิ่งใด ฤาพม่าจะคิดใ้ว่าเจ้ามหาอุปราชาขาดน้ำพระพิพัฒน์สั่งจา
 ค่อช้อต่อพม่าหนีไปพึ่งกรุงเทพฯ ไปรทเกล้า ๆ ชุบเลี้ยงพระราชทาน
 เครื่องยศบันฑาศักดิ์ใ้เกินหน้าพชาย จะมีจิตรอธิบายแกลงฆ่าเจ้า

มหาอุปราชทำให้เป็นที่เลื่อมเลียมพระเกียรติยศไปอย่างไรก็ได้ความซัด
 แลหม่อมมหาไชยก็เราก็คงใคร่หนีออกนอกรวม ตั้งแต่ครั้งหม่อม
 มหาไชยกลับชนมภานานหลายปี ได้ความทุกข์ความทุกข์อย่าง
 ไร หม่อมมหาไชยก็ไม่ได้มีหนังสือขอกลับไปถึงเรา ๆ ก็ยังไม่ได้มีหนังสือ
 มาถึงหม่อมมหาไชยเลย เรามีความรอกถึงอยู่ไม่ขาด ทั้งอยาก
 จะทราบราชการในเมืองสิบสองปันนาให้แน่ จึงได้มีหนังสือ
 เขียนเขียนไต่ถาม ขอให้หม่อมมหาไชยบอกเหตุการณ์ในเมือง
 เชียงรุ่งลงไปถึงเราให้ทราบความโดยเร็ว จะได้บอกกล่าวท่าน
 เสนาบดีทั้งปวง แลกราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทรงทราบใต้ฝ่าละออง
 ใต้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบันเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ทั้งสองพระองค์ กอนนั้นก็จะเป็นความชอบของหม่อมมหาไชยต่อไป
 ถ้า मैंขอ मैंพม่าเข้ามาหาอุปราชเสียแล้ว เจ้าแสนหวีพม่าก็
 ปรากฏจากบ้านเมืองจริง ขอพม่าไม่ส่งเคาะให้หม่อมมหาไชย จัดแจง
 ตั้งผู้ใดเป็นใหญ่อยู่ในเมืองเชียงรุ่ง ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัวทรงทราบก็คงจะไม่ชอบพระราชหฤทัย แต่เรามาก็คิดเห็นว่า
 หม่อมมหาไชยก็ประกอบไปด้วยสติปัญญา ท้าวพระยาในเมือง
 สิบสองปันนาก็รักใคร่กันมาก ฉันทัดหม่อมมหาไชยจะได้เป็นใหญ่
 ไว้ชื่อเสียงให้ปรากฏอยู่ในแผ่นดินเมืองเชียงรุ่งก็ให้เร่งคิดการเสียให้
 ตลอด เมื่อหม่อมมหาไชยคิดการแต่ลำพังไม่สำเร็จ จะให้ช่วยเหลือ
 อย่างไร หม่อมมหาไชยขอกลับไปถึงกรุงเทพฯ แล้ว พระบาท

สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินก็คงจะช่วยให้สมกับการที่ใต้ทรงพระมหากรุณา
เมตตา อย่าให้หม่อมมหาไชยมีความรังเกียจสิ่งใดเลย ถ้า मैं
ข้อพม่าคุมเหงใต้ความทุกข์เหลือขัญญาหม่อมมหาไชยจะคิด หม่อม
มหาไชยจะอยู่ที่เมืองสิบสองปันนาต่อไปไม่ได้ จะพาญาติพี่น้องข้าม
มาอยู่ที่เมืองไหนซึ่งเป็นเมืองชนกรเทพ ๆ ก็จงมาอยู่ตามใจสมัคร
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็จะได้ทรงพระกรุณาชวยเลี้ยง
สืบไป

หนังสือมาฉวัน ๔ ๑๒ คำ ยัมเมียมสัมฤทธิศก (จุลศัศ

วาศ ๑๒๒๐ พ. ศ. ๒๔๐๓)

เจ้าพนักงานหอสมุด

บ้านพแนก

เมืองหลวงพระบางราชธานี

ณวัน ๓ ๗ ๑ คำ บัชวทส์มฤทธิศก ๑๒๕๐
๑๔

๑ ข้าพเจ้า พระพลัษฏานุรักษ์ ปลัดทัพ ได้รับพระราชทาน
ไต่สวนสืบเคาะความด้วยเรื่องเมืองไลแต่ต้นเดิม ซึ่งจะเป็นเมืองไล
ชั้นในตำบลนั้น โดยจากทำวชนกรมการเมืองไซย้าง จากคำให้การ
ของคำสามคำล่าแลกรมการเมืองไลย้าง กับเล่าความเดิมซึ่งเป็น
ความเล่าสืบ ๆ กันมา เก็บร้อยกรองประกอบติดต่อรวบรวมแต่ที่พอ
จะเลือกพินกลั่นเกล้าเก็บใจความชนพอเป็นเรื่อง เรียบเรียงตามคำ
ให้การ มีความพิศดารแต่ต้นเดิมมาว่า ในครั้งก่อนที่พวกเมืองไล
ยักนั้น จะมาตั้งณตำบลนั้นนี้ นับประมาณกว่า ๓๐๐ ปีเศษมาแล้ว
โดยประมาณตามคำให้การของทำวชนนั้น

ครั้งนั้นมีพวกผู้ไทยเป็นเจ้าของอยู่ในตำบลนั้นก่อน มีนามว่า
เจ้าพาแคณลม ๆ คนนี้เป็นคนชอยเสัพสุราเกลย (คือ เหล้าอู)
มีคนใช้สนิทคน ๑ ชื่อว่าอ้ายแก สำหรับตักน้ำใส่เหล้า อ้ายแกต้อง
ตักน้ำระอิดระอากหน้ไจนน้ำเทลลอยไป เพื่อจะให้ตายเสีย โดยครั้น
การตักน้ำ แต่เวลานั้นยังเป็นเวลาที่อ้ายแกจะไม่ถึงที่ตาย ก็ลลลลไป
ติดอยู่ริมฝั่งน้ำแทน

ในเรื่องของคนโบราณ ซึ่งไม่สู้จะประมาณถึงคนภายหลังว่า
จะเชื่อฤาไม้นั้น กล่าวต่อไปดังนี้อีกว่า ครั้นอ้ายแกลลลลไปติด

อยู่บนหาด สลยเขียนตาอยู่ที่หาด หารู้สติสมปฤติไม่ ขณะนั้น
 ยังมีพระยานาคขึ้นมาเที่ยวเล่นที่ลาน้ำแต่เป็นเขตรณวน เชื้อซ่าเข้า
 ไปคิกโพงพางรักตนแน่นหาอาจจะเอาออกได้ไม่ แต่มักกำลังมาก
 ก็เร่งลงไปยังที่อยู่แห่งตนทั้งโพงพางตรศทวไว้นั้น แล้วจึงให้
 บรรดานาคที่เป็นบริวารมากตักแก็กหาออกไม่ ต้องทนทุกขเวทนาอยู่
 ขณะนั้นนาคบริวารผู้ ๑ ขึ้นไปเที่ยวริมฝั่งน้ำ เห็นอ้ายแกนอนอยู่ จึง
 จับตัวลงไปเพื่อจะให้แก็ก โพงพางนั้นออกจากนาคนาย อ้ายแกนจึงเข้า
 แก็กหลุดออกได้ พระยานาคมีความยินดียิ่งนัก จึงถามว่าเจ้า
 จะต้องการสิ่งใด จะหาให้ตามมักตามปรารถนา อ้ายแกนเป็นคนเขลา
 มิรู้ที่จะตอบว่าประการใด ก็นั่งอยู่ ครั้นภายหลังนึกได้ว่าเขาฤกก็นว่า
 เป็นเจ้าญวนมีอำนาจสยหายมาก จึงบอกแก่พระยานาคว่าจะเป็น
 เจ้าญวน พระยานาคก็รับคำ จึงหาเวลาใดช่องตามธรรมเนียมของผู้
 มีฤทธิ จึงจับเอาเจ้าเมืองญวนมาได้แล้ว เอาอ้ายแกนไปนั่งที่แท่น
 ครั้นอ้ายแกนเป็นเจ้าญวนก็ไม่พูดสิ่งใด เสนาญวนจะถามก็พูดได้
 คำเดียวแต่ว่า “เจียมเต้า” แปลว่าให้เขาไปฆ่าเสีย เสนาก็นึก
 ปลาดใจ แต่ยังไม่พากันนั่งฟังอยู่ ครั้นนั้นพาเคนลมเจ้าเมืองผู้เป็นนาย
 อ้ายแกนนั้นลงไปจะเฝ้าเจ้าญวน ไม่รู้ว่าอ้ายแกนเป็นเจ้าญวนชน ครั้น
 เข้าไปพอสแล้วเห็นอ้ายแกนผู้เป็นข้าของตัวก็ตกใจ จึงหนีเร่งกลับคืน
 มายังบ้านเมือง หาใคร่สยทราบายว่าเป็นเพราะด้วยประการใดไม่ ครั้น
 ถึงบ้านเมืองก็อพยพครอบครัวชาวไพร่ออกจากตำบลที่อยู่ หนีเลย
 เข้ามาทางสี่สอยบนนาแล้ว เลยมาทังอยู่ที่ตำบลบ้านทึนบ้านบ่อ

ในแขวงเมืองหลวงพระบาง ที่ตำบลนันทาร่างว่างเปล่ามา ห้ามคน
ไปตั้งอยู่ไม่ มีแต่พวกข้าก็คงตั้งอยู่ ฝ่ายทางเมืองญวนก็เป็น
ศศิขทไม่ทราบความว่าจะเป็นการใดต่อไป เพราะด้วยหนีมาเสีย
ไกลแล้ว แลเพราะมีความเกรงกลัวว่าอายแก่จะติดตามมา จึง
ไม่ออกข้อเสียงต่อไปด้วยเรื่องทางเมืองญวนนั้น

ในลำคัมเมื่อพาแคนลมยกครอบครัวจากตำบลเดิมมาตั้งอยู่บ้าน
ทึนบ้านบอนนั้น มีพรรคพวกรวมทั้งสิ้น ๓๐๐๐ คนเศษ แต่ที่สกรรจทเป็น
หญิงแลคนไม่สกรรจทต่างหาก จำนวนมากน้อยเท่าใดหาปรากฏไม่
ในกาลครั้งนั้นที่ตำบลนายาง ซึ่งเป็นแขวงเมืองไซในขัตติ มีข้าแจะ
เป็นขบถชน นายบ้านจึงไปเชิญพาแคนลมมาให้มาปราบปราม
พวกข้าแจะก็พาไป นายบ้านนั้นจึงขอให้พวกผู้ไทย คือพาแคน
ลมตั้งอยู่ที่นั่น แต่ตำบลบ้านนั้นเป็นพวกลือ ขนอยกยเมืองหลวง
พระบางมาชานาน ครั้นพาแคนลมมาตั้งอยู่ที่นั่นแล้ว จึงเข้ามา
อ่อนน้อมต่อเจ้านครหลวงพระบาง ฝ่ายเจ้านครหลวงพระบางจึง
ตั้งให้เป็นผู้รักษานายาง ซึ่งเป็นเมืองไซอยู่ในขัตติชั้นนี้ แต่
พาแคนลมซึ่งเป็นเจ้าเมืองไซเป็นเดิมซึ่งยกบ้านนายางชนน ตำบล
นันทาร่างเป็นเมืองชั้นใน แต่พาแคนลมได้สามภักดีเข้ามา เจ้านครหลวง
พระบางครั้งนั้นจึงตั้งให้เป็นเจ้าตนพระพรหมวงษาเช่นกับเมืองใหญ่ หา
ได้เป็นหัวพันเช่นเมืองทั้งปวงไม่ ตำแหน่งผู้รักษามืองไซจึงติดต่อกัน
เป็นเจ้าตนพระพรหมวงษาทุก ๆ คนต่อมา จนขัตติชนนก็ยังคงตาม
ตำแหน่งนั้นอยู่ แลในทุกวันนี้ผู้ใดเป็นเจ้าเมืองก็เป็นแซ่ตระกูลนั้น

สืบ ๆ มา ราษฎรก็ยังเรียกผู้เป็นเจ้าของว่าฟ้าเมืองไซ ตาม
 นามเดิมฟ้าแค้นลมนน ครั้นภายหลังชาติผู้ไทยเดิมก็สูญสิ้นไป
 เพราะระคนกบฏ การธรรมเนียมแลแต่งร่างกายนั้นในทกวันนี้
 ก็ไม่มีผู้ไทย กลายเป็นลื้อไป แต่ยังทราบทั่วกันว่า ชาติของตัวเดิม
 เป็นผู้ไทยอยู่ด้วยกันทั้งสิ้น เครื่องสำหรับยศตามเพศแต่เดิมของฟ้า
 แค้นลมซังเป็นเจ้าเมืองแต่ก่อนนั้น คือตราเป็นอักษรจีน ๓ ทาย
 เรียกว่า ขำข่ม ๑ เล่ม หอกคันทวยฟ้า ๑ ฆ้อง ๗ กำ ๑ ฆ้องเล็ก ๑
 สิ่งของทงนกยงคงอยู่ที่เมืองไซจนทกวันนี้ ความซันตนซังเรื่อง
 เหลวลอย แต่เป็นค่าเล่าสืบมาด้วยความเดิมของแดนดินเมืองไล
 ึ่งซึ่งไทเรียบเรียงนี้ เป็นค่าให้การของท้าวไมนามวงษ์ ซึ่งเป็น
 กรมการณเมืองไซให้การ ถามสอบซ้ำทีเป็นกาเกินจากธรรมเนียมไป
 ถึงถึงนั้นท้าวไมแลกรมการก็ยังคงยืนยันเป็นแน่แท้ว่า เป็นเรื่อง
 ของขุ่ย่าตายายเล่าสืบมาดังนี้

ในความซอนักพอเป็นอุบัติเหตุตามค่าให้การ จะถือว่าถูกต้อง
 เป็นแก่นสารนั้นก็ยังมีหาสมทกประการไม่ แต่ขอซังว่าคนเมืองไล
 เดิมมาอยู่ในเมืองไซนั้น ซอนเป็นแน่แท้ แต่จะมาด้วยเหตุประการใด
 ก็หาได้ความไม่ คงเป็นว่ามาตามค่าซังให้การของท้าวไมนามวงษ์
 นนเอง ๆ

พงษาวดารเมืองไล

ลำดับนี้จะได้รบพระราชทานเรียบเรียงต่อไปในตำบลซึ่งเรียกว่าเมืองไลในทกวณนนั้น ครั้นเมื่อผู้ไทยเดิมอพยพมาอยู่เมืองไซ สิ้นแล้ว ทตำบลนั้นมีแต่ซากคือ เป็นข้าหามมีผู้คนไม่ ได้สอบถาม กรมการของเมืองไล แลคำสามคำล่ายตรท้าวไลได้ให้การเป็น ความติดต่อดีไป ทั้งจะได้เรียบเรียงเรื่องเมืองไลเป็นตอนที่ ๒ มีความพิศดารต่อไป

อนึ่งในข้อความตามคำให้การที่จะกล่าวต่อไปนี้ เป็นเค้าเดิม ซึ่งเห็นว่าน่าจะจริงถึงนั้น ด้วยธรรมเนียมของคนเมืองไล อธิบายไครย แลกริยาความประพฤติก็ยังคงเป็นจนอยู่ทุกประการ แปลกแต่หา ได้วันเขี่ยไม่เท่านั้น ยังติดต่อกับเมืองไลในทกวณน

ในตำบลนั้นก็ต้งนัยว่าเดิมจะเป็นคนผู้ไทยอยู่ก่อน เช่น คำให้การของท้าวไมนามวงษ์ซึ่งเป็นตระกูลเดิมของตำบลนั้น คือ เมืองไลยัดนั้นแน่ ครั้นพวกนั้นจะทิ้งร้างไว้ฤๅจะต้งพ่ายแพ้ถอยมา ก็ประมาณไม่ถูกนึก แต่คำให้การก็หากกล่าวไม่ เป็นแต่กล่าวว่ พวกจีนไม่ยอมพวกตาด หนีมา เห็นที่ว่างจึงต้งอาไครยอยู่ทั้น ชอนักต้งกบคำท้าวไมนามวงษ์ให้การว่ทางตำบลเสียแล้ว ไท้อพยพ มาต้งอยู่บ้านทั้นบ้านข่อ ความต้งกันว่ทั้นว่างเปล่าอยู่ พวกจีน จึงไคมาต้งอยู่ทั้น แลพวกผู้ไทยไลเดิมอพยพมาต้งเมืองไซทั้ง ๒ พวก ก็สยชาติเชอมาจนถึงบัดยบนั้น ทั้ง ๒ ตำบล คือ ทั้งเมืองไซแลเมืองไล

ในข้อความนั้นก็ต้งจะเป็นเวลานั้น ตำบลนั้นเป็นข้ารัฐไม่เป็น

ของผู้ใด แต่ที่คินนี้ว่าร่วมอยู่ในกนเป็นของเมืองหลวงพระบาง ตามแจ้งอยู่ในหลักคานนี้ แต่คนที่มาตั้งเป็นเดิมคงจะเป็นจีนเป็นแน่ ครั้นภายหลังเมืองหลวงพระบางไต่ทรายก็มีไต่ว่าประการใด ด้วย ขชานอยู่ด้วย คงจะเห็นว่าเป็นการดีด้วยที่เปล่า ๆ อยู่ ฝ่ายหัวหน้าจีน เดิมที่มาตั้งนั้น เมื่ออยู่นานไต่ทรายเขาแสร้งว่าเป็นค้าขลต่อคิตทั้งลาว ทั้งจีนแลญวน เห็นว่าเป็นเมืองใหญ่ แลเมืองทั้ง ๓ ก็นับถือไป มาหากัน ในเวลานั้นก็มีไต่เป็นคัทรต่อกัน ความรู้มากหวังกัน ทคินซึ่งจะลวงลาเขตระแวงก็ไม่รังเกียจแก่กันด้วยทคินนั้น ย่อม ฝืนผ่อนอ่อนหาตามกำลังบ้านเมืองของตน แต่ในเวลานั้นเมืองลาว เมืองจีนแลเมืองญวนก็คงเป็นมีอำนาจกว่าพวกที่มาตั้งอยู่นั้น เมืองไค ชนลงไปมาฤจะเกยวการในค้าขลนั้นก็ไต่ทั้ง ๓ ฝ่าย ไม่ว่าจะกล่าวกัน แต่ฝ่ายลาวอยู่ข้างจะอ่อนกำลังกว่า แต่เป็นเจ้าของทค้าขลนั้นเป็นแน่ แต่จะหลายร้อยขมาแล้ว การเดิมคงจะเป็นดังนี้ คิงนั้นหัวหน้าจีนที่มา ตั้งในค้าขลนั้นจะทราบการณคิต ทั้งเขตระแวงก็ต่อคิตมีทางทั้ง ๓ เมือง ครั้นเมื่อตั้งรกรากลงแล้ว จีนกระคนกขผู้ไทยเดิมในค้าขลนั้น คงจะ คิตหาความศขทจะรักษาพรรคพวก จึงเข้าหาทั้ง ๓ เมือง ยกตัว ชนว่าเป็นเมือง ๓ ฝ่ายพา เพื่อจะไม่ให้มีความเคอทรจนถึงเท่านั้น เดิมคงจะเป็นมาคิงน

จริงอยู่ซึ่งจะเป็นคิงนแน่ แต่ถึงกระนั้นก็เพราะด้วยค้าขลนั้น ไม่เป็นถนทคิตมเลย ความที่ค้าขลไม่คิตมนี้ จึงทำให้เมืองใหญ่ ซึ่งมอำนาจเป็นชนทั้ง ๓ เมือง เห็นชอบยินยอมพร้อมให้ค้าขลนั้น

เรียกว่าเมืองสามส่วยพามาได้ตามคำให้การนั้นถึง ๓๐๐ ปีเศษ มี
 ความตามคำให้การของกรมการแลคำสามคำเล่าบุตรท้าวไฉน ซึ่งได้
 รับพระราชทานเรียบเรียงมีความพิศดารเป็นหลายประการ ทั้งแจ้ง
 ต่อไปนานั้น ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

เรื่องเมืองไฉน

ด้วยความรู้ก่อนเกิดเรื่องเมืองไฉนแต่แรกเดิมนั้น ตามที่
 ย้ายตาดายของกรมการซึ่งให้การ แลบางข้อความได้รู้ตามหนังสือ
 จดหมายเหตุที่ผู้แต่งแก่จากฤๅมในเมืองไฉนนั้นบ้าง แต่ในบัดนี้
 เมืองไฉนมีศึกศัตราบาย ถูกเพลิงไหม้บ้านเมือง หนังสือจดหมายเหตุ
 เหตุการณ์โบราณสำหรับบ้านเมืองนั้นเพลิงก็ไหม้เสียหมด จะค้นหา
 หนังสือจดหมายเหตุโบราณเหล่านั้นมาแปลสอบสวนกันก็มีได้ จึงได้
 เรียบเรียงความเป็นข้อ ๆ ตามคำให้การเป็นลำดับกันไปเป็นตอนที่ ๒
 ด้วยเรื่องเมืองไฉนดังต่อไปนี้

ตอนที่ ๒

ใจความว่า เมื่อครั้งจักราชเม่งเฉียวในเรื่องราวพงษาวดารจีน
 นั้นประมาณ ๓๐๐ ปีเศษแล้ว พวกตาดยกเข้ามาย้ายที่ประเทศจีน
 พวกจีนที่ไม่สมัครยอมอยู่ในอำนาจตาดก็พากันอพยพหลบหนีไปอยู่ใน
 บ้านเมืองต่าง ๆ

ในเรื่องราวนี้มีชนนางจีนคน ๓ เป็นเชื้อพ่อ เรียกว่าพ่อตายัน
 อยู่ในเมืองลิมาเจา ๆ นั้นเป็นหัวเมืองชนของเมืองจีน อยู่ใกล้กับเมือง
 กวางตุ้ง พ่อตายันผู้นี้ไม่สมัครยอมอยู่ในอำนาจตก จึงเกลี้ยกล่อม
 ชักชวนญาติพี่น้องพร้อมแซ่ต่างแซ่พร้อมใจกัน อพยพครอบครัว
 บ่าวไพร่ประมาณ ๓๐๐๐ คนเศษออกจากเมืองลิมาเจา มาตั้งอาไศรย
 อยู่ที่ตำบลแห่ง ๑ ใกล้ฝั่งน้ำแท้ เป็นแดนดินลาวอยู่ในอาณาเขต
 สยามแลเขตรจีนต่อกัน แต่ที่ตำบลซึ่งตั้งอยู่ในเวลานั้นเป็นแต่ที่
 ทำเล่างพอจะตั้งอยู่ได้ มีแต่พวกซำก้ออยู่อาไศรย ยังหาได้เรียกว่า
 เป็นบ้านเมืองไม่ พวกจีนก็ขับไล่พวกซำก้อให้ออกไปตั้งอยู่ตามป่า
 ตามเขาห่างที่นั้นออกไป แล้วพวกจีนก็นำที่ช่วยกันปราบถางที่ทาง
 ลงตั้งเป็นบ้านอาไศรยอยู่ในที่นั้นต่อมา ครั้นภายหลังพวกผู้ไทยชาว
 ผู้ไทยคำอยู่ในแดนดินสิบสองจุไทยใกล้เคียงที่นั้นก็มาอยู่ปะปนกันกับ
 พวกจีนบ้าง จึงพากันเรียกตำบลบ้านนั้นว่าเมืองไล้ เป็นภาษาผู้
 ไทยชาว อาไศรยเหตุซึ่งพวกจีนมาขับไล่พวกซำก้อให้ไปอยู่เสีย
 ที่อื่น เอาตำบลนั้นตั้งเป็นบ้านเมืองของตัวอยู่ได้สืบมา ครั้นภายหลัง
 คำคนทเรียกเมืองไล้นั้นก็เพี้ยน ๆ เสียงไปว่าเมืองไลมาจนเท่าบัดนี้
 แลพวกจีนมาตั้งอยู่เมืองไล้แต่เดิมนั้น ก็ไว้ผสมมวยเหมือน
 พวกจีนแต่โบราณ หาได้ควันเป็นผสมเขยเหมือนอย่างจีนทกวันนไม่
 พวกจีนทไว้ผสมเขยนั้นถือตามธรรมเนียมพวกตก เพราะฉนั้นพวกจีน
 เมืองไล้ทั้งหญิงทั้งชายก็ไว้ผสมมวยตามธรรมเนียมจีนเดิมสืบ ๆ กันมา
 จนทุกวันนี้

พวกจีนเมืองลิมเจามาตั้งเมืองไลอยู่เป็นเดิม ในเวลานั้นหามี
คนจีนญวนพวกอื่น ๆ มาตั้งอยู่แต่ก่อนไม่

แดนดินเมืองไล อันเป็นปลายพระราชอาณาเขตสยาม
แลต่อกันกับเขตแดนจีนแลเขตแดนญวน มีรูปปรากฏแจ้งอยู่ใน
แผนที่ซึ่งเจ้าพนักงานกรมแผนที่ได้ตรวจสอดถวณแลทำลงไว้เป็นแบบ
นั้นแล้ว

ที่แม่น้ำแท่นนี้เป็นฝั่งปากตะวันตก ทิศเหนือจรดภูผาง ทิศใต้
จรดแม่น้ำเหมิก ทิศตะวันตกจรดเมืองแดง เป็นเขตแดนแผ่นดินลาว
ซึ่งเป็นพระราชอาณาเขตสยาม ในปากตะวันออกนั้นเป็นเขตแดนจีน
ข้างทิศใต้ในฝั่งตะวันออกนั้นเป็นเขตแดนญวน มีแม่น้ำ ๓ ชื่อแม่น้ำ
ม้า กั้นอยู่เป็นเขต แต่พวกราษฎรนั้นได้แยกย้ายกันไปตั้งบ้านเรือน
อยู่ตามฝั่งปากตะวันออกข้าง ในฝั่งปากตะวันตกข้าง ต่างคนทำไร่นา
หากินอยู่สืบมา

พ่อตายันซึ่งเป็นหัวหน้าของพวกจีนเมืองไลนั้น คิดเห็นว่าได้มา
อาศัยอยู่เป็นเขตแดนแผ่นดินแล้ว จึงแต่งให้คุมสิ่งของเครื่อง
บรรณาการลงมาถวายเจ้านายฝ่ายลาวเมืองล้านช้างร่มขาว ซึ่งเรียก
ว่าเมืองหลวงพระบางราชธานีอยู่ในบัดนี้ ขอพึ่งโพธิสมภารเป็นข้า
ขอบขัณฑเสมา

ส่วนเจ้านครล้านช้างร่มขาวทรงเห็นว่า มีพวกจีนมาขอพึ่ง
อาศัยตั้งอยู่ในปลายแดนแผ่นดิน แลมาสวามิภักดิ์อ่อนน้อมตั้งนั้น

ก็มีพระไทยยินดี ด้วยหมายจะได้พวกจีนเหล่านั้นไว้ให้อยู่ช่วยขังกัน
รักษาแผ่นดินปลายพระราชอาณาเขตสืบไป จึงโปรดตั้งให้พ่อตายัน
หัวหน้าพวกจีนเหล่านั้นเป็นเจ้าเมืองไล ให้ย้ายพวกจีนแลพวกอื่น ๆ
ซึ่งมาตั้งทำมาหากินอยู่ในเมืองนั้นเจริญเป็นสุขสืบไป

ตั้งแต่นั้นมาเจ้าเมืองไลก็นับถืออ่อนน้อมอยู่ต่อเมืองล้านช้าง
ร่วมชาว ยิงหาได้ไปอ่อนน้อมต่อฝ่ายจีนแลฝ่ายญวนไม่ ถึงการรบ ๓ ปี
จึงแต่งคนคุมสิ่งของเครื่องบรรณาการลงมาถวายเจ้านครล้านช้าง
ร่วมชาว ๆ ก็โปรดประทานสิ่งของต่าง ๆ ตอบแทนเครื่องบรรณาการข้าง
เป็นครั้งต่อ ๆ มา จนเจ้าเมืองไลคนเดิมนั้นถึงแก่กรรมล่วงไป
แลบุตรหลานเจ้าเมืองไลผู้ใดซึ่งจะได้เป็นเจ้าเมืองไลสืบไป ก็ต้อง
แต่งคนลงมาขอตราตั้งไปแต่เมืองนครล้านช้าง เจ้าเมืองนครล้านช้าง
ก็โปรดตั้งให้ผู้นั้นเป็นเจ้าเมืองไลสืบตระกูลต่อไป

ครั้นภายหลังผู้ใดได้เป็นเจ้าเมืองไลสืบมาเห็นว่าพวกราษฎรเกิด
เจริญทวชน แลแยกย้ายกันไปตั้งบ้านเรือนทำมาหากินอยู่ตามฝั่ง
แม่น้ำแท้ ข้างทิศตะวันออกเป็นแดนดินจีนข้าง แลเป็นแดนญวนข้าง
แลภายหลังพวกตาคชังเข้ามาครองประเทศจีนสืบมานั้น จักการ
บ้านเมืองให้ราษฎรอยู่เย็นเป็นสุขเรียบร้อย เจ้าเมืองไลภายหลังนี้
จึงคล้ายทมิฬมานะลง แลจึงได้แต่งคนคุมสิ่งของไปคำนับอ่อนน้อม
ฝ่ายจีนข้าง ฝ่ายญวนข้าง เพื่อจะได้เป็นทางให้ราษฎรไปมาค้าขาย
สะดวก แลเพื่อจะมีให้มีการรบกวนเขียดเขี่ยนแก่กันทั้ง ๓ ฝ่าย ด้วย
ไปมาค้าขายถนัดกันอยู่เนื่อง ๆ

ตั้งแต่นั้นเมืองไลจึงได้ไปค้าขายอ่อนน้อมต่อฝ่ายจีนแลฝ่ายญวน
 แลฝ่ายลาว เป็นธรรมเนียมสืบมาทุก ๆ เจ้าเมืองที่ได้เป็นเจ้าเมืองไล
 นั้น เจ้าเมืองไลเก็บเงินส่วยพวกราษฎรซึ่งทำมาหากินอยู่ในแดนดิน
 ทั้ง ๓ ฝ่ายนั้นได้มากน้อยเท่าใดแล้ว ก็แบ่งออกเป็น ๓ ส่วน ๆ ที่เก็บ
 ได้ในดินลาวก็ส่งมาถวายเจ้านายฝ่ายลาว ส่วนที่เก็บได้ในแดนดินจีน
 ก็ส่งไปถวายเจ้านายฝ่ายจีน แลส่วนที่เก็บได้ในแดนดินญวนก็ส่งไป
 ถวายเจ้านายฝ่ายญวน แลเหลือจากนั้นก็จำหน่ายใช้การบำรุงเมืองไล
 ต่อไป การเดิมเป็นมาดังนี้ ในภายหลังจึงได้เรียกกันว่าเมืองส่วย ๓
 ฝ่ายพาสืบมาจนทุกวันนี้

เจ้าเมืองไลแต่เดิม ๆ ในชั้นต้นนั้น จะส่งส่วยบรรณาการถวาย
 แก่เจ้านายทั้ง ๓ ฝ่ายนั้นเป็นฝ่ายละมากน้อยเท่าใดก็ไม่ปรากฏแน่
 ทีเดียวเมืองแลเขตแขวงพงคังชนใหม่ ๆ แลราษฎรก็ยังไม่
 เต็มภูมิลำเนาทีเดียว ต่อภายหลังราษฎรเกิดเจริญมากขึ้น แลตั้ง
 บ้านเรือนเป็นภูมิลำเนามั่นคงลงมากแล้ว เจ้าเมืองไลในชั้นหลัง
 ลงมาจึงได้เก็บส่วย แลจัดเป็นเครื่องบรรณาการถวายแก่เจ้านาย
 ทั้ง ๓ ฝ่ายนั้นเป็นธรรมเนียมได้สืบสืบมาจนถึงบัดนี้

คือเมืองหลวงพระบางนั้นเป็นส่วยเงินพันหนึ่ง บางที่เรียกว่า
 ๓ ปุงเค็ช ปุง ๑ เป็นเงินไทย ๒๕ บาท รวม ๓ ปุงเค็ชนั้น เป็น
 เงินไทยซึ่ง ๑ ม้า ๆ หนึ่ง

เมืองจีนนั้น มีแต่ส่วยเงิน ๓๐ ปุง ๆ ละ ๒๕ บาท รวมเป็น
 เงิน ๒๕๐ บาท เพราะมีไต้มีม้า แลเก็บเงินส่วยในแดนดินฝ่ายจีนนั้น

ไต่มากกว่าฝ่ายลาวแลฝ่ายญวน เงินส่วยที่ส่งไปฝ่ายญวนนั้น ๕ ฝุง
เป็นเงิน ๑๓๕ บาท เพราะมีไต่มีมาเหมือนกันกับส่วยฝ่ายจีน

แต่ส่วยซึ่งเก็บได้ ในแดนดินฝ่ายญวนแลฝ่ายลาวนั้นประมาณ
เท่ากัน แต่ฝ่ายลาวนั้นมีมาเป็นส่วยด้วย จึงได้หักเงินลงเป็นราคามา
เมืองไลทัวละ ๓๐ บาท แลมาเมืองไลนั้นมากกลางแลผไทคองชชน
ภูเขาไต่คล้องแลแข่งแรง เจ้านายฝ่ายลาวจึงสั่งให้ส่งไปเป็นส่วย
สับมา

คิดตั้งแต่ครั้งบูยาตายายเป็นต้นแซ่พวกเมืองไลทัวไต่ยกอพยพ
มาจากเมืองลิมาเจาในคราวนั้น จนถึงยึดยบันยตนัน นี้เป็นลำดับแซ่
กระษัตริย์วงศ์ตาด ซึ่งยกเข้ามาตีประเทศจีนแลไต่ครองเมืองจีน
คือ เม่งเฉียว ๑ เยนเฉียว ๑ ตาซินเฉียว ๑ รวมเป็น ๓ ซัวแซ่
กระษัตริย์วงศ์ตาด ซึ่งไต่ครองประเทศจีนสับมาจนถึงยตนัน นี้เป็น
ลำดับซัวแซ่กระษัตริย์วงศ์ญวน ซึ่งไต่ครองเมืองญวนคราวเดียวกัน
กับลำดับเม่งเฉียวมานั้น คือ กงเฉียว ๑ เลเฉียว ๑ หลเฉียว ๑
จินเฉียว ๑ เลเฉียวอีกครั้ง ๑ เอ็นเฉียว ๑ รวมเป็น ๖ ซัวด้วยกัน
ประมาณเป็นปีไต่ ๓๐๐ ปีเศษ

ผู้ซึ่งเป็นเจ้าของเมืองไลสับ ๆ กันมาตั้งแต่พ่อตายันเป็นคนเดิม
จนถึงท้าวไลบิดาคำสามคำล่าในยึดยบันยตนัน มีแต่พวกจีนแซ่พ่อแซ่เดียว
มีไต่มีแซ่อื่นแซกแซงเข้ามาเป็นเจ้าของเลยแต่ครั้งหนึ่ง

พวกจีนแต่แรกมาตั้งอยู่เมืองไลนั้น ก็ไต่หนึ่งสือจันอยู่ตาม
เดิม ครั้นภายหลังพวกผู้ไทยขาว พวกผู้ไทยดำ ซึ่งอยู่ในแดนดิน

สิบสองชาวไทยใกล้กันนั้นมาอยู่ปะปนกัน แลพูดภาษาพวกผู้ไทยมาก
 แลพวกจีนเดิมเหล่านั้นก็หญิงพวกผู้ไทยชาวพวกผู้ไทยดำมาเป็นภรรยา
 บ้าง การระคนปะปนกันไปมาดังนี้ ธรรมเนียมจีนแลภาษาจีนนั้นก็ใช้
 พูดกันน้อยลง พูดเป็นภาษาผู้ไทยไปเสียโดยมาก แลพวกจีนเดิม
 เหล่านั้นจึงได้ใช้หนังสือพวกผู้ไทยด้วย คนทั้งหลายก็เรียกพวกจีน
 เดิมเหล่านั้นว่าเป็นพวกผู้ไทยชาวไปทั้งสิ้น ด้วยเห็นผิวขาวคล้าย ๆ กัน
 แลธรรมเนียมก็ไม่ไกลกัน

ตัวอักษรผู้ไทยชาวผู้ไทยทำนั้นก็มิเคยมูลคล้ายกันกับตัว
 หนังสือฝ่ายลาวแลฝ่ายไทยอย่างโบราณ ทั้งจะมีสระพยัญชนะในต่อไป

พวกจีนเมืองไลสลับต่อขจรหลานเหลนลงมาหลายชั่วคนแล้ว
 ก็ใช้หนังสือผู้ไทยมากกว่าหนังสือจีน แลพูดเป็นภาษาผู้ไทยไป
 ทั่วเมือง หนังสือจีนแลภาษาจีนเดิมนั้นก็ใช้กันแลพูดกันมิแต่ใน
 พวกแซ่ของตัว

เมืองไลแต่เดิมนั้นตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำแท้ฝั่งฟากตะวันตกใน
 แดนดินลาวซึ่งเป็นพระราชอาณาเขตสยาม ครั้นภายหลังประมาณปี
 เท่าไรนั้นไม่รู้แน่ เจ้าเมืองไลจึงยกครอบครัวข้ามไปตั้งเมืองอยู่ใหม่
 ในฝั่งฟากตะวันออกเป็นแดนดินจีน แต่ที่นั่นอยู่ในแดนดินลาวฝั่ง
 ฟากตะวันตกโดยมาก พวกเมืองไลก็ข้ามมาทำนาในฝั่งฟากตะวันตก
 อยู่เสมอทุกปี ตามที่ใดเคยทำมาแต่ก่อน

ตำบลบ้านใหญ่น้อยต่าง ๆ ในเขตแดนเมืองไล เมื่อราษฎร
 ตั้งอยู่ทำมาหากินเป็นสุขเจริญมากจนแล้ว เจ้าเมืองไลก็ยกตำบล

บ้านต่าง ๆ เหล่านี้ชนเป็นหัวเมืองน้อย ชนแก่เมืองไลสยตอเนอง ๆ
 มาหลายชั่วคนแล้ว จนถึงเวลาขัตยบันน จึงเป็นหัวเมืองชนของ
 เมืองไลมซอต่าง ๆ มีบ้านเรือนแลราษฎรมากข้างน้อยข้างตงนี้ คือ
 หัวเมืองที่ตั้งอยู่ในแดนดินฝ่ายลาวฝั่งฟากตะวันตกแม่น้ำแท้
 นั้น คือ

- ๑ เมืองตง มีบ้านเรือน ๒๐ หลังคาเคษ มีราษฎรชายหญิง
๒๐๐ คนเคษ
- ๒ เมืองจา มีบ้านเรือน ๓๐ หลังคาเคษ มีราษฎรชายหญิง
๓๐๐ คนเคษ
- ๓ เมืองนาฮี มีบ้านเรือน ๒๐ หลังคาเคษ มีราษฎรชายหญิง
๒๐๐ คนเคษ
- ๔ เมืองตอง มีบ้านเรือน ๑๒ หลังคาเคษ มีราษฎรชายหญิง
๙๐ คนเคษ
- ๕ เมืองแหย มีบ้านเรือน ๑๔ หลังคาเคษ มีราษฎรชายหญิง
๑๐๐ คนเคษ
- ๖ เมืองภฝาง มีบ้านเรือน ๓๐๐ หลังคาเคษ มีราษฎร
ชายหญิง ๕๐๐ คนเคษ

รวม ๖ เมือง

หัวเมืองซึ่งตั้งอยู่ในแดนดินฝ่ายจีนฝั่งฟากตะวันออกแม่น้ำแท้
 ข้างทิศเหนือจากแม่น้ำม่านนั้น คือ

๑ เมืองไม้ มีบ้านเรือน ๒๕ หลังคาเศษ มีราษฎรชายหญิง
๒๐๐ คนเศษ

๒ เมืองขุม มีบ้านเรือน ๓๐ หลังคาเศษ มีราษฎรชายหญิง
๓๐๐ คนเศษ

๓ เมืองตะ มีบ้านเรือน ๓๐ หลังคาเศษ มีราษฎรชายหญิง
๓๐๐ คนเศษ

๔ เมืองเจียงเหนือ มีบ้านเรือน ๓๐ หลังคาเศษ มีราษฎร
ชายหญิง ๓๐๐ คนเศษ

๕ เมืองปากตัน มีบ้านเรือน ๒๐ หลังคาเศษ มีราษฎร
ชายหญิง ๒๐๐ คนเศษ

รวม ๕ เมือง

หัวเมืองชนเมืองไล่ตั้งอยู่ตามฝั่งแม่น้ำแท้ข้างทิศตะวันออก
เฉียงใต้ ตั้งแต่แม่น้ำมาลงไปถึงแม่น้ำฟ้าในแดนดินฝ่ายญวนนั้น คือ

๑ เมืองน้ำมา มีบ้านเรือน ๕๐ หลังคาเศษ มีราษฎร
ชายหญิง ๖๐๐ คนเศษ

เมืองนยกตำบลบ้านเขา ๑ บ้านนาคำ ๑ รวม ๒ ตำบลขึ้น
เป็นเมือง รวมหัวเมืองชนเมืองไล่ในแดนดินทั้ง ๓ ฝ่ายนั้น คือ เมือง
ในแดนดิน ลาว ๖ จีน ๕ ญวน ๑ เป็น ๑๒ เมืองด้วยกัน

เจ้าเมืองไล่แต่ก่อน ๆ มานี้ เจ้านครล้านช้างโปรดให้รบ
ตราตั้งตำแหน่งยศเป็นที่พระยาเหมือนอย่างยศเสนาบดีในเมืองนคร
ล้านช้างนั้น แต่ในครั้งเจ้าแผ่นดินล้านช้าง พระองค์ใดเป็นต้นเดิม

แลศักราชเท่าไรนั้นไม่ได้ความแน่ ด้วยเมืองไลได้เคยเสียแก่ข้าศึก
ต้องแตกหนีทั้งบ้านเมืองเป็นหลายครั้ง แลเมืองนครลานช้าง ก็เคย
แตกเสียแก่ข้าศึกมาหลายครั้ง กบทั้งครั้งนั้นพวกช่อเออาเพลิงเผาบ้าน
เมืองยับเยิน หนังสือสำหรับราชการบ้านเมืองแต่โบราณก็เสียสูญไป
เสียโดยมาก จึงไม่ได้ความชัดทั้ง ๒ ฝ่าย ครั้นต่อล่วงมาเมื่อ
บุท้าวไลได้เป็นเจ้าเมืองไลนั้น เจ้านครหลวงพระบางโปรดให้รัชศ
ตราตั้งมีนามว่าเจ้าตนพระพรหมวงษา แลต่อมาถึงบิดาท้าวไลแล
ตัวท้าวไลในรัชสมัยนั้นก็รบตราตั้ง มีช่อเคียวทอง ๓ ช่อคนแล้ว

เมืองสิบสองผู้ไทยนั้น คือเมืองพวกผู้ไทยขาว ๑ เมืองผู้
ไทยดำ ๑ เป็น ๒ พวกด้วยกัน

เมืองทพวกผู้ไทยขาวอยู่นั้น คือ เมืองไล ๑ เมืองเจียน ๑
เมืองมุน ๑ เมืองบาง ๑ รวมเป็น ๔ เมืองด้วยกัน

เมืองทพวกผู้ไทยดำอยู่นั้น คือ เมืองแฉง ๑ เมืองควาย ๑
เมืองคุง ๑ เมืองม่วย ๑ เมืองลา ๑ เมืองโมะ ๑ เมืองหวัก ๑

เมืองซาง ๑ รวมเป็น ๘ เมือง ๆ ผู้ไทยขาว ๔ เมืองผู้ไทยดำ ๔
เป็น ๑๒ เมือง จึงเรียกว่าเมืองสิบสองผู้ไทย แต่มีคนเรียกว่า

สิบสองผู้ไทยข้าง

เจ้าเมืองทั้งปวงตั้งแต่พ่อตายันเป็นเจ้าเมืองไลคนเดิม แล
บุตรหลานเหลนในแซ่พ่อนั้น ได้เป็นเจ้าเมืองสิบต่อเป็นลำดับกัน
ลงมาจนถึงข้แลบิดาของท้าวไล ซึ่งเป็นบิดาคำสามคำล่าผู้ให้การ
ข้อความนี้ บุท้าวไลในรัชสมัยนั้นเป็นเจ้าเมืองไลอยู่ได้ ๒๐ ปีก็ช่วยถึง

แก่กรรม พ่อวุ่นงานผู้บุตรซึ่งเป็นบิดาท้าวไลเป็นเจ้าเมืองไลสืบมา
อยู่ได้ ๓๐ ปีก็ช่วยถ่วงแก่กรรม

พ่อวุ่นงาน มีบุตรชาย ๓ คน บุตรชายใหญ่ชื่อ พ่อวุ่นไท่ ๑
บุตรชายที่ ๒ ชื่อ พ่อวุ่นจีน ๑ บุตรชายที่ ๓ ชื่อ พ่อวุ่นตัง ๑ เป็น
๓ คนพี่น้องด้วยกัน พ่อวุ่นไท่ผู้พี่ใหญ่กับพ่อวุ่นตังผู้น้องน้อย ปรกติ
กรรมการแลญาติพี่น้องพร้อมกัน ยอมให้พ่อวุ่นจีนผู้บิดาคำสาม
คำล่าเป็นเจ้าเมือง คือ ท้าวไลในบัดยบนั้น

เมื่อพ่อวุ่นจีนได้เป็นเจ้าเมืองไลนั้น อายุได้ ๑๘ ปี ใ้รับ
ตราตั้งต่อเจ้านครหลวงพระบางราชธานี เป็นท้าวเจตนพระพรหมวงษา
ผู้รักษาเมืองไล ตามธรรมเนียมผู้แลบิดาสืบมาเหมือนแต่ก่อน

ธรรมเนียมเจ้าเมืองไล ตั้งกรรมการช่วยราชการบ้านเมืองมี
๑๒ คน คือ กวางซา ๑ ช่อไหลง ๑ ช่อจะแก ๑ กวางจิ้ง ๑
กวางโงน ๑ กวางหลิง ๑ กวางตำ ๑ กวางวัน ๑ กวางย่าน ๑
กวางถอ ๑ กวางเหว็น ๑ กวางเหลง ๑ รวม ๑๒ คน ไม่กำหนด
ตำแหน่งว่าใครเป็นใหญ่เป็นน้อยกว่ากัน แลมิได้แบ่งปันว่าผู้ใดเป็น
ฝ่ายทหารแลพลเรือน แลมิได้กำหนดให้ผู้ใดว่าการในตำแหน่งนั้น ๆ
เป็นนิตย ถ้าจะใช้ผู้ใดไปทำการฝ่ายทหารแลการพลเรือนอย่างไร
ผู้นั้นก็ไปกระทำการตามสั่งได้ทุกทาง

พวกกรรมการเหล่านั้น เจ้าเมืองไลให้ทีนสำหรับทำกิน
ทุก ๆ คน กำหนดคน ๑ ได้ทีนแห่ง ๑ ประมาณจะทำเข้า

ได้ ๒๐๐๐ ถึง ไม่กำหนดเป็นโรงงานเหมือนฝ่ายไทยแลลาว แลให้
ที่แดนดินตามหัวเมืองสำหรับเก็บส่วยอีกทั้ง ๑๒ คน ตามโซคลาภ
ของผู้ใด จะใดที่คนในหัวเมืองใด แลจะมีคนมากแลน้อยแลจะ
เก็บส่วยใดเท่าใดนั้น

พวกเมืองไลทำการหาภินัน คือ นาเข้า ๑ ไร่เข้า ๑
ไร่ฝาย ๑ แลเอาสินค้าฝาย ๑ ลูกกระวานขาว ๑ ลูกกระวานดำ ๑
ครึ่ง ๑ แลอื่น ๆ อีกเล็กน้อยไปขายทางเมืองจีนแลเมืองญวน แล
ซอผ้าแลกำยแลเกลือแลปลาแลเหล็กแลเครื่องใช้ต่าง ๆ แต่
เมืองจีนแลเมืองญวนมาแลกขายใช้กันที่เมืองไล แต่เข้านั้นพอทำ
พอกินในบ้านเมือง มีไคขายเป็นสินค้าส่งไปเมืองอื่นเลย

ธรรมเนียมใช้เงินที่เมืองไลนั้น ใช้เงินมุ่น เงินแท่ง เป็นเงิน
อย่างจีนแลอย่างญวนเป็นพนเมืองมาแต่ก่อน ด้วยการค้าขายแลกซอ
ระคนไปทั้งจีนทั้งญวนมาแต่เดิม แต่บัดนี้เงินบาทเงินเหรียญไทย
แลเงินรูเบียแลเงินเหรียญฝรั่งแลเงินแท่งเงินก้อนโต ๆ ก็ใช้ไคทั้งสิ้น
เว้นแต่เลือกเงินปลอมทำแดง เหมือนอย่างธรรมเนียมเมือง
ทั้งปวงนั้น

เมื่อท้าวไลได้เป็นเจ้าเมือง เจ้านครหลวงพระบางโปรดให้
รัชตราตั้งตำแหน่งยศเป็นเจ้าคนพระพรหมวงษาเสร็จแล้ว ฝ่ายจีน
หาได้ให้ตราตั้งแก่ท้าวไลอีกไม่ ด้วยพ่อวันไต้เป็นผู้ชายท้าวไล ได้
รัชตราตั้งชื่อยศเป็นพ่อหยาญ รัชราชการฝายเงินอยู่ที่เมืองไลนั้นแล้ว
แต่ฝ่ายญวนตั้งให้ท้าวไลเป็นทักวาญุ่ ท้าวไลจึงให้บุตรชายทั้ง ๓ คน

ช่วยราชการคนละฝ่าย ให้คำโหมช่วยราชการฝ่ายเมืองจีน ให้
 คำสามช่วยราชการฝ่ายเมืองญวน ให้คำล่าช่วยราชการฝ่ายเมืองลาว
 ถ้าฝ่ายใดมีราชการแลคำสั่งประการใดไปถึงเจ้าเมืองใด ก็ทำ
 ตามสั่งในฝ่ายนั้นให้สำเร็จขอราชการมิได้ขัดขวาง

ธรรมเนียมเจ้าเมืองใดเก็บส่วยแก่ราษฎรนั้น เก็บตามหลังคา
 เรือนเหมือนธรรมเนียมเมืองหลวงพระบางเก็บส่วยแก่พวกข้าแจะฉนั้น
 เรือนหลัง ๑ มีคนแต่สองผิวเมียไม่เก็บ ถ้ามีชายตั้งแต่ ๒ คน แลมี
 ภรรยาแล้วทั้ง ๒ คนจึงเก็บส่วย ๒ คน เป็นเงิน ๕ สลึง ถ้าชายโสด
 ยังไม่มีภรรยาแลชายหม้ายภรรยาตายก็ไม่เก็บส่วย ถ้าเรือน ๑
 มีคู่ผิวเมียอยู่ด้วยกันหลายครอบครัวก็เก็บส่วยรวมเป็นเงิน ๕ บาท
 เท่านั้นเป็นอย่างที่สุด จะเก็บส่วยมากกว่านั้นขึ้นไปอีกไม่มี

ธรรมเนียมเก็บค่านานี้ ถ้าราษฎรทำนาในเนื้อที่เป็นของ
 สำหรับเมืองสืบมาแต่เดิม ก็เก็บตามจำนวนเช่าที่ราษฎรทำได้มาก
 แลน้อย กำหนดพันถึง คือ ๓๐ เกวียน เป็นเงิน ๑๕ บาท สองพันถึง
 คือ ๒๐ เกวียน เป็นเงิน ๓๐ บาท ถ้าราษฎรทำได้เช่ามากหลายพันถึง
 ขึ้นไปจนถึงหมื่นถึงแสนถึงกั ก็เก็บเพียง ๓๐ บาทเป็นที่สุดเท่านั้น
 ถ้าชาวนามีเพียรจะไถ่สร้างป่าคอน ทำที่นาต่อออกไปอีกมากขึ้น
 เท่าใดก็มีไถ่ห้าม แลจะทำเช่าในตนาของตัวได้มากขึ้นเท่าใด
 ก็มีไถ่เก็บค่านาเลย

คนที่ทำนาแลเสียค่านาตั้งนแล้ว ถึงอยู่เรือนเคียงกันหลาย
ครอบครัวก็มีได้เรียกส่วยอีกเลย แลมีได้เก็บภาษีอากรอย่างอื่นอีก
เก็บแต่ส่วยแลค่านา ๒ อย่างเท่านั้น

ที่เมืองไลแลตามหัวเมืองชนเมืองไลนั้น มีพวกข้าก้อพวก ๑
ข้าอุ้ยพวก ๑ ข้าอาก้าพวก ๑ เป็น ๓ พวกด้วยกัน อยู่ตามข้า
แลภูเขา ทำไร่เข้าแลผักแพงแลสิ่งต่าง ๆ พอแลกเปลี่ยน พวก ๑
ประมาณทั้งชายทั้งหญิง ๑๐๐ คนบ้าง ไม่ถึง ๑๐๐ คนบ้าง แต่ปลุกตบ
แลกระท่อมอยู่เป็นหมู่บ้านอยู่ห่างไกลกันบ้าง ข้าทั้ง ๓ พวกนั้น
ประมาณไม่ถึง ๓๐๐ คน พูดภาษาต่าง ๆ ไม่เหมือนกัน คล้ายกับ
ภาษาจีนป่าแต่เดิม

มีคนเข้าพวก ๑ คนแม่พวก ๑ ทั้ง ๒ พวกนี้ พวกละ ๑๐๐ เศษ
แล ๒๐๐ เศษ ไม่ชอบอยู่ที่บ้านดินราบ ได้ยินเสียงกบเขี่ยคร้องไม่ได้
ไม่สบาย ชอบอยู่ตามภูเขาสุง ๆ ฤดูฝนไม่ลงมาเที่ยวตามพนดิน
น้ำแลงจึงลงมา คนเข้าคนแม่ ๒ พวกนี้ผวพรรณขาว ๆ คล้ายกัน
กับคนจีนแลไว้ผมกระหมวดมวยบ้าง ปล่อยกระชายปรกไปข้างหลัง
บ้าง เหมือนอย่างพวกจีนเดิม ลางที่ก็เรียกกันว่าพวกฮ้อป่า พวก
ผู้หญิงกระหมวดผมข้างหน้าแลตามข้าง ๆ ผู้ชายสวมเสื้อกางเกง
สั้น ๆ กว้าง ๆ ผู้หญิงสวมเสื้อยาวถึงข้อเท้าเหมือนหญิงจีนแลหญิง
ญวน พวกเข้าพวกแม่มีความฉลาดกว่าพวกข้าก้อข้าอุ้ยข้าอาก้า
เหล่านั้น เอาต้นหญ้าแลเปลือกไม้มาขยพอทำเสื่อผ้าได้ แต่พวก
ข้า ๓ พวกนั้นทำเสื่อผ้าใช้เองไม่ได้

พวกเข้าพวกแม่เหล็กนั่นเจ้าเมืองไลเกณฑ์มาใช้ช่วยราชการ
รบศึกได้ข่างเป็นคราว ๆ แต่มีใครยกเวนเกณฑ์ใช้การบ้านเมือง
อย่างอื่น ๆ ถ้าเจ้าเมืองเขี่ยตเขี่ยนไม่ชอบใจก็หนีไปอยู่เสียตามภูเขา
แขวงเมืองอื่น ๆ เจ้าเมืองกรมการจึงมิได้ข่มขู่แลเขี่ยตเขี่ยนให้
เคอัครอนเลย

ที่เมืองไลมีศาลเจ้าสำหรับไหว้เจ้า แลพวกเมืองไลก็นับถือ
ไหว้เจ้าแลเส้นผีแลถือตรุศาสตร์ทขนมแข่งขนมอัครบทุกอย่างเหมือน
ธรรมเนียมจีน มิได้มีวัดพระพุทธรูป แลมิได้มีวัดหลวงจีน วัดหลวง
ญวนเลย

ธรรมเนียมเมืองไลชำระคดีที่ราษฎรฟ้องหาความแก่กัน คัด
สินเกลี้ยไกล่เป็นความเก่าแก่โดยมาก ด้วยมิใคร่จะมีความมาถึง
โรงศาล

ถ้าชายใดประพฤติชั่ว ไปล่วงประเวณีผิดภรรยาผู้อื่น ชายผู้
จับได้ก็ฆ่าเสียทั้งเมียแลชายชู้ แลนำคัสะไปให้เจ้าเมืองกรมการ ๆ
ให้ โขยชายผู้แต่เขา ๆ ๓๐ ที่เป็นข้อละเมิดฆ่าคน มิได้มาฟ้องร้อง
ตระลาการก่อน แต่ข้อที่ฆ่าคนร้ายในบ้านเมืองเสียไต้นั้น เจ้าเมือง
ให้รางวัลแพรแดงพิช ๑ เงินหนัก ๘ บาท แลการผิดผู้เมียตงน
บางที่ถึงชั่วอายุคน ๑ จึงจะได้พิชสักครั้ง ๑ ความล่วงประเวณีผู้เมีย
นั้น มิใคร่จะเกิดมีปรากฏขึ้นเลย ความเรื่องผู้ร้ายแลความทะเลาะ
วิวาทแลอื่น ๆ ก็มีแต่เล็กน้อย

ธรรมเนียมการศพพวกเมืองไลแลพวกผู้ไทยชาวที่อยู่หัวเมือง
ใกล้เคียงกันนั้น หาได้เผาศพไม่ ใช้นุ่งขาวห่มขาวในการศพ
แลเส้นศพเหมือนอย่างธรรมเนียมจีนทุกประการ แลทำธงชัยเช่น
กบจีนด้วย

แต่พวกผู้ไทยคำทั้งปวงนั้น ใช้ธรรมเนียมเผาศพแลนุ่งคำ
ห่มดำในการศพ แต่เมื่อเป็นการจำเป็นจะต้องฝังก็ใช้ฝังอย่าง เหมือน
อย่างธรรมเนียมลาวแลไทยนั้น

ได้รบพระราชทานเรียบเรียงความซึ่งพวกจีนมาอยู่เมืองไลเป็น
เดิมสิ้นความแต่เท่านั้น ๓

๑ บัณฑิตจะไต่เรียงคำให้การคำสามคำเล่าซึ่งให้การเวลาในอายุ
ซึ่งตัวเกิดแล้วต่อมาจนถึงเวลานสยตอเป็นอันค้ำไป ในคำให้การว่า
ครั้นเมื่อณขจจัตวาศก จุลศักราช ๑๒๒๔ เจ้าเมืองแควมหนึ่งชื่อ
มาถึงหัวเมืองต่าง ๆ ในสิบสองจุไทย ให้เกณฑ์คนลงไปช่วย
เมืองแควรบศึกฝรั่งเศส เมืองใหญ่ให้เกณฑ์คนแต่ ๑๐๐ ปีตาข้าพเจ้า
จึงเกณฑ์คนผู้ไทยในเมืองไลได้ ๒๐๐ คน แต่งให้ท้าวโดยนำผู้
เป็นอ่าวปีตาข้าพเจ้าคุมคน ๒๐๐ คนนั้นลงไปช่วยเจ้าเมืองแคว ท้าว
โดยนำไม่ยอมไป จึงหนีปีตาข้าพเจ้าไปอยู่บ้านเดิม ในเมืองไม้
หัวเมืองชนเมืองไล ทางไกลจากเมืองไลวัน ๑ ปีตาข้าพเจ้าแจ้งว่า
ท้าวโดยนำหลบหนีไปอยู่บ้านเดิมดังนั้น จึงมีหนังสือไปถึงท้าวโดยนำ
ให้มาหา ท้าวโดยนำก็หามาหาปีตาข้าพเจ้าไม่ ปีตาข้าพเจ้าจึง
ใช้ท้าวเหลนผู้ซึ่งเป็นอ่าวข้าพเจ้าอีกผู้ ๑ ไปตาม ท้าวโดยนำ

ก็ชักชวนท้าวเหลนไว้ไม่ให้มาหาบิดาข้าพเจ้า ๆ เห็นช้า จึงให้ท้าว
 ตอมผู้ว่าข้าพเจ้าอีกคน ๑ ไปตามท้าวโคยนำ ๆ ก็ชักชวนเอา
 ท้าวตอมไว้อีก หาให้มาหาบิดาข้าพเจ้าไม่ บิดาข้าพเจ้าเห็นท้าว
 โคยนำ ท้าวเหลน ท้าวตอม ไม่มาแน่แล้ว จะช้าอยู่ก็ไม่ได้
 จึงให้อาวุชาพเจ้าอีกคน ๑ เดิมชื่อกอง เป็นที่โตไล่ปลัดเมือง คือ
 เป็นที่ ๒ บิดาข้าพเจ้า คมคน ๒๐๐ คนลงไปยังเมืองแกว โตไล่ก็คุม
 คน ๒๐๐ คนลงไปเมืองเตงซัง ทางตั้งแต่เมืองไลไปเมืองเตงซัง
 ทางเรือ ๘ วัน ถ้าไปทางบก ๑๕ วัน แต่โตไล่คุมคนไปทางน้ำ ๘ วัน
 ถึงเมืองเตงซัง ซึ่งเป็นเมืองชนแก่เมืองหลวงของแกว โตไล่
 พักอยู่ช่วยราชการเจ้าเมืองเตงซังได้เดือน ๑ ท้าวโคยนำ ท้าวเหลน
 ท้าวตอม จึงไปจ้างไปตักเป็นนายร้อยใหญ่ของพวกลืออยู่เมืองอุ
 ในแขวงสิบสองปันนาให้ยกมาตีเมืองไล ไปตักผู้นั้นเป็นคนนักเลงใหญ่
 ใจกว้าง ช่างสู้คนลือคนตองชู้ไว้มาก เคยเที่ยวตีปล้นบ้านเล็ก
 เมืองน้อย เก็บรวบรวมเงินทองแลเสบียงอาหารมาเลี้ยงพวกพล
 อยู่เนือง ๆ ไปตักจึงคุมกำลังพวกลือพวกตองชู้ประมาณ ๕๐๐ คน
 มาตีเมืองไล บิดาข้าพเจ้าคุมกำลังออกต่อสู้ต้านทานกำลังกองทัพ
 พวกไปตักไม่ได้ บิดาข้าพเจ้าจึงทิ้งเมืองเสีย แลอพยพครอบครัว
 หนีไปเมืองเตงซัง จึงพ้องต่อเจ้าเมืองเตงซังให้ชำระท้าวโคยนำ
 แลท้าวเหลน ท้าวตอม เจ้าเมืองเตงซังจึงแต่งตั้งให้นายทหารฉนวน
 ชนมาเอาตัวท้าวโคยนำ ท้าวเหลน ท้าวตอม ลงไปว่ากล่าว
 เกลี่ยไกลให้ส่มคสมานกันกับบิดาข้าพเจ้าเหมือนดังเก่า แล้วให้ทำ

ลัทธิสัญญาสาบาลต่อกันทั้ง ๒ ฝ่าย มิให้คิดร้ายอาฆาตแค้น
 ลี้ภัยไป ท้าวโคยนำ ท้าวเหลน ท้าวตอม ก็ยอมสมีศสมานตักกันกับ
 บิดาข้าพเจ้า เจ้าเมืองเตงซงจึงตั้งให้ท้าวเหลนเป็นตรีเต็งเป็นผู้ช่วย
 ราชการเมืองไล แลเก็บค่าไรรักษาแคว้นราษฎร แลตั้งให้ท้าวตอม
 เป็นที่ทงไลช่วยราชการฝ่ายทางหนึ่งลือจีน แต่ท้าวโคยนำนั้นให้
 คงที่เป็นนายทหาร ช่วยรักษาการบ้านเมืองไล บิดาข้าพเจ้า
 กับท้าวโคยนำ แลท้าวเหลน ท้าวตอม ก็ลาเจ้าเมืองเตงซงพากัน
 กลับมาอยู่บ้านเมืองคังเก่า ต่างปรกตติดกันไปทั้ง ๒ ฝ่าย อยู่ได้
 ๕-๖ เดือน ท้าวโคยนำคิดประทุษร้ายต่อบิดาข้าพเจ้าอีก จึงให้
 ท้าวตอมไปหาเจ้าเมืองอยู่เป็นล่ออยู่ในแดนคินลิวสองชั้นนา ขอจ้าง
 เขากำลังมาตีเมืองไล เจ้าเมืองอึ้งจิดพลลือพลตองชู้ประมาณ
 ๖๐๐-๗๐๐ คน มอบให้ท้าวตอมคุมมาตีเมืองไล ทางเดินตั้งแต่
 เมืองอูมาเมืองไลประมาณ ๑๒ วัน บิดาข้าพเจ้าคุมกำลังเมืองไล
 ประมาณ ๒๐๐ คน ข้ามแม่น้ำแท้ไปฟากข้างทิศใต้ ประทะกองทัพ
 เมืองอูที่ทุ่งนาเมืองไล ได้สู้รบกัน ไพร่พลล้มตายลงด้วยกันทั้ง
 สองฝ่าย บิดาข้าพเจ้าได้สู้กองทัพเมืองอูอยู่ได้ ๑๐ วันเศษ ต้านทาน
 กำลังกองทัพล่อเมืองอูไม่ได้ บิดาข้าพเจ้าจึงได้แตกหนีพาไพร่พล
 อพยพครอบครัวไปฟากไวกับเจ้าเมืองเจน ระยะทางเรือไกลจาก
 เมืองไล ๒ วัน บิดาข้าพเจ้าจึงพาคำโหม คำเห็น พี่ชายข้าพเจ้า
 กับยาวไพร่ ๒๐ คนเศษ ลงไปพึ่งอยู่กับเจ้านครหลวงพระบาง ใน
 เวลานั้นคำโหมพี่ชายใหญ่ข้าพเจ้าอายุได้ ๑๘ ปี คำเห็นพี่ชายรอง

ข้าพเจ้าอายุได้ ๑๖ ปี เจ้านครหลวงพระบางท่านบำรุงบิดาข้าพเจ้า
 ให้อยู่เป็นสุขได้ประมาณเศษ แล้วเจ้านครหลวงพระบางจึงแต่งตั้งให้
 ท้าววรรณ ๑ ท้าวภาพ ๑ ท้าวเซา ๑ กษัตริย์ชายพระยาอาจคน ๑
 ผู้แทนพระยาอาจ ให้คุมกำลังกองทัพลาวประมาณ ๕๐๐-๖๐๐ คน
 พาบิดาข้าพเจ้าไปส่งยังเมืองไล ขณะเมื่อบิดาข้าพเจ้าแตกหนีกองทัพ
 เมืองอุลงไปอยู่เมืองหลวงพระบางนั้น ท้าวโคยนำตั้งตัวเป็นเจ้า
 เมืองไล ท้าวเหลน ท้าวตอม ก็ช่วยกันว่าการบ้านเมืองอยู่ แล
 ท้าวโคยนำก็ขอเอาคนล่อเมืองอุไว้เป็นกำลังรักษาตัวข้าง ครั้น
 ท้าวโคยนำ แลท้าวเหลน ท้าวตอม รู้ว่าเจ้านครหลวงพระบางแต่งตั้ง
 กองทัพให้พาบิดาข้าพเจ้าขึ้นไปจะตักคนเอาเมืองไลตั้งนั้น ท้าวโคยนำ
 แลท้าวเหลน ท้าวตอม เห็นจะสู้ไม่ได้ก็พาครอบครัวแลข่าวไพร่
 หนีไปอยู่ยังเมืองภูฝาง ๆ นั้นต่อแดนเมืองอุ แต่เป็นหัวเมืองชน
 ของเมืองไล ระยะทางเดินเท้าจากเมืองไล ๘ วัน กองทัพเมือง
 หลวงพระบางตั้งจัดการในเมืองไล ให้บิดาข้าพเจ้ารักษาเมืองไล
 ตั้งเก่าเรียบร้อยแล้ว ก็ยกกองทัพกลับไปยังเมืองหลวงพระบาง
 บิดาข้าพเจ้ารักษาเมืองไลมาได้เดือน ๑ ท้าวโคยนำ แลท้าวเหลน
 ท้าวตอม ก็ชักนำเอาพวกล่อพวกตองซ้พวกแก่นั้น คุมกันเข้าได้
 ประมาณ ๒๐๐ คน ยกกลับมาที่เมืองไลอีก บิดาข้าพเจ้าไม่มีกำลัง
 จะต่อสู้ ท้ายกองทัพเมืองหลวงพระบางก็กลับลงมาเสียแล้ว แล
 ข่าวไพร่ผู้คนแต่ก่อนก็แตกซ่านกันไปในที่ต่าง ๆ โดยมาก บิดา

ข้าพเจ้าจึงพาบุตรภรรยาแลบ่าวไพร่ที่สนิทสนมลงไปตั้งอยู่ที่บ้านน้ำมาริม
 ผิงแม่น้ำแท้ ไกลจากเมืองไลวัน ๑ บ่าวไพร่แลพวกพ้องที่แตก
 ระบายอยู่แต่ก่อน ครั้นรู้สึกคิดตามลงไปอยู่กับบิดาข้าพเจ้ามากขึ้น
 ทุกวัน บิดาข้าพเจ้าจึงให้ตั้งค่ายขนแลรวบรวมคนได้ประมาณ
 ๒๐๐ คนเศษ เข้าอยู่ในค่ายหมายจะไต่เป็นทัพมั่น ฝ่ายท้าวโดยนำ
 แลท้าวเหลน ท้าวตอม ก็เข้าตั้งอยู่ในเมืองไล แลเมื่อบิดาข้าพเจ้า
 ลงไปตั้งมั่นอยู่ที่บ้านน้ำมาริมได้ประมาณเดือน ๑ เกิดซบถพวก
 แม่ทัพไปในแดนดินสิบสองจุไทย พวกแม่ทัพนั้นอาไศรยอยู่ตาม
 หัวเมืองต่าง ๆ ในสิบสองจุไทย เหมือนอย่างพวกข้าแจะซึ่งห้าม
 บ้านเมืองไม่ อาไศรยอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ ดังนั้น พวกแม่
 เหล่าที่อาไศรยอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ ในแดนดินสิบสองจุไทย
 ทั้งสิ้นนั้น รวมเป็นคนประมาณ ๓๐๐๐๐ เศษ พวกแม่ทัพไม่
 จะยอมอยู่ในอำนาจพวกผู้ไทยแลพวกอื่น ๆ อยากจะตั้งกันเป็น
 เจ้านายฝ่ายพวกของตน แลหาบ้านเมืองอยู่ จึงได้เป็นขบถชน
 คุมพวกกันเป็นกองเป็นเหล่าเที่ยวคืบสันดานเล็กเมืองน้อยในสิบสอง
 จุไทย หัวเมืองต่าง ๆ ในสิบสองจุไทย ต่างเมืองก็มีหนึ่งสอยออก
 ไปทูลเจ้าแก้ว บิดาข้าพเจ้าก็ยกหนึ่งสอยลงไปยังเมืองแก้วเหมือนกัน
 กับหัวเมืองต่าง ๆ เจ้าแก้วจึงแต่งตั้งให้ขุนนางนายทหารชอกวานเหลง
 คุมทหารฉนวนประมาณ ๒๐๐ คน ขนมาตั้งอยู่ที่เมืองเจน แล้วยกไป
 ค้พวกแม่ทัพขบถที่เมืองขาง พวกแม่ทัพขบถผู้ไม่ไต่ยอมเข้าที่ต่อกวาน
 เหลงทั้งสิ้น แลพวกแม่ทัพขบถในหัวเมืองอื่น ๆ ก็ส่งขบวนคายลง

กวานเหลงก็ยกทหารกลับไปเมืองแคว เมื่อกวานเหลงไปรบพวกแม่
 ขยดที่เมืองขางนั้น ได้มีหนังสือออกมาถึงบิดาข้าพเจ้าให้ยกไปช่วย
 บิดาข้าพเจ้าได้คุมคน ๓๐๐ คนเศษ ไปช่วยกวานเหลงตีพวกแม่ขยด
 ที่เมืองขาง ยิ่งหากกลับมาไม่ ท้าวโศยนำ แลท้าวเหลน ท้าวตอม
 ไปจ้างเอาพวกของ คือ พวกตองซทเมืองลามาค่ายบิดาข้าพเจ้า
 ซึ่งตั้งอยู่ที่นั่นมา เมืองลานนชนกขยเมืองจัน เจ้าเมืองแลราษฎร
 เป็นพวกผู้ไทยชาว ระยะทางเดินเท้าจากเมืองไลไปเมืองลา ๔ วัน
 พวกของนั้นมาเป็นทหารอยู่กับเจ้าเมืองลามาก ท้าวโศยนำ แล
 ท้าวเหลน ท้าวตอม ได้กำลังพวกของแล้วยกเข้าตีค่ายน้ำมา คน
 ซึ่งอยู่รักษาค่ายมีแต่ของเดียว ท้วยบิดาข้าพเจ้ารวบรวมเอาคนกำลัง
 ไปเสียโดยมาก หามผู้จะช่วยต่อสู้ไม่ คนในค่ายก็พากันทิ้งค่ายเสีย
 หนีลงไปรวบรวมกันอยู่ที่บ้านท่าแฮะ ได้ค่ายน้ำมาลงไปทางเรือ ๒ วัน
 ท้าวโศยนำ แลท้าวเหลน ท้าวตอมก็เข้าพักอยู่ในค่ายน้ำมา ครั้น
 บิดาข้าพเจ้ายกกลับมา รู้ว่าท้าวโศยนำ กับท้าวเหลน ท้าวตอม
 ยกมาตีค่ายน้ำมาแตกแล้ว แลไพร่พลแตกหนีลงไปอยู่ค่ายลท่าแฮะ
 บิดาข้าพเจ้าก็ยกตามลงไปตั้งรวมกำลังอยู่ที่ค่ายลท่าแฮะนั้น ท้าว
 โศยนำรู้ว่าบิดาข้าพเจ้าลงไปตั้งอยู่ที่นั่นแล้ว จึงแต่งให้วานกือ
 กรมการเมืองไลผู้เข้ากับท้าวโศยนำนั้นคุมคน ๓๐๐ คนเศษ ยกลงไป
 รบบิดาข้าพเจ้า ๆ ต่อสู้ไม่ได้ จึงพาครอบครัวแลข่าวไพร่หนีไป
 อยู่เมืองลา บิดาข้าพเจ้าฝากครอบครัวไว้กับเจ้าเมืองลาแล้ว ก็พา
 ข่าวไพร่ลงไปฟ้องเจ้าเมืองแคว ๆ จึงแต่งให้นายทหาร ชื่อองหลิว ๓

ของไทย ๑ สองนายคุมคนแถวประมาณ ๕๐๐ คน ให้นำบิดาข้าพเจ้า
 ขึ้นมาส่งยังเมืองไล และจะชำระทัณฑ์ไทยนำ ๆ รู้ตัวตกใจกลัวหนีไป
 อยู่เมืองแต่หัวเมืองชนของเมืองไล ระยะทางเดินเท้าประมาณ ๗ วัน
 แต่ท้าวเหลน ท้าวตอมนั้น มาอ่อนน้อมยอมเข้าคุกของหลวงไทย
 และขอประรองตอกคักกับบิดาข้าพเจ้า หลวงไทยก็ให้ท้าวเหลน
 ท้าวตอมสมัครสมานกับบิดาข้าพเจ้าเรียบร้อยแล้ว และเห็นว่าท้าว
 ไทยนำจะไม่อาจมาคิดร้ายต่อบิดาข้าพเจ้าอีกแล้ว หลวงไทย
 จึงยกกำลังกลับไปเมืองแถว บิดาข้าพเจ้าก็อยู่ปรกติมาได้ ๒-๓ ปี
 อยู่มาจนขึ้นโรงสัมฤทธิ์ศึก จุลศักราช ๑๒๓๐ พวกบองซึ่ง
 ตั้งช่องสุ่มเช่นโจรอยู่เมืองภูฝาง ตั้วนายชื่อไปหลงเจ้าฟ้า ไปค้าขาย
 ไปเล็ก พ่อเต็น รวม ๔ คน มีไพร่พลประมาณ ๔๐๐ คนยกมาตี
 เมืองแถว จับกวานฟูเจ้าเมืองฆ่าเสีย รู้ไปถึงเจ้าเมืองแถว ๆ จึงแต่ง
 ให้กวานเหลงนายทหารคุมคนแถว ๒๐๐ คน ยกมาเกณฑ์คนใน
 หัวเมืองสิบสองจไทยเพิ่มเติมอีก เป็นเมืองละ ๓๐๐ คน รวมคน
 ประมาณ ๔๐๐-๕๐๐ คน ขนมารบพวกบองที่เมืองอึ่ง รบกันอยู่ได้
 ๕ เดือน กวานเหลงนายทหารช่วยตาย ขุนทัพนายกองจึงบอก
 หนังสือลงไปยังเจ้าเมืองแถว ๆ จึงมีหนังสือมาถึงบิดาข้าพเจ้าให้ยกไป
 ช่วยรบศึกพวกบองให้ชนะ บิดาข้าพเจ้าจึงแต่งให้คำโหมผู้พี่ข้าพเจ้า
 กับท้าวตอมคุมกำลัง ๓๐๐ ยกไปรบพวกบองที่เมืองอึ่ง ทุรบ
 กัน ๒ ครั้ง ไปหลงเจ้าฟ้าถูกกระสุนปืนตายในทุรบ พวกบองสู้ไม่ได้
 จึงออกมาอ่อนน้อมต่อคำโหม ๆ จึงจับเอาตัวไปค้าขาย ไปเล็ก

พ่อเต็น จำตรวนมอบให้อ่องโดยนายทหารคุมลงไปให้เจ้าแก้ว พวกของ
ไพร่พลก็หนีกระจัดกระจายกันไปอยู่เมืองภูฝาง

อยู่มาณขั้มแมตริศก ๑๒๓๓ ท้าวโดยนำหน้ไปตั้งอยู่เมืองแต
จึงไปคบคิดกั๊กกับพระยาโลงกงแก้ว ผู้เป็นนายพวกของตั้งอยู่เมือง
ภูฝางนั้นให้ยกมาตีเมืองไลอิก พระยาโลงกงแก้วจึงยกกำลังพวกของ
ประมาณ ๕๐๐-๖๐๐ คนมาตีเมืองไล บิดาข้าพเจ้าก็คุมกำลังออกต่อสู้
ต้านทานอยู่ไต่เดือนเศษ บิดาข้าพเจ้าจึงมีหนังสือลงไปถึงเจ้าแก้ว
ขอให้แต่งกำลังชนมาช่วย เจ้าแก้วจึงแต่งให้อองหลิวผู้เป็นคนช้อมา
เป็นนายทหารอยู่ที่เมืองแก้ว ให้คุมกำลังช้อมองค่าประมาณ ๔๐๐ คน
ชนมารบพระยาโลงกงแก้ว ๆ ลูไม่ไต่ก็แตก พาไพร่พลที่เหลือตาย
หนีไปพ้นเขตแดนเมืองสิบสองจุไทย แต่ท้าวโดยนำนั้นหนีไปอยู่
เมืองแก้ว ปลายเขตแดนแผ่นดินจีน อองหลิวก็คุมกำลังกลับไป
เมืองแก้ว บิดาข้าพเจ้าจึงตั้งให้ท้าวเหลนเป็นท้าวโดยเหลนแทนที่
ท้าวโดยนำ

อยู่มาณขั้มออกจัตวาศก ๑๒๓๔ เกิดศึกช้อมองเหลืออง ควันาย
ช้อมอนนั้นตั้งอยู่เมืองช้อมองในระหว่างเขตแดนจีนกับแดนญวนต่อกัน
พบนิสเจ้าเมืองช้อมองนั้นมิไพร่พลช้อมองอยู่หลายพัน จึงแต่งให้ขุนทัพ
นายกองคุมกำลังพวกช้อมองเหลือองมาประมาณหมื่นเศษเที่ยวแยกย้าย
กันไปตีหัวเมืองต่าง ๆ ในสิบสองจุไทย เว้นแต่เมืองไลเมืองเคียว
พวกนั้นเสียแก่พวกช้อมองเหลือองทุกเมือง นายพวกช้อมองเหลือองผู้
ช้อม มนย ตั้งอยู่ที่เมืองเคียว มีกำลังประมาณ ๔๐๐ คน นายทัพ

ผู้ ๑ ชื่อ ลิวกิว ตั้งอยู่เมืองทาน มีไพร่พลช้อประมาณ ๑๐๐๐ คนเศษ
 แต่คนช้อฉาง ๑ แลวลือ ๑ กอมุง ๑ นายทัพช้อ ๓ คนนตั้งอยู่
 เมืองชอ มีคนช้อประมาณ ๓๐๐๐ คนเศษตั้งอยู่ปากน้ำแท้ข้างทิศเหนือ
 คุ้มกันทั้ง ๓ แห่ง แต่ในฝั่งปากแม่น้ำแท้ข้างทิศใต้ นั้น นายทัพช้อ
 ผู้ ๑ ชื่อ แยก้า ตั้งอยู่ที่เมืองลา มีไพร่พลช้อประมาณ ๒๐๐๐ คนเศษ
 แยก้าจึงให้้องชัยนายช้อรองผู้ ๑ ไปตั้งอยู่เมืองหวัก มีคนช้อ
 ๓๐๐๐ คนเศษ แลให้้องจงนายช้อรองผู้ ๑ ไปตั้งอยู่เมืองมก มีไพร่
 ช้อประมาณ ๒๐๐ คน แลให้้องตงโต ๑ กอส ๑ กอเจิง ๑ นายช้อ
 รองทั้ง ๓ คนนี้ ไปตั้งอยู่เมืองแอคในแดนดินเมืองหวพนทั้งหก มี
 ช้อไพร่พลประมาณ ๖๐๐ คน แลให้แมวยี่ ๑ แจยี่ ๑ แจลิก ๑
 นายช้อรอง ๓ คนนี้ ตั้งอยู่ที่เมืองม่วยเมืองควาย มีช้อไพร่พล
 ประมาณ ๔๐๐ คน ให้ลิวลกตั้งอยู่ที่เมืองจินในแดนดินสิบสองจุไทย
 มีช้อไพร่พลประมาณ ๓๐๐ คนเศษ ลอหลินนายช้อรองผู้ ๑ ตั้งอยู่
 เมืองแกลง มีคนช้อประมาณ ๒๐๐ คน เจ้าเมืองมกนั้น้องจงฆ่าเสีย
 เจ้าเมืองลาหนีไปเมืองแกลง เจ้าเมืองม่วนนั้นแยก้าจับเอาไปฆ่าเสีย
 ที่เมืองลา บุตรชายเจ้าเมืองม่วนหนีมาอยู่เมืองโลกขยิตาซาพเจ้า
 เจ้าเมืองเจนแลท้าวชอเมืองชอกหนีมาอยู่เมืองโล
 อยู่มาจนเดือน ๙ ขี้เตยวนั้น นายช้อลิวกิวตั้งอยู่เมืองทาน
 นั้น จึงยกมารบค้าไหมพซาพเจ้า ซึ่งตั้งอยู่ที่คาบลน้าม้า ค้าไหม
 ยกกำลังออกต่อสู้อยู่ได้ ๒-๓ วัน นายช้อลิวกิวสู้ไม่ได้ก็แตกหนี
 กลับไปเมืองทานที่อยู่

อยู่มาวัน ๑๓ ค่ำ ยี่เดือนนั้น ต้นชอฉางกับพอมุงนายช่อ
 ๒ คน ยกทัพมาตีบ้านยกต้นตำบลด ๑ บ้านตาพินตำบลด ๑ ในเขต
 แคนเมืองไล ได้ทั้ง ๒ ตำบลด แล้วพากันเข้าตั้งอยู่ที่ตำบลดบ้านตาพิน
 บิดาข้าพเจ้าจึงแต่งให้คำโหมคน ๒๐๐ คน มารบต้นชอฉางกับพอมุง
 สู้รบกันอยู่ได้ ๓ เดือน ต้นชอฉางกับพอมุงทนกำลังไม่ได้ ก็แตก
 หนีพากันไปอยู่เมืองซอ ฝ่ายแยตราชังตั้งอยู่เมืองลา แต่งให้
 ราชังม่านนาย ๑ ขุนหลือ ๑ กอทิมน ๑ นายช่อรอง ๓ คน คุม
 กำลังช่อประมาณ ๒๐๐ คนมาตีตำบลดบ้านห้วยจาในแคนเมืองไล บิดา
 ข้าพเจ้าจึงแต่งให้คำโดยผู้เป็นบุตรเขยยกกำลังประมาณ ๑๐๐ ออกไป
 สู้รบนายช่อทั้ง ๓ นั้น รบกันอยู่ได้ ๒-๓ วัน นายช่อทั้ง ๓ นั้นก็แตก
 หนีไป

อยู่มาเดือน ๑ ขรรษาเบญจศก ๑๒๓๕ บิดาข้าพเจ้า
 ปรึกษากับพวกข้าพเจ้าผู้เป็นบุตรว่า ถ้าจะไม่คิดไปรบพวกช่อองเหลือง
 เสียก่อน พวกช่อก็จะยกมารบเมืองไล จึงให้คำโหมคนประมาณ
 ๒๐๐ คน ยกไปตีพวกช่อทางเมืองซอ ให้คำโดยคุมกำลัง ๑๐๐ คนเคษ
 ยกไปตีพวกช่อทางเมืองบางเมืองมุน ต่โคเมืองมุนคน นายช่อช่อ
 ต่เซี้ยแตกหนีไปทางเมืองควาย คำโหมตั้งสู้รบกับต้นชอฉางแล
 พอมุงอยู่ ๒ ปี ต้นชอฉางกับพอมุงสู้ไม่ได้ก็แตกหนีพาไพร่พลไป
 ทางเมืองทานเมืองจีน คำโหมก็ตีเมืองซอคน จึงยกหนังสือลงไป
 ยิงเจ้าเมืองแคว ทวยเมืองซอเคษชนกับเมืองแคว เจ้าแควจึงมี
 หนังสือขอมารบบิดาข้าพเจ้าให้เป็นกวานฟูเจ้าเมืองแกลง ให้คิดอ่าน

รบไล่พวกฮ่อไปเสียให้พ้นเขตแดนสิบสองจุไทย ถ้าได้เมืองใดก็ให้
 เอาเมืองนั้นเป็นเมืองขนของท้าว คำโหมนั้นให้เป็นเจ้าเมืองใด ท้วย
 เมืองแกลงนั้นพวกฮ่อฆ่าเจ้าเมืองเสียแล้ว เมืองว่างเปล่าอยู่
 อยู่มาจนเดือนธันวาคม ๑๒๓๖ ทเมืองแกลงนั้นพวกฮ่อ
 ลอหลดตั้งอยู่ มีคนฮ่อไพร่พลอยู่ ๓๐๐ คนเศษ เจ้านครหลวงพระบาง
 จึงแต่งกองทัพลาวขึ้นไปรบพวกฮ่อลอหลด พวกฮ่อลอหลดสู้ไม่ได้
 แยกหนีไปทางเมืองลา กองทัพเมืองหลวงพระบางก็กลับลงมา จึง
 เกิดพวกข้าเจียง คือ พวกข้าแจะ เป็นขบถทั่วไปในหัวเมืองสิบสอง
 จุไทย แลเมืองหัวพันทั้งหก ท้าวนายข้าแจะ ซอล่าแสงแสนเห็น
 ตั้งอยู่ที่เมืองแตง พวกแม่ทัพก็กลับกำเรียบเป็นขบถขึ้นเข้ากนกขข้าแจะ
 ท้าวนายแม่ซอชิงเล่าเยะ ๑ นายรองซอ ฟ่านแสนแยะ ๑ ตั้งอยู่ที่
 แคนดินเมืองเมินชนกขเมืองแกลง บิดาข้าพเจ้าจึงตั้งอยู่ที่เมืองไค
 หาได้ขึ้นมาเมืองแกลงไม่ จึงให้กวางตข้าหลวงแก้วขึ้นมาตั้งอยู่
 เมืองแกลงก่อน ครั้นเกิดพวกข้าแจะเป็นเจียง กวางตก็หนีมาอยู่
 เมืองไค บิดาข้าพเจ้าจึงให้กวางตไปว่ากล่าวขยับยั้งเล่าเยะนายแม่
 ทเมืองเมิน มิให้คิดการเป็นขบถต่อพวกผู้ไทย ยั้งเล่าเยะนายแม่
 ก็ให้เอาตัวกวางตขังไว้ ไม่ปล่อยให้กลับมา กวางตจึงมีหนังสือมา
 ถึงบิดาข้าพเจ้าว่า ยั้งเล่าเยะนายแม่คุมตัวไว้ บิดาข้าพเจ้าจึงให้
 คำโหมคำสามคุมกำลัง ๓๐๐ คน ไปรบพวกข้าเจียงพวกแม่เจียง
 ที่ตำบลบ้านน้ำเหิมกับบ้านน้ำจิม ในแคนดินเมืองหลวงพระบางกับแคน
 เมืองแกลงต่อกัน แลให้คำโดยผู้บุตรเขยคุมกำลัง ๑๐๐ เศษยกไปตี

พวกแม่ทเมืองเมิน ได้ตัวกวานฟักินมา แลพากันกลับมาตั้งอยู่ที่
 ตำบลบ้านนาเกิด ฅวัน ๕ ค่ำ เดือน ๕
 ครั้นถึงฅวัน ๖ ค่ำ มีคนแถวซอทงหวา เป็นชาวเมืองเมิน
 เสียแก่พวกแม่ชบถ นำว้องมานซึ่งเป็นพระสวามีภักทิสยามเขตร
 อยู่เคียวนเข้ามาหาคำโดยแจ้งความว่า ว้องมานเป็นจีนชาวเมืองกวาง
 ตุงกวางไซ มาเที่ยวค้าขายชาตทุน แล้วมาไต่หญิงหม้ายที่เมืองแจง
 เป็นภรรยา หญิงนั้นเป็นหม้ายผู้ตาย แต่เป็นคนยังมีเงินทองอยู่พอ
 มกน เมืองแจงนั้นชนกษเมืองมกในแดนสิบสองจุไทย แลพาภรรยา
 มาตั้งอยู่กัพระยาอาจที่ตำบลบ้านน้ำจ้อแดนเมืองแดง พระยา
 อาจนั้นเป็นคนจีน เจ้านครหลวงพระบางตั้งให้เป็นผู้ใหญ่อยู่ชานนั้น
 พระยาอาจถึงแก่กรรมแล้ว ตาแสงเมืองขวาไต่ว่ากล่าวตำบลบ้านน้ำจ้อ
 จึงตั้งให้ว้องมานเป็นเพี้ยใหม่อยู่ชานน้ำจ้อ พวกลอลลิกไปตั้งชาน
 น้ำจ้อ ว้องมานไม่มีกำลังจะต่อสู้ จึงพาบุตรภรรยาหนีไปเมืองเมิน
 พวกแม่ชบถจับเอาตัวว้องมานกับเต็งโพลีเพื่อนว้องมาน ๒ คนด้วยกัน
 ว้องมานให้เงินทองไถ่ตัวแล้ว พวกแม่ชบถปล่อยตัวเสีย แต่เต็งโพลีนั้น
 ไม่มีเงินทองจะไถ่ตัว พวกแม่ชบถฆ่าเสีย ว้องมานแจ้งความตั้งนแล้ว
 ก็ว่าจะขออยู่ด้วยคำโตย ๆ ก็ยอมให้ว้องมานอยู่ด้วย แลคำโตยจึงให้
 ว้องมานนำไปรบพวกแม่ชบถจับตัวว้องมาน พวกแม่ชบถนั้นก็แตกหนี
 เข้าป่าไป โตยนำจึงให้เว่ยเปากรมการพาตัวว้องมานไปหาคำโหม

ที่ขานน้ำหมึก น้ำจิม แล้วคำโหมก็ยกพวกพลไปตั้งที่เมืองเมิน
 วังม่านก็ตามไปอยู่กับคำโหม ๆ จึงใช้คนมาออกคำโหมที่บ้านนาเกิด
 ให้คำโหมคุมกำลังยกไปรบพวกแม่วชชด คำโหมคุมกำลัง ๒๐๐ คน
 ไปรบพวกแม่ว ๆ ทานกำลังไม่ได้แตกหนีเข้าป่าไป คำโหมจับ
 ยั้งเล่าเขื่อนายใหญ่ ๑ ฟ่านแสนเขื่อนายรอง ๑ ไล่แล้วก็นำตัวไปให้
 คำโหมที่เมืองเมิน นายแม่ว ๒ คนยอมทำสัญญาไม่กำเวียงเป็นชด
 ต่อไปแล้ว คำโหมก็ปล่อยตัวไปให้ตั้งอยู่ตามเดิม คำโหมคำโหม
 ให้กรมการรักษายู่ที่เมืองเมิน แล้วก็พากันยกกลับไปเมืองได
 พาวังม่านไปด้วย คำโหมจึงพาวังม่านเข้าหาให้รู้จักบิดาข้าพเจ้า ๆ
 จึงตั้งให้วังม่านเป็นโดยงิด คือนายทหารสำหรับเมืองแดง แล้วให้
 ไปรับบุตรภรรยาที่เมืองเมินไปอยู่ที่เมืองแดง

ครั้นเดือน ๓ บัชชวตอสูรศึก ๑๒๓๘ บิดาข้าพเจ้าจึงให้คำโหม
 คำสาม ๒ คนคุมกำลัง ๓๐๐ คน ยกไปรบพวกข้าเจืองที่เมืองแดง
 แลให้ตั้งรักษายู่ที่เมืองแดงด้วย คำโหมคำสามจึงยกกำลังไปตั้ง
 อยู่ที่ค่ายลนาเคย แล้วยกกำลังเที่ยวปราบปรามพวกข้าเจืองหลาย
 ค่ายลในแดนเมืองแดงสังขรายคายแล้ว แต่พวกข้าเจืองในหัวเมือง
 อื่น ๆ นอกนั้นยังไม่รายคาย ครั้นจวนตรศจีนคำโหมคำสามก็กลับมา
 ทำการตรศจีนที่ค่ายขานนาเคย ฝ่ายท้าวล่าแสงแสนเห็นนายข้าเจือง
 ซังตั้งอยู่ที่เมืองแดนเมืองยาคุมกำลังพวกข้าแจะประมาณ ๑๐๐๐ คนเศษ
 มาที่ค่ายขานนาเคย คำโหมคำสามก็คุมกำลังออกต่อสู้อยู่ที่
 ๒-๓ ชั่วโมง ท้าวล่าแสงแสนเห็นก็แตกหนี คำโหมคำสามก็คุม

กำลังไล่ตีกองทัพพวกล่าแสงแสงเห็นแตกกระจัดกระจายกันไปพัน
 ตำบลบ้านสามหมื่นนอกเมืองแกลง

ครั้นเดือน ๕ ปีเดียวกันนั้น คำโหมคำสามจึงแต่งให้วอ้งม่าน
 กั๊กกรมการเมืองไล่ ๒ คน คุมกำลังประมาณ ๒๐๐ คนยกไปตีพวก
 ล่าแสงแสงเห็นทางเมืองแตนเมืองย่า แล้วคำโหมคำสามคุมกำลัง
 ประมาณ ๑๘๐ คน ยกไปทางเมืองชัยในหัวพันทั้งหก ชงชนกขเมือง
 หลวงพระบาง คำโหมคำสามได้ต่อสู้รบกับพวกข้าเจืองทเมืองชัย ตัว
 นายข้าแจะ ชื่อ พระยาลินกา ๑ เพี้ยคำ ๑ พระยาพระ ๑ สามคน
 พวกข้าเจืองเหล่านี้สู้ไม่ได้ก็แตกหนีเข้าป่าไป ฝ่ายกองทัพวอ้งม่าน
 ชงยกไปรบพวกล่าแสงแสงเห็นทางเมืองแตนเมืองย่านั้น พวก
 ล่าแสงแสงเห็นสู้ไม่ได้ก็แตกหนีเข้าป่าไปเหมือนกัน

ฝ่ายคำโหมคำสาม ก็ถอยกองทัพไปตั้งอยู่ที่หาดเนาในลำน้ำ
 นี้ แต่วอ้งม่านกั๊กกรมการเมือง ๒ นาย ชงรบชนะพวกข้าเจืองทาง
 เมืองแตนเมืองย่านั้นแล้ว ก็ยกไปตั้งอยู่สยขยเมืองวา

ฝ่ายเจ้าอุปราชเมืองหลวงพระบางยกขึ้นไประงับพวกข้าเจือง
 ตั้งอยู่ที่เมืองงอย จึงใช้คนให้ไปหาตัวคำโหมคำสามให้ยกมาช่วยรบ
 พวกข้าเจือง คำโหมคำสามไม่มีผู้จะไว้ใจให้อยู่รักษาค่าย จึงให้
 หลี่สือแย่นายทหารคน ๑ หลี่หยันนายทหารคน ๑ คำเคมผู้น้องชาย
 คำโหมคำสาม ๑ คุมกำลัง ๖๐ คน มาเฝ้าเจ้าอุปราช จะช่วยรบ
 พวกข้าเจืองที่เมืองงอย พวกข้าเจืองสู้กองทัพเจ้าอุปราชไม่ได้ก็แตก
 กระจัดกระจายหนีเข้าป่าไป

ฝ่ายคำโหมคำสามคิดเห็นจะอยู่ช้าไม่ได้ จึงรีบยกขึ้นไป
เกลี้ยกล่อมพวกไพร่พลซึ่งแตกหนีอยู่ข้างนั้น ให้รวบรวมกันเข้ามา
อยู่ยังเมืองแกลงโดยปรกติดังเก่า

ฝ่ายเจ้าอุปราชกัฬาวงกกองทัพเมืองไลที่คำโหมคำสามให้ยก
ลงไปช่วยนั้น ลงไปเฝ้าเจ้านครหลวงพระบาง ๆ ให้จัดเสบียงอาหารมา
แจกจ่ายแก่พวกกองทัพเมืองไลแล้ว ก็ส่งคนให้กลับไปยังบ้านเมือง

ฝ่ายคำโหมคำสามรวบรวมคนที่แตกหนีให้เข้ามาอยู่เมืองแกลง
ได้ประมาณ ๓๐๐ คนเศษ ไม่มีโคกระบือจะให้ทำนา และไม่มี
มีคชวานแลจอบเสียมจะใช้ พวกข้าแจะเก็บเอาไปเสียสิ้นแต่ก่อน
และไม่มีเสบียงอาหารจะแจกจ่ายผู้คน คำโหมคำสามจึงให้ไปขอบิดา
ข้าพเจ้า ให้ส่งกระบือมาให้ ๓๐ กระบือ และมีคชวานจอบเสียม
รวม ๓๕๕ เล่ม มาแจกจ่ายไพร่พลและให้คิดอ่านทำไร่นา ก็เข้า
ปลูกหนัก ๕๐๐๐ ซังเงิน เป็นเข้าเปลือกประมาณ ๕๐๐ ถึง ๕๐๐
หนัก ๕๐๐ ซังเงิน เป็น ๑๐ กระทอ แจกจ่ายให้แก่ไพร่พลเหล่านั้น
บิดาข้าพเจ้านับถือรักใคร่ร้องม่านเป็นบุตรเลี้ยง จึงให้ร้องม่านเป็น
กายโตงที่ ๓ อยู่รักษาเมืองแกลง แต่เดิมบิดาข้าพเจ้าจะให้คำสาม
เป็นกายโตงอยู่ครองเมืองแกลง คำสามไม่ยอมอยู่ บิดาข้าพเจ้าจึง
ให้หลัดงชาวเมืองแกลงเป็นผอตั้งที่ ๔ พระยาน้อยสามหม่นเป็นริเต็ง
ที่ ๕ กวานตนั้นให้กลับมาอยู่เมืองแกลงเป็นที่ ๒ ที่ ๓ นั้น คือ
บิดาข้าพเจ้า รวมทั้ง ๕ นายนี้เป็นผู้ช่วยกันรักษาเมืองแกลง

อยู่มาจนเดือน ๑ ขณฺณพศก ๑๒๓๘ พวกอุยชาติ ๑ ซึ่งไว้ผม
 เขยคล้ายกันกับพวกแมวตงอยทเมืองมกาปลายแดนเมืองไล แต่เดิม
 เปนเมืองสองส่วยชนกับเมืองไลข้าง ชนกับเมืองจีนข้าง พวกอุย
 กำเรียบเปนขบถชนต่อเมืองไล นายใหญ่ชื่อจีนเงินปาง มีไพร่พล
 ประมาณ ๒๐๐๐ เศษ ยกเข้าตีหัวเมืองเล็กน้อยต่าง ๆ ซึ่งชนแก่
 เมืองไลได้หลายเมืองแล้ว จีนเงินปางยกไพร่พลมาตีเมืองจา ยังทาง
 อีก ๒ วันจะถึงเมืองไล บิดาข้าพเจ้าจึงให้คำโหมคำสามคุมกำลัง
 ๓๐๐ คน ยกไปทางเมืองขุมเมืองตะทาง ๑ แลให้หลี่สอแย่นาย ๑
 เกียวกอนาย ๑ กับกรมการ ๒ นายคุมกำลัง ๒๐๐ คนยกไปทาง
 เมืองจาทาง ๑ ให้ช่วยกันตีพวกอุย กองทัพเมืองไลทั้ง ๒ กอง
 ช่วยกันรบตีพวกอุยซึ่งยกมาทั้ง ๒ ทางนั้น แดกหนักกลับไปเมืองมกา
 กองทัพเมืองไลทั้ง ๒ กองก็ติดตามไปล้อมเมืองมกาไว้ได้ประมาณ
 ๓ เดือน พวกอุยย่อตอยากสิ้นกำลัง จีนเงินปางนายอุยจึงพาพวกพ้อง
 ออกมาอ่อนน้อมต่อกองทัพเมืองไล

ฝ่ายท้าวโตยนำ ซึ่งหนีมาอยู่เมืองแต่แต่ก่อนก็ออกมา
 อ่อนน้อมคำโหมคำสาม ว่าแก่ตัวแล้วจะไม่คิดขบถต่อบิดาข้าพเจ้า
 ต่อไป คำโหมคำสามก็รับท้าวโตยนำแลยกกองทัพกลับมาเมืองไล
 พร้อมกันทั้ง ๒ กอง บิดาข้าพเจ้าก็ปรกตติกันไปกับท้าวโตยนำ
 เหมือนดังเก่า

อยู่มาจน ๖ ๕ คำ ขณฺณพศก ๑๒๔๑ บิดาข้าพเจ้าจึงให้
 คำโหม คำเหิน คำจี้ คุมกำลัง ๕๐๐ คน ยกไปทางเรือแล้ว

ไปชนบทที่เมืองซ้าย ให้ไปรบพวกช่อองเหลืองที่เมืองม่วยเมืองลา
 แล้วให้คำสามกั๊กกรมการ ๒ คน กั๊กกายโตงเมืองแดงคุมคน
 เมืองแดงแลเมืองไล รวมกัน ๓๐๐ คนยกไปทางสยชบเมืองวา ไป
 รบพวกช่อที่ตั้งอยู่เมืองสยแอกทาง ๓ ให้คำโตยกั๊กกรมการเมืองไล
 คน ๑ คุมกำลัง ๓๐๐ คนเคียดยกไปทางเมืองควาย ให้ไปรบรบ
 กันที่เมืองลาอีกทาง ๓ คำสามกั๊กกายโตงไปรบพวกช่อองเหลือง
 ที่เมืองสยแอกอยู่ได้ ๒ เดือนยังหาได้แพ้ชนะกันไม่ พอสิ้นลูกดินแล
 ชักสนเสียบอาหาร คำสามกั๊กกายโตงจึงยกมาเข้าสมทบอยู่กับ
 กองทัพคำโหมที่เมืองม่วย ช่วยกันรบพวกช่อที่เมืองม่วย พวกช่อ
 แยกไปอยู่เมืองลา คำโหมคำสามกั๊กกายโตงก็ยกตามไปล้อม
 เมืองลาไว้ ๓ คำโตยกั๊กมาช่วยล้อมเมืองลาด้วย ในครั้งนั้น
 เจ้าแก้วจงแต่งให้ขุนนางนายทหาร ช็อกวานเตง ๑ องเทหลิว ๑
 สองนายคุมคนช่อแลแก้วประมาณ ๒๐๐๐ มาช่วยคำโหมรบพวกช่ออง
 เหลืองที่เมืองลา แยกกันรบช่อเห็นจะสู้ไม่ได้ จึงออกมาอ่อนน้อม
 ต่อช็อกวานเตง องเทหลิว องเทหลิวจึงกวาดเอาพวกช่อองเหลือง
 ทั้งนายแลไพร่ทั้งหมดส่งไปไว้ยังเมืองเล่ากาย ชังชนกั๊กเมืองแก้ว
 บิดาข้าพเจ้าจึงได้มาหาคำนั๊กช็อกวานเตง องเทหลิว ที่เมืองลา พา
 พวกเจ้าเมืองต่าง ๆ ที่แตกหนีพวกช่อไปพึ่งอยู่เมืองไลนั้น มาคำนัย
 นายทหารแก้วทั้ง ๒ นั้นด้วย แล้วมอบเมืองต่าง ๆ ที่รบพวกช่อคืน
 ใต้นั้น ให้แก่ช็อกวานเตง องเทหลิว คือเมืองควาย ๑ เมืองม่วย ๑
 เมืองเจน ๑ เมืองลา ๑ เมืองโมะ ๑ เมืองวัต ๑ รวม ๖ เมืองใน

แดนดินสี่สองไทย กวานเคโงกข์ของเทหลิวจึงมอຍให้เจ้าเมืองเก่า
 ทยงมตวคงรักษาอยู่ตามเดิม แต่เมืองโมะนั้นพวกซ้อฆ่าเจ้าเมืองตาย
 เสียแล้ว มีแต่บุตรชายยังเด็กอยู่ ว่าการบ้านเมืองยังมีได้ กวาน
 เคโงกข์ของเทหลิวจึงให้คำเห็นช่วยรักษาไปก่อนสัก ๓ ปี พอบุตร
 เจ้าเมืองนั้นเจริญชนพอรักษาบ้านเมืองได้แล้ว จึงมอຍให้บุตร
 เจ้าเมืองนั้นรักษาเมืองต่อไป เมืองควายนั้นก็ยังห้ามเจ้าเมืองไม่
 กวานเคโงกข์ของเทหลิวก้มอຍให้บิดาข้าพเจ้าช่วยดูแลอยู่ก่อน แล
 ช่วยดูแลรักษาเมืองอื่น ๆ ด้วยทศคนไคนั้น

ฝ่ายก้อเจองเป็นนายพวกซ้อผู้น้อยคน ๑ เป็นพวกซ้อของเหลืออง
 พวกเคียวกนกกบแยตาทตองกวากไปเมืองเล่ากายนั้น ก้อเจองไม่
 ยอมไป จึงพาไพร่พลประมาณ ๒๐๐ คน หนีไปตั้งอยู่ที่ทุ่งเชียงคำ
 ฝ่ายนายซ้อของเหลือองผู้ ๑ ชื่อวิสาน ตั้งอยู่เมืองเต็ก มีไพร่พล
 ประมาณ ๓๐๐ คน ยังไม่มีกองทัพใดไปรบ รู้ว่าแยต่านายซ้อใหญ่
 ยอมอ่อนน้อมต่อนายทหารแถวทั้ง ๒ นั้นแล้ว จึงมาอ่อนน้อมต่อ
 นายทหารแถวทั้ง ๒ นายทหารทั้ง ๒ จึงให้วิสานไปอยู่ช่วยรักษา
 เมืองวัด ครั้นนายทหารแถวทั้ง ๒ จัดการบ้านเมืองเสร็จแล้ว ก็
 ยกกลับไปบ้านเมืองแถว ภายหลังวิสานซ้อของเหลือองซึ่งอยู่เมืองวัด
 คิดขบถยกพวกพลเข้าปล้นฆ่าก้อเหาพ่อค้าเป็นคนขององเทหลิวนาย
 ทหารแถวซึ่งมาตั้งอยู่ที่ทำงานในแดนเมืองหมก เก็บริยเอาเข้าของ
 เงินทองได้แล้วก็มาแจกปันไพร่พล แลยกเข้าตีเมืองวัดได้ เจ้าเมือง
 หนีลงไปฟ้องเจ้าเมืองแถว ๆ จึงให้กวานเหลง กวานวาน นายทหาร

๒ คน คุมกำลังประมาณ ๓๐๐๐ คน ยกมาจับตัววิสาณ ๆ พาไพร่พล
หนีไปอยู่ยงเมืองแอก แล้ววิสาณจึงมีหนังสือไปเกลี้ยกล่อมชักชวน
กอเจอง จัย นายช่อธงเหลือองที่ตั้งอยู่ที่เชียงค่านั้น ให้ยกไพร่พล
มาอยู่รวมเป็นพวกเดียวกับเมืองแอกแล้ว ก็พากันยกไปอยู่สยขย
เมืองวา แตนกินสยขยเมืองวาเป็นเขตแดนของเมืองแอก บิดา
ข้าพเจ้าจึงให้คำเหิน คำสาม คำกั๊ย คุมกำลังประมาณ ๕๐๐ คน ไปตั้ง
รักษาอยู่เมืองแอก

ณเดือน ๓๐ บมเสงตรศก ๑๒๔๓ คำเหิน คำสาม คำกั๊ย
จึงยกไปตั้งรักษาอยู่เมืองแอก แล้วบิดาข้าพเจ้าจึงให้คำโดยกั๊ย
กรมการเมืองไล ๒ คน กรมการเมืองควาย ๒ คน คุมกำลัง ๓๐๐ คน
เศษ ยกไปตั้งค่ายอยู่ที่เมืองควาย

ฝ่ายคำโหม คำสาม คำกั๊ย จึงมีหนังสือลงมาทูลเจ้านคร
หลวงพระบาง ขอให้แต่งตั้งกองทัพขึ้นไปช่วยรบพวกช่อธงเหลืออง ถ้า
ไม่แต่งตั้งกองทัพขึ้นไปก็ขอให้ส่งอาวุธขึ้นไปช่วย เจ้านครหลวงพระบาง
ก็หาได้แต่งตั้งกองทัพขึ้นไปช่วยไม่ แลหาได้ส่งอาวุธสิ่งใดขึ้นไปช่วย
อุดหนุนกำลังคำเหิน คำสาม คำกั๊ยไม่

ฝ่ายท้าวควายเป็นกรมการเมืองควาย คิดเอาใจออกหาก
เจ้าเมืองไล จึงทำหนังสือลอบให้คนเอาไปถึงวิสาณนายช่อซึ่งตั้งอยู่ที่
สยขยเมืองวา ให้ยกพวกช่อขึ้นไปรบที่ค่ายเมืองควาย วิสาณนายช่อ
ก็ยกไพร่พลช่อประมาณ ๓๐๐ คน ไปล้อมค่ายเมืองควายเข้าไว้จะ
จับตัวคำโหม ท้าวควายมีความโกรธแค้นหลืมิงผู้พชายอยู่ จึง

ลอบตักศิกระหลิมิงโตแล้วก็นำออกไปให้วิสาณค้ายภายนอก คำโดย
เห็นดังนั้นรู้ว่าท้าวควายเป็นขบถก็ตกใจกลัว จึงพาพวกพลแตก
หนีออกจากค่ายไปเมืองไล พวกช่อก็ไล่รบติดตามคำโดยไปจนถึง
ค่ายบ้านปากซามยังทางวัน ๑ จะถึงเมืองไล คำโดยก็ตั้งค่าย
อยู่ต่อสู้ พวกช่อจึงเหลือองที่บ้านปากซาม บิดาข้าพเจ้าจึงให้คำโหม
คุมกำลัง ๓๐๐ คนยกไปช่วยคำโดย ใต้ต่อสู้กันอยู่หลายวัน

ฝ่ายคำเหิน คำสาม คำกุ่ม จึงให้กายโตงกั๊เพี้ยนน้อย
สามหม่นอยู่รักษาเมืองแฉง คำเหิน คำสาม คำกุ่ม ก็ยกกำลังมา
ช่วยคำโหมคำโดยรบพวกช่อจึงเหลือองที่บ้านปากซาม

ฝ่ายกายโตงคิดจะไม่ยอมอยู่ในอำนาจเจ้าเมืองไล จะไปรบ
พวกช่อก่อเจองจย ซึ่งเป็นนายช่อจึงเหลือองอยู่ที่สยขบเมืองวานัน
ให้เข้ามายังเมืองแฉง เพี้ยนน้อยสามหม่นจึงห้ามปรามกายโตง ๆ
โกรธจึงฆ่าเพี้ยนน้อยสามหม่นเสียแล้ว จึงแต่งคนให้ไปรบก่อเจองจย
นายช่อจึงเหลือองทั้ง ๒ ซึ่งมีไพร่พลรวมด้วยกัน ๖๐๐ คน เข้ามา
ตั้งอยู่ยังเมืองแฉง แล้วกายโตงจึงให้ว่องยผู้เป็นฮาว์กายโตง นำ
กองทัพก่อเจองทัพจยยกไปตีเมืองไล

ฝ่ายพวกกองทัพเมืองไลที่ยกไปช่วยกันรบกองทัพวิสาณนายช่อ
อยู่ที่บ้านปากซามนั้นก็อ่อนกำลัง พวกนั้นล่าถอย กองทัพเข้ามาตั้ง
อยู่ที่ทุ่งนาเมืองไล พวกกองทัพวิสาณก็ยกติดตามเข้ามาตั้งประชิด
อยู่ที่ทุ่งนาเมืองไล

ฝ่ายกองทัพกองโจรแลเจยกยกมาทันทันเข้าที่ทุ่งนาแห่งนั้นต่าง
สู้รบกันเป็นสามารถ ไพร่พลล้มตายลงด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย แต่พวก
ฮ่อรวมกำลังกันเป็น ๒ ทิวช่วยกันระดมตีกองทัพเมืองไล ๗ ฮ่อนกำลัง
ก็ล่าถอยกลับเข้าไปตั้งมั่นอยู่ในเมืองไล กองทัพฮ่อทั้ง ๒ กองก็ยก
ติดตามเข้าไปล้อมเมืองไลไว้ ใต้ต๋อสู้กันอยู่ทุกวันประมาณ ๒ เดือน
ในเมืองไลก็ขาดเสบียงอาหารไพร่พลอดอยากเป็นอันมาก

ฝ่ายท้าวโคยนำคนเก่าแลท้าวเหลนแลกรมการ ช็อกวาง
คือ ๑ กวางย่าน ๑ ๒ คนก็พากันคิดขบถเอาใจออกหากบิดาข้าพเจ้า
แล้วพากันหนีออกจากค่ายเข้าไป ไม่อยู่ช่วยรบศึก บิดาข้าพเจ้า
กับพนองทงสันเห็นขาดเสบียงอาหาร จวนจะเสียที่แก่งกองทัพ
พวกฮ่ออยู่แล้ว ก็พากันอพยพครอบครัวออกจากเมืองไลหนีไป
อยู่เมืองแตกทงสันด้วยกัน

ฝ่ายกองโจรเจยกเข้าเมืองไลโตกไม่โตทรวัยสิ่งของอันใด เเสบียง
อาหารก็ไม่มี จึงยกกลับไปทวงเอาเงินค่าจ้างกับกายโตง ๗ ไม่มี
เงินค่าจ้างจะให้แก่งอเจองเจย จึงหนีลงไปเมืองแกว แล้วมีหนังสือ
ขนมายังบิดาข้าพเจ้า ว่ามิได้คิดขบถสิ่งใดต่อบิดาข้าพเจ้า บัดนี้
สู้พวกฮ่อไม่ได้ ก็หนีมาอยู่ยังเมืองแกวแล้ว ๗ บิดาข้าพเจ้าก็มีใ้
ประการใด บิดาข้าพเจ้าจึงมีหนังสือลงไปทูลเจ้าแกว ขอกองทัพ
ขนมามาช่วยรบพวกฮ่อเอาบ้านเมืองคืน แลขอกหนังสือลงไปว่ากายโตง
เป็นบุตรเลี้ยง ใต้ตั้งให้เป็นกายโตงรักษาเมืองแกว เจ้าแกวจึงแต่ง
ให้อ้องว่าง อองเหลง นายทหาร ๒ คนคุมคนประมาณ ๑๐๐๐ แลพา

กายโตงมาด้วย ยกกำลังขึ้นมาช่วยรบพวกวิสาณนายช่อที่เมืองควาย
จับวิสาณนายช่อได้แล้วก็ฆ่าเสีย แต่จียซึ่งมาอยู่กัวิสาณนั้น ออกมา
อ่อนน้อมต่อองว่างองเหลง ๆ จับตัวเจิงพงซึ่งเป็นท้าวควายอยู่ที่เมือง
ควาย แลคึกขบถฆ่าพี่ชายเสียนั้น เหามาจำตรวนขังไว้

ฝ่ายกองเจองนายช่อซึ่งตั้งอยู่ที่เมืองแกลงนั้น รู้ว่าจียเข้า
อ่อนน้อมต่อองว่างองเหลงแล้วก็กลัว จึงพาไพร่พลหนีไปทางเมือง
ชอน อดว่างจึงคุมกองทัพติดตามกองเจอง ๆ ก็หนีต่อไปตั้งอยู่ที่ทุ่ง
เซียงคำ อดว่างตามไปไม่ทัน จับได้แต่ไพร่พลช่อพวกกองเจองที่
เมืองชอนก็ฆ่าเสียเป็นอันมาก แล้วอดว่างก็กลับมาตั้งอยู่ที่เมืองควาย
คำใหม่พี่ชายข้าพเจ้าก็ออกไปคำนับอดว่างองเหลงที่เมืองควาย

ฝ่ายท้าวควายนั้นก็มาอ่อนน้อมอ่อนวอนขอโทษตัวต่อองว่าง
องเหลงจะไม่คึกขบถต่อไป อดว่างองเหลงก็ให้ท้าวควายทำสัญญา
สาบาลเสียแล้วก็ไว้ชีวิตปล่อยตัวไป อดว่างองเหลงจึงถามจียว่า
เหตุใดจึงยกมารบเมืองไล จียให้การว่าท้าวโดยนำคนเก่า ท้าว
โดยเหลน กั๊กวางกือ กวางย่าน รวม ๔ คนมีหนังสือออกไปให้จีย
ยกมารบเมืองไล แล้วคนทั้ง ๔ นั้นสัญญาว่า ถ้ายกเมืองไลได้แล้วจะ
ให้เงินค่าจ้าง เช่นเงิน ๓๐๐๐ เขย เขยละ ๓๐ สลึงไทย เป็นเงิน
ผู้ไทยได้ ๓๐๐๐๐ สลึง ๆ เป็น ๗๕๐๐ บาทไทย ๆ เป็นเงิน ๘๓ ชั่ง ๑๕ บาท
ครั้นจียตีเมืองไลแล้ว คนทั้ง ๔ คนนั้นก็หนีไปเสียทางเมือง
หลวงพระบาง อดว่างองเหลงจึงมีหนังสือไปถึงบิดาข้าพเจ้าว่า ท้าว
โดยนำคนเก่า ท้าวโดยเหลน กั๊กวางกือ กวางย่าน ๔ คนนี้เป็นขบถ

ชั่วมาก หนีไปอยู่เมืองใดก็ให้บิดาข้าพเจ้ามีหนังสือไปขอเอาตัว
 มาฆ่าเสีย บิดาข้าพเจ้าสืบรู้ว่าคน ๓ คน คือ ท้าวโดยเหลน ๑
 กวางก็ ๑ กวางย่าน ๑ หนีไปอยู่เมืองงอยเมืองชนของเมือง
 หลวงพระบาง บิดาข้าพเจ้าจึงแต่งคนให้ถือหนังสือลงไปถวายเจ้า
 นครหลวงพระบาง จะขอเอาตัวคนชบถ ๓ คนมาฆ่าเสีย คนถือ
 หนังสือลงไปถึงเมืองขวา ท้าวเม้าเป็นคนหนีไปตามท้าวโดยเหลน ๑
 ของกวางคน ๑ รวม ๒ คนจับเอาคนถือหนังสือได้ รู้ความใน
 หนังสือแล้ว ท้าวเม้ากับของกวางจึงพากันไปลอบฆ่าท้าวโดยเหลน
 กับกวางย่านเสียที่เมืองงอย ท้าวเม้ากับของกวางจึงเก็บเอา
 เงินทองของท้าวโดยเหลนได้ซั้ง ๑ ม้าตัว ๑ กับทั้งหนังสือของเจ้าเมืองไล
 ลงไปถวายเจ้านครหลวงพระบาง ๗ จึงให้จับตัวท้าวเม้าจำตรวนไว้
 ของกวางจึงหนีขึ้นไปเมืองไลแจ้งความต่อบิดาข้าพเจ้าทุกประการ
 บิดาข้าพเจ้าจึงรู้ว่าท้าวโดยนำคนเก่าหาได้หนีไปทางเดียวกันกับท้าว
 โดยเหลนไม่

ฝ่ายท้าวโดยนำคนเก่าหนีไปอยู่ป่ากับพวกเห่า ๆ กลัวบิดา
 ข้าพเจ้าจะเอาโทษ จึงมาแจ้งความต่อบิดาข้าพเจ้า ๗ จึงให้กรมการ
 คุมคนไปจับตัวท้าวโดยนำคนเก่าผู้คิดขบถนั้นฆ่าเสียที่ในป่าตำบลบ้าน
 พวกเห่าในแดนเมืองไล

ฝ่ายองว้างองเหลง จึงบอกไปให้บิดาข้าพเจ้าไปตั้งอยู่
 เมืองแดง บิดาข้าพเจ้าจึงว่าในเมืองไลนี้เรอนักยังไม่ไต่ปลุก เสียขง

อาหารก็ยังไม่มีจะเลี้ยงกัน จึงให้กายโศงกับกวนฟองขุนนางแถว
ไปตั้งอยู่เมืองแกลงก่อน อองว่างองเหลงก็กลับไปเมืองแกลง

ฝ่ายกวนฟองไปตั้งอยู่เมืองแกลงกับกายโศงซึ่งเป็นพระสวามี
ภักดีสยามเขตรนั้น อยู่ได้ ๓ เดือนกวนฟองช่วยก็กลับไปเมืองแกลง
เจ้าเมืองแกลงจึงมีหนังสือมาให้บิดาข้าพเจ้าไปอยู่ดูแลรักษาเมืองแกลง
ถ้าไม่ไปจะเอาโทษ บิดาข้าพเจ้าจึงมีหนังสือไปตงกายโศงให้เกณฑ์
คนปลูกที่พุกคอรบแล้วให้จตทางเสียบให้เรียบร้อย แลให้กายโศง
ไปรับตัว กายโศงก็ไม่ไป

ครั้นเดือน ๑๒ ปีมะแมเชษฐศก ๑๒๕๕ บิดาข้าพเจ้าจึงพา
คำล่า คำชุย คำจี คำโคย ผู้บุตรแลบุตรเขยกับกรมการแลข้าวไพร่
๑๐๐ คนเศษ ยกออกจากเมืองไฉจะไปตั้งอยู่เมืองแกลง จึงไปพัก
นอนอยู่ที่ทุ่งนาในแดนเมืองไฉ พอท้าววรสิงห์กับไพร่ประมาณ ๒๐ คน
ซึ่งเจ้านครหลวงพระบางแต่งให้ขึ้นไปปลิวข่าวเมืองไฉ ขึ้นไปพบกับ
บิดาข้าพเจ้าที่ทุ่งนานั้น ท้าววรสิงห์จึงแจ้งความต่อบิดาข้าพเจ้าว่า
เจ้านครหลวงพระบางแต่งให้ท้าววรสิงห์ขึ้นไปปลิวว่าเมืองไฉเสียแก่ช่อ
จริงฤาประการใด แลนายช่อนั้นชื่อไรบ้าง แลไปตั้งอยู่ที่เมืองใด
บิดาข้าพเจ้าก็ให้ท้าววรสิงห์จตหมายเอาถอยคำซึ่งบิดาข้าพเจ้าบอก
ข้อความเรื่องเมืองไฉเสียแก่พวกช่อ แลนายช่อมีชื่อนั้น ๆ ไปตั้ง
อยู่ที่ตำบลนั้น ๆ แจ้งชตทุกประการ แลส่งท้าววรสิงห์กับข้าวไพร่
ให้ลงมาทูลถวายเจ้านครหลวงพระบาง แล้วยิดาข้าพเจ้าก็ยกไป
เมืองแกลง กายโศงก็มีใ้ให้ปลูกที่พุกคอรบบิดาข้าพเจ้า แลมีใ้ให้

จัดทางแลมีได้มารับบิดาข้าพเจ้าตามที่บิดาข้าพเจ้าสั่งไปแต่ก่อน ครั้น
 บิดาข้าพเจ้ายกไปไกลจะถึงเมืองแกลง พวกกรมการเมืองแกลง
 ประมาณ ๕-๖ คนพาข่าวไพร่ออกมารับบิดาข้าพเจ้า ๆ จึงถามว่ากายโคง
 ไปแห่งใดจึงไม่ออกมารับ พวกกรมการเมืองบอกว่ากายโคงคอยรับอยู่ที่
 บ้านในเมือง บิดาข้าพเจ้าก็ยกเข้าไปในเมืองแกลง จึงให้คนไปหาตัว
 กายโคงก็หาพบไม่ ๆ รู้ว่ากายโคงหนีไปอยู่แห่งใด บิดาข้าพเจ้า
 รู้ว่ากายโคงหนีไปแล้วก็หาว่าประการใดไม่ บิดาข้าพเจ้าพักอยู่ดูแล
 รักษาเมืองแกลงได้เดือน ๑ มีคนทเมืองควายมาบอกแก่บิดาข้าพเจ้าว่า
 กายโคงหนีไปอยู่เมืองควาย บิดาข้าพเจ้าจึงมีหนังสือไปถึงกายโคง
 ให้มาหา กายโคงก็หามาหาบิดาข้าพเจ้าไม่

ครั้นเดือน ๔ ปีเดียวกันนี้ กายโคงกับเจิงทง ท้าวควาย
 ไปร่วมคิดกัน รวบรวมคนซื้อได้ประมาณ ๒๐๐ คนยกมาตีเมืองแกลง
 ครั้นถึงเมืองฝ่ง ยังทางอีก ๓ ชั่วโมงจะถึงเมืองแกลง กายโคงจึงมี
 หนังสือมาถนัดบิดาข้าพเจ้าให้ออกไปรับที่เมืองฝ่ง กายโคงจะกลับมา
 อยู่กับบิดาข้าพเจ้า ๆ จึงให้คำกั๊ยผู้พี่ข้าพเจ้าคุมคน ๒๐ คน ออกไปรับ
 กายโคงที่ตำบลบ้านหินคำ พอกายโคงยกมาแลเห็นคำกั๊ยกับข่าว
 ไพร่ออกไป ห่างกันประมาณ ๒ เส้น กายโคงจึงเรียกให้คำกั๊ย
 ไปรับหนังสือ คำกั๊ยให้คนใช้วิ่งไปรับ พอคนใช้เดินไกลเข้าไป
 ประมาณ ๕ วา ๖ วา พวกช่อกับกายโคงก็เอาปืนยิงถูกคนใช้ช่อ
 ไป ๑ กัน ๑ ทั้ง ๒ คน แต่หาถึงเป็นอันตรายไม่ คำกั๊ยรู้ว่า
 กายโคงเป็นขบถต่อบิดาแน่นแล้ว จึงเร่งข่าวไพร่ให้ยิงขึ้นต่อรบกัน

ฝ่ายบิดาข้าพเจ้าอยู่ในเมืองแกลงได้ยื่นเสียงขอร้องอยู่หลายครั้ง
 ครั้งนั้นก็แปลกใจ จึงให้คำชุกกับกรมการคน ๑ คนคน ๔๐ เศษ
 ยกออกไปดู ถ้าเห็นคำกุ่มขอยอยู่กับพวกใด ก็ให้เข้าช่วยคำกุ่มขอย
 คำชุกยกออกไปเห็นคำกุ่มขอยอยู่กับพวกกายโตงแลท้าวควาย ก็เร่ง
 ย่าวไพร่เข้าช่วยขอยจนเวลาจวนค่ำ กายโตงกับท้าวควายสู้ไม่ได้
 เสียทีก็แตกหนี กายโตงหนีไปทางเมืองโพนไทรซึ่งชนกับเมือง
 หลวงพระบาง ท้าวควายพ่าย่าวไพร่หนีไปทางเมืองควาย ในเวลา
 ที่คำกุ่มคำชุกขอยกับกับกายโตงแลท้าวควายนี้ ท้าววรสิงห์กับตาแสง
 เมืองขวา แลนกวานเมืองลา ๓ คนนั้นซึ่งเจ้านครหลวงพระบางแต่ง
 ให้ขึ้นไปหาตัวบิดาข้าพเจ้า ยังพักอยู่กับบิดาข้าพเจ้าที่เมืองแกลง
 ได้รู้ข้อความนี้ตลอด แล้วยึดบิดาข้าพเจ้าจึงแต่งหนังสือให้กรมการ
 เมืองไล ๓ นาย ถอนหนังสือลงไปถวายเจ้านครหลวงพระบาง กับม้า
 ๒ ม้า พร้อมกันกับท้าววรสิงห์ แลตาแสงเมืองขวา แลนกวาน
 เมืองลา ข้าหลวงซึ่งขึ้นไปนั้น

ใจความในหนังสือนั้นว่า บิดาข้าพเจ้ายังติดตัวจัดการ
 บ้านเมืองไม่เรียบร้อย เมื่อการบ้านเมืองปรกติเรียบร้อยแล้ว บิดา
 ข้าพเจ้าจะลงไปเฝ้าเจ้านครหลวงพระบาง แลบอกลงไปว่ากายโตง
 เป็นขบถต่อบิดาข้าพเจ้า บัดนี้หนีลงไปอยู่เมืองโพนไทรหัวเมือง
 ขนของเมืองหลวงพระบาง กรมการ ๓ นายถอนหนังสือแลคุมม้าลงมา
 ถึงเมืองงอย ในเวลานั้นพระยาพิไชย (มิ่ง) กับเจ้าราชวงศ์เมือง
 หลวงพระบางยกกองทัพขึ้นไปตั้งอยู่เมืองงอย จะไปรบพวกขบถ

เซียงคำ กรมการ ๓ นายก็นำหนังสือแลมาผู้ ๒ ม้า เข้าไปคำนัย
 พระยาพิไชยแลเจ้าราชวงศ์ทาทาเนียบเมืองงอย พระยาพิไชยกษ
 เจ้าราชวงศ์รับหนังสือแลมาของบิดาข้าพเจ้าไว้ แล้วว่าจะส่งหนังสือ
 ลงไปถวายเจ้านครหลวงพระบาง แล้วให้กรมการ ๓ นายกลับขึ้นไป
 ยังเมืองแฉง พระยาพิไชยกษเจ้าราชวงศ์ จึงแต่งให้ไปรักษากอง
 ที่เมืองโพนไทรลงไปไว้ยังเมืองหลวงพระบาง

ณเดือน ๕ ขวดยังเป็นเบญจศก เจ้านครหลวงพระบาง
 จึงแต่งให้ทาวนรสิงห์กษยาวไพร่ประมาณ ๑๗ คน ขึ้นไปหาบิดา
 ข้าพเจ้า ในขณะนั้นบิดาข้าพเจ้ากลับมาอยู่เมืองไล ให้คำชยเป็น
 บังเขียน คือ เป็นผู้ช่วยที่ ๒ อยู่รักษาเมืองแฉง ทาวนรสิงห์พา
 บ่าวไพร่ไปหาบิดาข้าพเจ้าที่เมืองไล แจ้งความว่าขยคนเจ้านครหลวง
 พระบางให้คนไปรักษากองที่เมืองโพนไทร ลงมาอยู่ที่เมือง
 หลวงพระบางแล้ว ให้บิดาข้าพเจ้าลงไปเฝ้าเจ้านครหลวงพระบาง
 จะได้ชำระความกันให้เห็นเท็จแลจริง บิดาข้าพเจ้าจึงจัดไคมา
 ผู้ผ่านม้า ๑ ให้ทาวนรสิงห์นำลงไปถวายเจ้านครหลวงพระบางแลให้
 กรายทูลว่า ณเดือน ๑๒ ขวกลีปัดศก บิดาข้าพเจ้าจัดการบ้านเมือง
 เรียบร้อยแล้วจึงจะลงไปเฝ้า ทาวนรสิงห์นำม้าลงไปถวายเจ้านคร
 หลวงพระบาง แลกรายทูลตามคำบิดาข้าพเจ้านั้นทุกประการ ครั้น
 แล้วบิดาข้าพเจ้าจึงแต่งคนให้ถือหนังสือลงไปทูลเจ้าแก้วว่า เจริงทง
 ท้าวควายคิตขยถอก คยคิตกษายโตงยกไปรบเมืองแฉง ขยคน
 กายโตงหนีลงไปอยู่ยังเมืองหลวงพระบาง แต่ท้าวควายตั้งอยู่ที่

เมืองควายช่องสี่มพวกช่อไว้มาก เจ้าแก้วจึงมีหนังสือตอบขึ้นมาว่า
 ให้บิดาข้าพเจ้าเกณฑ์กำลังเมืองสิบสองจุไทย ให้มาช่วยกันรบ
 ท้าวควาย ให้จับเป็นจงได้ ถ้าจับเป็นไม่ได้อีกให้ฆ่าเสียทีเดียว แล้ว
 ตัดเอาศีรษะส่งไปเมืองแก้ว บิดาข้าพเจ้าจึงบอกหนังสือไปถึงหัวเมือง
 ต่าง ๆ ในสิบสองจุไทย ให้ยกกำลังมาช่วยกันรบท้าวควายที่เมือง
 ควาย ท้าวควายสู้ไม่ได้อีกหนีเข้าป่าไป แล้วบิดาข้าพเจ้าจึงบอกหนังสือ
 ลงไปยังเมืองแก้วว่า ท้าวควายหนีไปจับตัวยังหาได้ไม่ เจ้าแก้ว
 จึงตั้งให้กวนแหวขุนนางฉนวนคน ๑ ขึ้นมาเป็นเจ้าเมืองควาย แล
 ตั้งให้หลดขผู้เป็นอาว์ท้าวควายนั่นเป็นโพลี กรมการที่ ๒ รองเจ้าเมือง
 อยู่ใต้เคอนเคษ ท้าวควายซึ่งหนีออกไปอยู่บ้านนั้นยกกลับเข้ามาเมือง
 ควาย จับโพลีผู้เป็นอาว์ฆ่าเสีย แล้วจะจับกวนแหวผู้เป็นเจ้าเมือง
 ฆ่าเสียด้วย กวนแหวเจ้าเมืองหนีไปจึงรอดตาย ท้าวควายก็คุม
 พวกช่อเข้าตั้งอยู่เมืองควาย

ฝ่ายกวนแหวหนีลงไปฟ้องต่อเจ้าแก้ว ๆ จึงมีหนังสือขึ้นมาถึง
 บิดาข้าพเจ้า ให้คิดอ่านฆ่าท้าวควายผู้ชบดเสียให้ได้ ถ้าฆ่าไม่ได้
 เจ้าแก้วจะลงโทษแก่บิดาข้าพเจ้า ๆ จึงเกณฑ์กำลังเมืองไล่ แล
 เมืองชนต่าง ๆ ของเมืองไล่ได้คน ๒๐๐ แต่งให้คำโตยกกับกรมการ
 ๓ นายยกไปรบท้าวควายที่เมืองควาย ท้าวควายทานกำ ลังกองทัพ
 คำโตยกไม่ได้อีกแตกหนีเข้าป่า เมื่อรบกันนั้นท้าวควายถูกกระสุนชน
 แห่ง ๑ ที่ใต้ตาข้างซ้ายเจ็บลำบากอยู่ ญาติพี่น้องของท้าวควายผู้ ๑

ช้อฮาน ซึ่งแตกหนีไปอยู่ข้างควาย คิดเอาใจออกหากทำวควาย
 จึงมาสารภาพแก่โทษแจ้งความทั้งนี้แก่คำโดย แลยกให้ไป
 จับตัวทำวควาย คำโดยจึงแต่งให้ทำนาไทรกับกรมการมชอ
 อีก ๒ นายคุมคน ๓๐ เศษ ไปล้อมจับทำวควายที่ตำบลห้วยกาในป่า
 แคนเมืองควาย ได้ตัวทำวควายแล้วกลับมาเสีย ตัดเอาศีรษะมาให้
 แก่คำโดย ๆ ได้ศีรษะทำวควายแล้วยกกลับไปเมืองไล จึงนำเอา
 ศีรษะทำวควายชนให้แก่บิดาข้าพเจ้า ๆ จึงให้เอาศีรษะทำวควายใส่หีบ
 แล้วแต่งให้กรมการคุมลงไปส่งยังเมืองแกว

ครั้นณขวอกฉศก ๑๒๔๖ พระยาเมืองซ้ายขนนางเมืองหลวง
 พระบางกับข้าวไพร่ ๒๐ คน ขนไปหาบิดาข้าพเจ้าที่เมืองไล บอกว่า
 พระยาพิไชย กับคนฝรั่งซึ่งเป็นพระวิภาคภูวคตขนนางกรุงเทพ ฯ
 แลเจ้าราชวงษ์เมืองหลวงพระบางขนมาพักอยู่ที่เมืองแกวแล้ว ให้บิดา
 ข้าพเจ้าลงไปคำนับพระยาพิไชยแลเจ้าราชวงษ์ที่เมืองแกว บิดา
 ข้าพเจ้าบอกต่อพระยาเมืองซ้าย ว่าตั้งแต่ชราลงหักตงตากมีคมัว
 ให้ช่วยไปทุกวัน ลงไปมีไต่ จึงให้คำกั๊ย คำล่า กับกรมการ ๕ คน
 คุมม้าผู้ ๕ ม้า กับข้าวไพร่ ๓๐ คน ลงไปคำนับพระยาพิไชยแล
 พระวิภาคภูวคต เจ้าราชวงษ์ที่เมืองแกว พร้อมด้วยพระยาเมืองซ้าย
 แต่มนั้นให้พระยาพิไชยม้า ๑ ถวายเจ้าราชวงษ์ม้า ๑ ให้พระวิภาค
 ภูวคตม้า ๑ แต่ให้พระยาเมืองซ้ายนั้นม้า ๑ กับเงินมุ่นหนัก ๓๐ บาท
 แล้วพระวิภาคภูวคตจึงชักรูปคำกั๊ย คำล่า กับกวางถ้อ กวางเหลง
 ฟุแย้เข้ารวม ๕ คน แล้วพระยาพิไชย แลเจ้าราชวงษ์ พระวิภาคภูวคต

ขอกแก้คำกั๋ย คำล่ำว่า ฅเดือน ๓๑ เดือน ๓๒ ขั้หน้า จะให้พระยา
เมืองซำยคุมเรือชนไปทเมืองแถง แลจะรัยคำกั๋ย คำล่ำ กั๋ย
กรมการเมืองไลเมืองแถงข้างลงไปเฝ้าเจ้านครหลวงพระบาง แล
พระยาพิไชย กั๋ยเจ้าราชวงษ์ พระวิภาคภูวตล กั๋ยกลั๋ยลงมาเมือง
หลวงพระบาง สัันคำให้การในตอนนั้น

บานพแนก

เมืองหลวงพระบางราชธานี

ณวัน ๗ ๑ ๓ ค่ำ บัชวศัสมฤทธิศก ๑๒๕๐

๑ ข้าพเจ้า พระพลัษฏานุรักษ์ ปลัดทพ ไตรยพระราชนาน
หาตัวท้าวขุนกรมการแลผู้เฝ้าผู้แก้ในเมืองแฉง มาไล่เลียงตรวจ
สอบด้วยต้นเค็มของเมืองแฉงพอเป็นเค้าเลา ๆ ความตามมูลเหตุเค็ม
เป็นความปรำปรา บัเล่าอย่าตาเล่าขายสยกันมาข้าง เป็นเรื่องซึ่ง
ในเวลาท้าวขุนไค้ทราบการเห็นการเองข้าง เกยความร้อยกรองชน
พอเป็นเค้าเลาความ จะเป็นการถถวนนกกก็มิอาจจะสยสวณไค้
โดยถนัด เพราะด้วยคนในเมืองแฉงเป็นคนขำคอง ความที่ระจกจำ
มันคงก็เป็นท่อนเป็นขัน พันเพื่อนแฉกผันคลาศเคลื่อนไม่เป็นต้นปลาย
ด้วยเหตุนี้ความซึ่งจะบรรยายจึงไม่บริบูรณ์ถวนถ ถังตั้งนี้ก็คพอเป็น
ทางที่จะเห็นเค้าเงาเงอนไค้ข้าง ซึ่งเป็นต้นเค็มสยมา ไค้รับพระราช
ทานพิจารณาตรวจสอบโดยรอบคอบตามคำให้การ ความเค็มเข็องต้น
ของพงษาวการที่เป็นความเลือนลอยผิดจากธรรมดา คือกกล่าวถัง
เมืองพาแลเทพยกาลงมาเกิดเอากำเนิกเป็นต้นชาติต้นแซ่ ความ
ขอนเป็นแน่ที่จะหาเป็นจริงตั้งนั้นไม เวียงเวียงไปตามคำให้การ
มิไค้เป็นหลักฐานอ้างเหตุอันไค ย่อมเป็นไปตามอิตโนมัตติของคน
ภายหลังหยิบยกมาตั้งพอเป็นต้นที่จะไค้เวียงเวียงต่อไป เป็นอันคัย
มาถึงในขัตยขันขัตนี้

ในข้อความซึ่งไท่เรียบเรียงมีความเป็นหลายประการ ที่จะ
 เทียบเคียงพอเป็นหลักฐานได้บ้าง ทั้งจะมีความต่อไปในภายหลัง
 แต่ข้อความนั้นเป็นส่วนเหตุการณ์เฉพาะแต่ในเมืองแกลง ความซึ่ง
 เมืองหลวงพระบางไท่เกี่ยวข้องกับกิจการในเมืองแกลงแต่เดิมมา แล
 ข้อความพิศดารด้วยเมืองแกลงนั้นซึ่งเป็นเดิมนั้น จะมีความแจ้งอยู่
 ในพงษาวดารของเมืองหลวงพระบางเป็นส่วน ๑ ส่วนของเมืองแกลง
 เป็นเรื่องยศยาวกล่าวด้วยบ้านเมืองยุคเข็ญ บางคาบญวนมาจัดการ
 บางคาบลาวไปจัดการ แลบางที่พม่าบ้าง ลาวพม่าบ้างมาจัดการ
 คือตั้งเจ้าเมืองขึ้นเป็นต้น ก็ข้อความซึ่งเกิดโจรผู้ร้ายมีฆ่าแจะ
 เป็น เจือง แลเงินโจรฮ้อมมาตีปล้นบ้านเมือง ราษฎรทิ้งถิ่นที่เข้ามาตั้ง
 อยู่ในเมืองชั้นในบ้าง เข้าอยู่ในป่าดงบ้าง ตายบ้านทิ้งร้างว่างเปล่า
 มาหลายครั้งหลายหน แต่ชาติของชนผู้ ไท่นั้นเป็นคนตาหสั้น
 เช่นสัตว์ เมื่อไม่มีอันตรายแล้วก็อพยพกันไปตั้งอีก ถือว่าเป็นที่
 เกิดเดิม เมื่ออันตรายคือโจรเป็นต้นมีมากก็ล้มตายไต่ยากแค้นระห
 ระเหินต่อไป เมื่อสิ้นโงยกกลับมาตั้งอยู่อีกเป็นครั้งคราวตั้งนั้นเสมอมา
 มีไต่คิดต่อสู้

ไต่รบพระราชทานเรียบเรียงข้อความแต่เบื้องต้นของเมืองแกลง
 เป็นอันจบมาจนถึงบัดนี้ ตามคำให้การของท้าวชนเมืองแกลงตั้งต่อไป
 ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด ฯ

พงษาวดารเมืองแกลง

ในหนังสือจดหมายเหตุโบราณของพวกผู้ไทยกล่าวความรู้
ก่อนเกิด เป็นใจความว่า แต่เดิมแผ่นดินเมืองแกลงนี้ เป็นที่
ทุ่งว่างเปล่า มีภูเขาสลับกันไม่ตามชายทุ่งบ้าง ยังหาเป็นบ้านเมือง
มีคนอยู่ไม่ ในครั้งนั้นมีเทพยดา ๕ องค์อยู่ในดาวดึงษ์พิภพ เป็น
พี่น้องรักใคร่กัน จึงปรึกษาแก่กันว่า เราทั้ง ๕ นี้เสวยทิพยสมบัติ
มาในสวรรค์ก็ช้านาน จวนจะจุติอยู่แล้ว ควรจะคิดพากันจุติลงไป
เกิดในมนุษย์โลกย์ จะได้เป็นต้นชาติมนุษย์ ช่วยบำรุงแผ่นดินที่เป็นทุ่ง
เป็นป่าว่างเปล่าอยู่ ให้ตั้งเป็นบ้านเป็นเมืองขึ้นได้ มนุษย์จะได้
หาใคร่เกิดพืชพันธุ์สืบสายแพร่หลาย จะได้เป็นทพแก่กันต่อไป
จนสิ้นโลกย์ เทพยดาพี่น้องทั้ง ๕ ปรึกษาเห็นชอบด้วยกันแล้ว
ต่างองค์ก็ต่างปรึกษากันนางเทพธิดาทั้ง ๕ อันเป็นบริวาริกาของตน
ทุก ๆ องค์ ก็เห็นชอบด้วยเทพยดาผู้มีสามีของตนทุก ๆ นาง ต่าง
อยากจะจุติลงมาเกิดในมนุษย์โลกย์ เทพยดาทั้ง ๕ องค์แลนางเทพธิดา
ทั้ง ๕ นาง ต่างอธิษฐานร่วมจิตรนฤมิตรเป็นรูปเต้าปุง (น้ำเต้า)
เทพยดาแลนางเทพธิดาก็เข้านั่งประชุมกันอยู่ในรูปเต้าปุงนั้นก็ขึ้นศาล
ลอยไปบนฟ้า แล้วจุติตกลงมาบนภูเขาท่งนาเตา ภูเขานั้นอยู่
เขตรแดนเมืองฝั่งข้างทิศตะวันออกแห่งเมืองแกลง ระยะทางเดินเท้า
ไปจากเมืองแกลงวัน ๑ จึงถึง แลเต้าปุงนั้นเป็นภาษาพวกผู้ไทยเรียก
ผลน้ำเต้า ครั้นภายหลังคนทั้งหลายก็เรียกภูเขานั้นว่าภูเขเต้าปุง
มาจนทุกวันนี้

น้ำเต้าที่เป็นเทพยดาจุนั้น ครั้นแตกออกแล้วก็เปนมมนุษย์รูป
กายแปลก ๆ กัน คือ ข้าแจะออกมาก่อนเป็นที่ ๑ แล้วผู้ไทยคำ
ออกมาเป็นที่ ๒ ลาวพงขาวออกมาเป็นที่ ๓ ช่อออกมาเป็นที่ ๔
แควออกมาเป็นที่ ๕ (แควนั้นคือญวน) รวม ๕ แซ่ แล้วผู้หญิง
ก็ออกมาด้วยเป็น ๕ คนครบตัวชาย รวมเป็น ๑๐ คนด้วยกัน

ครั้นแล้วชายหญิงก็พากันลงจากภูเขา ไปอาบน้ำชำระกาย
แลกินน้ำในหนองช่อของหกหนองหายที่เชิงเขา น้ำในหนองนั้นเป็น
น้ำศักดิ์สิทธิ์วิสุทธิเย็นใสสะอาด ใครได้อาบได้กินแล้วร่างกายก็ผ่อง
ใสสะอาดงาม แลมีสติปัญญารู้ คิตราชากรบ้านเมืองไว้ แต่ข้าแจะ
ซึ่งออกมาก่อนนั้นกลัวหนาว หาลงอาบชำระกายแลกินน้ำในหนอง
นั้นไม่ รูปกายจึงไ้หมองคล้ำดำมัวมอมติดต่อมาจนถึงขัณฑ์ขันธ์

ฝ่ายผู้ไทยแลลาวแลช่อแลญวนทั้ง ๔ ชาตินั้น ทั้งหญิงชาย
ก็พากันลงอาบน้ำวิสุทธิในหนองชกหนองชาย ผิวพรรณสีผิวฐาน
จึงได้ขาวผ่องใสเป็นนวลกว่าพวกข้าแจะ แลมนุษย์ทั้ง ๕ ชาตินั้นทั้งชาย
ทั้งหญิงเมื่อเกิดมาเป็นเต็มต้นชาตินั้น เป็นอุปปาทิกะกำเนิด โตใหญ่
เป็นหนุ่มเป็นสาวที่เตียว หาไ้ค้อย ๆ เจริญเหมือนอย่างทารก
แลกุมารเช่นขัณฑ์ขันธ์ไม่ มนุษย์หนุ่มสาวเหล่านั้นก็ไ้เป็นสวามีภริยา
แก่กันตามแซ่แลตระกูลที่เกิดขึ้น แต่ผู้ไทยแลลาวพงขาวแลช่อ
แลญวนทั้ง ๔ ชาตินั้น มยุตราชหญิงเกิดพิชพันธสืบไป ก็มิรูปกาย
แลผิวเนื้อขาวตามเพศพันธสืบมาแต่พวกข้าแจะนั้นเกิดขัณฑ์ขันธ์

พี่น้องต่อ ๆ ไป ผิวกายก็ดำมัวมอมไปตามเพศพี่น้องบิดามารกาต่อ ๆ
มา จนถึงขัตติยชนชั้น

ฝ่ายผู้ไทยแลลาวแลช่อแลญวนทั้ง ๔ ชาตินี้ จึงคิดปฤกษา
แยกย้ายกันไปหาถิ่นฐานตั้งบ้านเมืองต่อไป แต่ผู้ไทยนั้นตั้งตัวเป็น
เจ้าอยู่ณเมืองแดง มีนามว่าชนลอคำ ส่วนลาวพงชาวแลช่อแลญวน
แต่เดิมนี้ จะมีนามอย่างไรอีก หามิในจดหมายเหตุของพวกผู้ไทย
ไม่ แลผู้เถ่าผู้แก่คนใดก็ไม่แจ้ง แต่ข้าแจะนั้นเป็นคนเกียจคร้าน
หาการศึกษาใหญ่ได้ไม่ จึงไม่ออกไปตั้งตัวขึ้นเป็นเจ้าแผ่นดินอยู่แห่ง
ใด ขอขอใครขอยู่ตามขอกฎเขา จะตักไม่ว่าไรเข้าเลี้ยงชีวิต
แลมนุษย์ทั้ง ๕ ชาตินี้ เมื่อแรกเกิดออกมาจากผลน้ำเต้าที่เรียกว่า
เต้าปุงนั้น เขาก็นับถือว่าเป็นพี่น้องกันทั้ง ๕ ชาติ แต่ ๔ ชาตินั้น
ถือว่าชาติข้าแจะเป็นพี่ใหญ่ ด้วยข้าแจะโตออกมาก่อน แลไพร่พล
ก็เกิดทวชนสำหรับขยเจ้าแผ่นดินทั้ง ๔ ชาตินั้น บริบูรณ์ทุก ๆ เมือง
แต่ชนลอคำนั้น เดิมสร้างเมืองอยู่ที่ตำบลสามหมื่น แต่
เรียกว่าเมืองแดง ครั้งนั้นมีไพร่พลพรรคพวกอยู่สามหมื่นสามพัน
ตั้งแต่นั้นมาที่ตำบลนั้นจึงเรียกว่าสามหมื่นมาจนคัมเท่าขตน แลพวก
น้องทั้ง ๔ ชาตินั้นก็นับแต่นั้นแก่กัน เขตแดนเมืองแดงข้างทิศใต้
นั้น ตั้งแต่เมืองเปว ๑ เมืองช่อน ๑ เมืองเหียม ๑ เมืองกค ๑
เมืองขนลอ ๑ เมืองชำใต้ ๑ เมืองชำเหนือ ๑ เมืองสยแอตเซียง
คือ ๑ หัวพันทั้งหกสิบสองของไทยข้างทิศเหนือตั้งแต่เมืองไฮ้ ๑ เมือง
ชอ ๑ เมืองลา ๑ เมืองจีน ๑ จกเขตแดนชอ ข้างทิศตะวันตกเฉียง

เห็นอั้งแต่เมืองหัวอู่ ๓ เมืองฝาง ๓ เมืองโพนไทร ๓ เมืองอูย ๓
 เป็นเขตรแดนดินชนแก่เมืองแดงทั้งสี่ ต่างเมืองก็ต่างรักษาเขตร
 แดนไม่ไต่เบียดเบียนข้ามเข่งแก่กัน แต่ข้าแจะผู้ใหญ่นั้นห้ามบ้าน
 เมืองไม่ เทียวตั้งคยแลกระท่อมอยู่ตามชอกเขาแลท้ายเขา ทำนา
 เข้าไร่อาไศรยนำฝนแลนาค่าง ปลกพริกแลมะเขือฝักต่าง ๆ พยเลียง
 ชีวิต หารู้จักบ่นฝายแลทอผ้าไม่ จึงเก็บเข้าแลฝักต่าง ๆ มาแลกผ้า
 กับน้องลาวแลน้องผู้ไทยไปนุ่งห่ม แลพวกข้าแจะนยาไศรยอยต ม
 ภูเขา ในแดนดินของน้องลาวน้องผู้ไทยโดยมาก ในแดนดินของ
 น้องช่อน้องแควนั้น หาได้ยีนว่ามีพวกข้าแจะอยู่ไม่ เหตุฉนั้นพวกข้าแจะ
 จึงต้องอาไศรยอยู่ในแดนดินของน้องลาวแลน้องผู้ไทย ไต่ความทกซ์
 ลำบากมากกว่าน้องทั้งข่วง แลเป็นผู้รับทุกขรรค์ขของน้องทั้งสี่
 ครั้นภายหลังพวกน้องลาวแลน้องผู้ไทยก็เก็บรวบรวมเอาพวกข้าแจะไว้
 เป็นข่าว ใช้ให้ทำการหนักเหน้อยต่าง ๆ ให้หาเข้าแลขฝงแลชัน
 มาส่งส่วยทุก ๆ ปี ถ้ามีการหนักจะต้องทำ เป็นตบว่าตัดไม้ฟัน
 เสามาปลุกสร้างบ้านเรือน แลขนเสียบยงอาหารไปในที่ใด ๆ ก็ใช้
 พวกข้าแจะสำหรับการน เป็นธรรมเนียมต่อ ๆ มาถึงทกวันนี้
 ฝ่ายเจ้าเมืองฮ่อจึงปฤกษากยพนองพรอมกันทั้ง ๕ หัวเมือง
 ๕ ขวช่อนั้นเป็นเมืองตнна ๕ กกำหนดขแลจะค่านยฝพา คือเทพยดา
 ขนสวรรค์ เจ้าเมืองลาว เจ้าเมืองผู้ไทย เจ้าเมืองแคว ก็เห็น
 ชอบขยทจะไหวฝพานั้น มีเขาใหญ่แห่ง ๑ อยู่ในเมืองฮ่อสูงกว่าเขา

ทั้งปวง เป็นที่ประสมกันไว้เฉพาะนัยขอเขาสิ่งนั้น เพราะเหตุอัน
เมืองลาวเมืองผู้ไทยเมืองแควจิงไท้จกสิ่งของไปเมืองฮ้อ สำหรับ
ค่านับผูกควยกัน แลขอผูกให้ช่วยช่วยพรพ้องทั้งปวงให้ย้อยเย็น
เป็นศขทั่วกัน จึงไท้เป็นจารีตสืบมา ครั้นถึงชวบ ๑ แล้ว เมืองฮ้อ
จึงมาตักเดือนเมืองที่เป็นพี่น้องให้จกสิ่งของชนไปไว้ผูกพรอหมกัน
แลพวกผู้ไทยเหล่านี้ จึงไ้ไ้บดกรายไว้ผูกสยต่อมาจนถึงขัตยขัน
ยัคน แต่เดิมมาจะได้เป็นเมืองชนเมืองออกไปเสียด่วยแก่เมืองฮ้อนั้น
ก็ห้ามไว้ ครั้นภายหลังเมืองฮ้อมาเหมาเอาว่าเป็นของส่วยชนแก่
เมืองฮ้อ ผู้เฝ้าผู้แก่แต่โบราณได้จกหมายไว้ ให้บุตรหลานรู้ตอ ๆ
กันมาตงน

ครั้นอยู่มาทั่วลอคำเจ้าเมืองสามหมนนันสนชพแล้ว มี
ผู้มขญหนักคักตีใหญ่ตน ๑ มีนามว่าชนบรมราชา มาเกิดเป็นเจ้า
อยู่ในเมืองแฉง ชนบรมราชานมบุตรชอชนลล ไ้ตลงมาตงเมือง
หลวงพระบางเป็นเดิมต่อมาจนถึงขัตยขันน มีเรื่องราวชนลลบุตร
ชนบรมราชามาสร้างเมืองหลวงพระบาง แจ้งอยู่ในเรื่องพงษาวดาร
ของเมืองหลวงพระบางแล้ว ครั้นภายหลังลวงมาทเมืองแฉงน
หลานทั่วลอคำชงอยู่เมืองลา ไ้ไ้มาครองเมืองแทน มีนามว่า
ล้านเจอง แลเมอทั่วลอคำยงครอบครองเมืองอยู่นน มีบุตรชาย ๗ คน
แต่ไปครองเมืองอื่น ๆ อยู่ทั้ง ๗ คน เป็นต้นว่าเมืองพม่า ครั้นอยู่มา
ล้านเจองถึงแก่กรรม หลานลอคำชงอยู่ณเมืองพม่ามาเป็นเจ้าเมือง
แทน มีนามว่าเจ้าม่าน ครั้นเจ้าม่านสนชพแล้ว บุตรหลานลอคำ

อยู่เมืองน่าน แต่พวกผู้ไทยเรียกว่าญวนเมืองน่าน มาครอบครอง
บ้านเมืองแทน มีนามว่าเพี้ยศรีนครุต ๗ ถึงแก่กรรมล่วงไปแล้ว
บุตรหลานลอกคำซงอยู่เมืองแกวมาเป็นเจ้าเมืองแทน มีนามว่า
คกเทอง แต่หาที่คตงอยู่ที่เมืองสามหมื่นไม่ ยกเลื่อนไปตั้งอยู่ที่
บ้านเชียงแล คกเทองเจ้าเมืองไคเกิดที่ไพร่พลหัวเมืองซงชนแก่
เมืองแกแลคนแกวมาสร้างเมือง บุคเป็นคูกชนเป็นกำแพงดิน
แลปลูกไม้ไผ่รอบเป็นกำแพง จึงได้เรียกว่าค่ายเชียงแลอยู่จน
บัดยชนนี้ คงแต่ท้าวลอกคำเจ้าเมืองสามหมื่นเป็นต้น มาจนถึงคกเทอง
ผู้ยกเลื่อนมาตั้งเมืองอยู่ที่ค่ายเชียงแลนี้ รวมเป็น ๗ เจ้าเมืองด้วยกัน
เจ้าเมืองผู้หนึ่ง ๗ ครองเมืองไคคนละกัย แลผู้หนึ่ง ๗ มีอายุเท่าไร
ก็ห้ามปรากฏในจดหมายเหตุฉบับ ๑ ฉบับไคไม่ แต่เพียงองคกเทอง
มาสร้างค่ายเชียงแลนี้ จะไคสักกัยมาแล้วก็ไม่ปรากฏในจดหมายเหตุ
เหตุ แต่สังเกตประมาณคตงไม่ ทชนอยู่ชนเชิงเทินใหญ่โตมาก จะ
กว่ารอยชชไป เป็นการช้านานมานาน ครนคกเทองถึงแก่กรรม
แล้ว บุตรหลานของคกเทองจงเอาศพคกเทองฝังไว้ในค่ายหลวง
กลางเมืองเป็นทงกลาง แลจึงปลูกศาลกรวมปากหลุมไว้ แล
เมื่อคกเทองจะถึงแก่กรรมนั้น คกเทองไคสังบุตรหลานไว้ว่า คกเทอง
ถึงแก่กรรมแล้ว จะชชไปอยู่กัยพวกพองศพด้วยกัน เมื่อจะฝังศพ
นั้นให้ฆ่าสัตว์ทเคยเป็นอาหาร คือ กระบือ แพะ หมู เป็ด ไก่
เส้นศพล่งไปให้คกเทองอย่าให้อคอยากไค แลผู้ไคจะเข้ามารักษา

บ้านเมืองก็ให้ฆ่าสัตว์เป็นอาหารเส้นศัพส่งไปเหมือนกัน แล้ว
 ตกเทืองจะอวยพรลงมาให้ผู้ปกครองเมืองนั้นเจริญชยนิรัน
 แลเมอบตรหลานจะทำการฝังศพตกเทืองนั้น หัวเมืองซึ่ง
 ขนแกเมืองแดงก็เข้ามาพร้อมกันช่วยทำการฝังศพ ครั้นแล้วจึงฆ่า
 กระบือ แพะ สกร เป็ด ไก่ เส้นค่านัยศัพส่งไปให้ตกเทือง ครั้น
 แล้วบุตรหลานครันรคตซึ่งอยู่ในเมืองแดงนี้ ไต่ครอบครองค่าย
 เชียงแลต่อไป มีนามว่าเจ้าพาลูกกุน ไต่ฆ่าสัตว์ทำการเส้นศัพ
 ตกเทืองเหมือนดังกล่าวมาแล้ว ตั้งแต่บัดนั้นมาผู้ใดจะไต่เข้ามารักษา
 บ้านเมือง ต้องฆ่าสัตว์ทำการเส้นศัพตกเทืองเสียก่อน ด้วยถือเข้าใจ
 กันว่า ตกเทืองสิ้นชีพแล้วไปอยู่กับหมันพายนสวรรค์แม่นแท้ ถ้าใคร
 ไต่ทำการเส้นศัพตกเทืองตามคำสั่งของตกเทืองแล้ว ตกเทืองคงจะ
 อวยพรให้ครองเมืองเป็นศชยนิรัน เจ้าเมืองกรมการแลราษฎร
 ในพนเมืองแดง จึงไต่ขนบถือเส้นศัพตกเทืองมาจนทุกวันนี้ ครั้น
 เจ้าพาลูกกุนถึงแก่กรรมแล้ว บุตรหลานหลานเจืองซึ่งอยู่เมืองลือ
 ไต่มาครอบครองบ้านเมืองแทน มีนามว่าเทียนคำ เจ้าแก้วตั้งขึ้นมา
 เทียนคำว่าราชการเมืองอยู่ไต่ ๓ ปี แล้วกลับไปยังบ้านเมือง
 เจ้าแก้วจึงตั้งบ้านชานชนมาครองเมืองอยู่ที่ค่ายเชียงแลไต่ ๓ ปี ก็ถอย
 กลับไปเมืองแก้ว ครั้นเจ้านครหลวงพระบางตั้งให้กายเจ้าบาง เป็น
 คนผู้ไทยอยู่เมืองชง มาเป็นเจ้าเมืองแดงอยู่ที่ค่ายเชียงแล ว่า
 ราชการเมืองอยู่ไต่ ๕ ปี บางรบเอาช่างทเมืองหลวงพระบาง
 ไปให้เจ้าแก้ว กายเจ้าบางก็ไปถึงแก่กรรมเสียที่เมืองแก้ว เจ้าแก้ว

จึงตั้งให้เจิวท้าว เป็นคนผู้ไทยทำอยู่เมืองฮัวแขวงเมืองควาย มา
 เป็นเจ้าเมืองแดงอยู่ในค่ายเมืองแล เจิวท้าวว่าราชการเมืองอยู่
 ได้ ๒ ปี ถอยกลับลงไปบ้านเมือง เจ้าแก้วจึงตั้งให้ตเจ้าเตียน
 เจ้าเมืองควาย มาเป็นเจ้าเมืองแดงอยู่ในค่ายเชียงแลได้ ๓ ปี แล้ว
 ก็กลับไปบ้านเมือง เจ้านครหลวงพระบางจึงตั้งให้เพี้ยคำเป็นคน
 ผู้ไทยทำอยู่เมืองฮัว มาเป็นเจ้าเมืองอยู่ที่ค่ายเชียงแล ว่าราชการ
 เมืองอยู่ได้ ๒ ปี ก็ถึงแก่กรรม ครั้นนั้นเจ้าแก้วตั้งให้กายเจ้าเติน
 เจ้าเมืองลา มาเป็นเจ้าเมืองอยู่ในค่ายเชียงแล ว่าราชการเมือง
 อยู่ได้ ๕ ปี ก็ถอยกลับไปบ้านเมือง นับตั้งแต่เจ้าพาลกกนผู้ไทยครอง
 เมืองแดงต่อลำคยภักททองมานั้น หาปรากฏว่าครองเมืองได้กี่ปี ไม่
 ตั้งแต่เจ้าพาลกกนมาจนถึงกายเจ้าเตินนี้ รวมเป็น ๘ เจ้าเมืองด้วยกัน
 ตั้งแต่เทียบตามาจนถึงกายเจ้าเติน รวมเป็น ๘ เจ้าเมือง ในกำหนด
 ผู้ครองทั้ง ๘ เป็นเจ้าเมืองปรากฏมาในจดหมายเหตุของพวกผู้ไทย
 ถึงทกล้าวมาแล้วนั้น รวมเป็นปี ๒๓ ปี

ขณะนั้นเมืองแดงว่างเปล่าหาไม่มีเจ้าเมืองไม่ เป็นการเรีคร้าง
 ไม่มีผู้เป็นอิสระทั้งว่างเปล่า

ครั้นลุลลศักราช ๑๒๐๕ ปี เถาะเขมยจศก เป็นปีที่ ๒๕ ในรัชกาล
 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มาจนลุลลศักราช ๑๒๕๐ ปี ชวศ
 สัมฤทธิศก ในแผ่นดินขัตติยบันน (รัชกาลที่ ๕) นับเป็นปีได้ ๔๖ ปี

ในขณะนั้นเจ้านครหลวงพระบางก็คิดด้วยอิสระราชการบ้านเมือง
 ต่าง ๆ อยู่ หาได้เอาอิสระช่วยตั้งแต่งผู้ไทยให้ไปครองเมืองแดงไม่

ครั้งนั้นเจ้าแก้วจึงตั้งให้กวนฟู กวนตุ๋ ขนมาจัดการบ้านเมือง ตั้งอยู่ใน
 ในค่ายเชียงแล กวนฟู กวนตุ๋ จึงตั้งพวกผู้ไทยชาวเมืองแล
 เป็นเจ้าเมืองกรมการรักษาย่านเมืองอยู่ กวนฟู กวนตุ๋ เป็นข้าหลวง
 กำกับเมืองอยู่ได้ ๓ ปี ก็กลับลงไปบ้านเมือง เจ้าแก้วจึงตั้งให้
 กวานเกว (คือพวกเกว) เป็นข้าหลวงขนมากำกับตั้งอยู่ในค่าย
 เชียงแล อยู่ได้ ๓ ปีก็กลับไป เจ้าแก้วจึงตั้งให้องเวียน (เดิมเป็น
 พวกเกว) เป็นข้าหลวงขนมากำกับอยู่ในค่ายเชียงแล อยู่ได้
 ประมาณปี ๑

ครั้นลจลศักราช ๑๒๓๑ ปีมเสงเอกศก เป็นปีที่ ๒ ในรัชกาล
 ที่ ๕ มีเจ้าองค์ ๓ เป็นชาติลือชื่อเจ้าอาญาน้อย ขยายเมืองข้าม
 ในแขวงสิบสองปันนา เกิดวิวาทรบพุ่งกันชนกษัตริย์ เพราะเหตุ
 แย่งชิงบ้านเมืองแก่กัน เจ้าอาญาน้อยเสียทีก็อพยพครอบครัวแล
 พรรคพวกไพร่พลหนีมา จึงเกลี้ยกล่อมเอาไปเลงเจ้าพาคองชู ผู้เป็น
 นายร้อยใหญ่ในพวกตองชูมาด้วย ไปเลงเจ้าพารมีไพร่พลตองชูอยู่
 หลายร้อย มาเข้าสมทบกับพวกลือชื่อไพร่พลเจ้าอาญาน้อย รวมทั้ง
 พวกลือชื่อพวกตองชู เป็นคนประมาณ ๓๐๐๐ เศษ เจ้าอาญาน้อยก็
 ไปเลงเจ้าพาคุมไพร่พลสมทบเข้ากันมาตั้งอยู่ที่เมืองภูฝางแขวงเมืองไล
 เจ้าอาญาน้อยก็ไปเลงเจ้าพาคิดปลุกษากันจะแย่งชิงเอาเมืองไลเป็นที่
 มั่น เจ้าอาญาน้อยก็ไปเลงเจ้าพางตั้งเขตุนที่พนายกองกุมไพร่พลลง
 มาตีเมืองไล เจ้าเมืองไลซึ่งเป็นเจ้าตนพระพรหมวงษาอยู่ในขัตติยบัน
 แต่เดิมมีชื่อว่าตาเวาแสง เจ้าแก้วตั้งให้เป็นท้าวเมือง เจ้าเมืองไล

ไต้คุมไพร่พลออกต่อสู้กองทัพเจ้าอาญาน้อยแลไปเลงเจ้าฟ้าเป็นสามารถ
เจ้าเมืองไลต่านทานกองทัพพลกองทัพตองซู้จู้ไม่ได้ ก็แตกหนีอพยพ
เข้าป่าไป เจ้าเมืองไลจึงพาครอบครัวไปฝากไว้ที่เมืองลา แล้ว
เจ้าเมืองไลจึงพาคำโหม คำเหิน กับคำหิง (คือคำสาม) บุตร
ชาย ๓ คน หนีลงไปอาศัยอยู่ยังเมืองหลวงพระบาง ในเวลานั้น
คำโหม คำเหิน คำหิง ยังเป็นเด็กพอจำความได้

ฝ่ายเจ้าอาญาน้อยก็แบ่งรพลออกเป็นหลายพวกหลายกอง
ลงทางเมืองม่วยเมืองลา เข้าตีหัวเมืองสิบสองจุไทยแตก พวก
ราษฎรชาวเมืองไลก็ยอมเข้าทูลต่อเจ้าอาญาน้อย ๆ ให้เก็บวิชัยทรัพย์
สิ่งของแลเสบียงอาหารของเจ้าเมืองไลไปแล้วก็กลับขึ้นไปตั้งพักอยู่ยัง
เมืองฝางกิ่งเก่า หาดตั้งอยู่ที่เมืองไลไม่ ท้ายเห็นว่าเมืองไลจะหา
เป็นทมิฬได้ไม่ เจ้าอาญาน้อยจึงแต่งให้ ไปเลงเจ้าฟ้าคุมไพร่พล
ประมาณ ๘๐ คน ลงมาทางบ้านหินลำแขวงเมืองแฉง ระยะทาง
จากเมืองแฉง ๒ ชั่วโมง ฝั่งเวียนเคิมเจ้าเมืองแฉงรู้ว่ากองทัพพวก
ตองซู้ยกมา จึงเกณฑ์กำลังพวกผู้ไทยประมาณ ๑๕๐ คน ยกไป
ถึงบ้านหินลำปะทะกองทัพไปเลงเจ้าฟ้าเข้าที่นั้น กองทัพทั้ง ๒ ฝ่าย
ก็เข้าต่อสู้กัน ทิ้งเวียนเคิมทานกำลังกองทัพเจ้าอาญาน้อยไม่ได้
ก็แตกหนี ไพร่พลองเวียนเคิมก็กระจัดกระจายไปสิ้น กองทัพ
เจ้าอาญาน้อยก็จับตัวองเวียนเคิมเจ้าเมืองแฉงได้ จึงคุมตัวมาให้
ไปเลงเจ้าฟาทค้ายเซียงแล

ฝ่ายท้าวขุนแลกรมการแลราษฎรชาวเมืองแฉ่งก็แตกกระจัด
กระหาย ต่างอพยพครอบครัวหนีออกจากเมือง เทียวแยกย้ายกันไป
อยู่ตามหัวเมืองทั้งสี่ ฝ่ายโปเลงเจ้าฟ้าจึงให้เอาตัวองเวียนเคิม
ซึ่งไว้ แล้วว่าแก่องเวียนเคิมให้แต่งคนไปเทียวเกลี้ยกล่อมราษฎร
ชาวเมืองแฉ่งที่แตกหนีไปนั้น ให้กลับเข้ามาอยู่ยังบ้านเมืองตามเคิม
จงสิ้นเชิง จึงจะไว้ชีวิต ถ้าราษฎรไม่กลับเข้ามาอยู่ยังบ้านเมือง
ตามเคิมก็จะฆ่าเสีย องเวียนเคิมจึงแต่งคนออกเกลี้ยกล่อมราษฎร
คนใช้ก็ออกไปตรวจทุกแห่งทุกตำบลหาพบผู้คนแต่สักคน ๑ ไม่ จึง
กลับมาแจ้งความแก่องเวียนเคิมว่า พวกราษฎรชายหญิงพากัน
แตกหนีไปสิ้นแล้วหาไม่ องเวียนเคิมจึงคิดเห็นว่า เกลี้ยกล่อม
ราษฎรคืนมาไม่ได้แล้วก็คงจะตายนด้วยอาญาของ โปเลงเจ้าฟ้า
องเวียนเคิมจึงเอาผ้าผูกคอตายเสีย โปเลงเจ้าฟ้าได้แจ้งแล้วมิได้
ว่าประการใด โปเลงเจ้าฟ้าก็ตั้งทัพพักอยู่ในค่ายเชียงแสน

ลุลลคักราช ๑๒๓๒ บมเมียบโทศก พวกหัวเมืองสิบสองจุไทย
ซึ่งแตกกองทัพลอบกองทัพตองซู่ซู่ซ่อนอยู่ในบ้าน เจ้าเทยนอเมืองม่วย
จึงไปเกลี้ยกล่อมมาเข้าร่วมกันได้ ๖๐๐ คน แล้วเจ้าเทยนอกคุม
กำลังยกมาล้อมค่ายเชียงแสนจะจับโปเลงเจ้าฟ้าฆ่าเสีย โปเลงเจ้าฟ้า
รู้ว่าเจ้าเทยนอกคุมกำลังมามากเห็นจะต่อสู้ไม่ได้ ก็พาพลออกจาก
ค่ายเชียงแสนไป ฝ่ายเจ้าเทยนอกคุมกำลังเข้าล้อมค่ายเชียงแสนไว้
แต่ขุนทัพนายกองตองซู่ ซู่ซู่ไปค่าย ๑ โปยี่ ๑ โปเล็ก ๑ สามนาย
ยังติดอยู่ในที่ล้อม เจ้าเทยนอเร่งกำลังศวกเข้าไปได้ ก็จับตัว

ไปค้าขาย ไปยี่ ไปเล็ก ได้ทั้ง ๓ คน เจ้าเทียบออกขีไพร่พล ๓๐ คน
 คุมเอาตัวไปค้าขาย ไปยี่ ไปเล็ก ลงไปยังเมืองฉวน

ระยะทางจากเมืองแฉ่งไปเมืองฉวนนั้น ออกจากเมืองแฉ่ง
 ไปนอนเมืองฝ่ง ออกจากเมืองฝ่งไปนอนเมืองอิ่ง ออกจากเมืองอิ่ง
 ไปนอนเมืองฮั่ว ออกจากเมืองฮั่วไปนอนเมืองควาย ออกจากเมือง
 ควายไปนอนเมืองม่วย ออกจากเมืองม่วยไปนอนเมืองลา ออกจาก
 เมืองลาไปนอนตำบลตาจ่าน จากตาจ่านไปนอนตาเข็น ออก
 จากตาเข็นต้องข้ามน้ำแท้ไปนอนข่าเป่ จากข่าเป่ไปนอนเพียงอง
 จากเพียงองไปนอนบ้านเจ็ง จากบ้านเจ็งไปนอนเมืองกก จากเมือง
 กกไปนอนเมืองอาด จากเมืองอาดไปนอนตำบลเลียมมวี่ จากเลียมมวี่
 ไปนอนตำบลงายหาย จากงายหายไปนอนตำบลชงงอ จากชงงอ
 ไปนอนตำบลเพองยาว จากเพองยาวไปถึงเมืองเตงซิง รวมระยะทาง
 ตั้งแต่เมืองแฉ่ง ๑๘ คน ถึงเมืองเตงซิง

เจ้าเทียบจึงนำตัวไปค้าขาย ไปยี่ ไปเล็ก ๓ คนนั้นส่งให้แก่
 เจ้าเมืองเตงซิง เจ้าแผ่นดินฉวนจึงส่งเสนาบดีให้ถามเขาว่า
 เหตุใดจึงพากันมาตีหัวเมืองเหล่านี้ ไปค้าขาย ไปยี่ ไปเล็ก จึง
 ให้การว่า เต็มพวกผู้ไทยไปนำมาซื้อขายเข้าของ แล้วเกิดคิดใจ
 วิวาททขยตักกัน จึงได้เกิดศึกใหญ่ขึ้น เจ้าแผ่นดินฉวนจึงว่าเหตุเกิดชน
 ทัพเพราะพวกผู้ไทยในพนบ้านเมืองไปชักนำเอาพวกลอบพวกตองซู่เข้า
 มา จึงได้เกิดศึกกันชน แล้วเจ้าแผ่นดินฉวนจึงว่าแก่ไปค้าขาย

ไปยี่ ไปเล็ก ว่าจะไม่เอาโทษอันใด แต่ให้ถอดถอนพรรคพวกของ
ไปคำผาย ไปยี่ ไปเล็ก ที่เขาค้างอยู่ในหัวเมืองสิบสองจุไทยแลเขต
แขวงบ้านเมืองเหล่านั้นไปเสียให้สิ้นเชิง จึงจะปล่อยตัวไป ถ้าไม่
ชักนำเอาพรรคพวกออกไปเสียให้สิ้นก็จะฆ่าตัวเสีย ไปคำผาย ไปยี่
ไปเล็ก ก็รับว่าจะถอนเอาพรรคพวกซึ่งอยู่ตามหัวเมืองสิบสองจุไทย
แลเขตแขวงบ้านเมืองเหล่านั้นกลับไปบ้านเมืองของตนสิ้นเชิง

เจ้าแผ่นดินญวนจึงแต่งขังเขียนขุนนางญวน คมตัวไปคำผาย
ไปยี่ ไปเล็ก ขนมาณเมืองแฉะ แลให้กวาดต้อนพรรคพวกลือ
ตองซึ่งที่อยู่ตามหัวเมืองแลเขตแขวงจังหวัดเหล่านั้นให้กลับไปอยู่เมือง
โยนผายสิบสองปันนาทางสัน ตังแต่ันนมาราชภูรชาวเมืองแฉะที่
แตกตนเข้าข้ายาไปนั้น พวกที่ซุ่มซ่อนอยู่ใกล้ก็กลับไปอยู่ยังบ้าน
เมืองตามเดิมบ้าง ที่หนีเลยไปอยู่บ้านนอกเมืองไกลก็มีก็กลับไปมา
อยู่ยังเมืองแฉะอีกบ้าง ตังแต่ันนมาพวกราษฎรในพนเมืองแฉะก็
น้อยเบาขางไป

ในขมเมียบโศกศักราช ๑๒๓๒ นั้น จะเป็นเดือนใดไม่แน่
พวกท้าวชนผู้เถาผู้แก่จามีไต เจ้านครหลวงพระบาง จันทรคุณประภา
ตังให้เจ้าเมืองไล ซึ่งแตกหนีพลอพตองซึ่งลงไปพึ่งพระบารมีอยู่นั้น
เป็นเจ้าคนพระพรหมวงษา ๆ ล ๆ เจ้าเมืองไล แล้วจึงแต่งให้
เสนาบดีคุมกำลังประมาณ ๓๐๐ คน พาท้าวไลไปให้ตั้งรักษาราชการ
ยังเมืองไลตามเดิม เสนาบดีเมืองหลวงพระบางช่วยท้าวไลจัดการ
บ้านเมืองเรียบร้อยแล้ว ก็กลับไปยังเมืองหลวงพระบาง

ฝ่ายท้าวโลคิดเจ็บแค้นอยู่ ด้วยเจ้าอาณานิ้อยแลไปเลงเจ้าฟ้า
 คบคิดกันมาที่เมืองไลต้องแตกหนีทำให้ได้ความยากแค้นนั้น ท้าวโล
 จึงไปเข้าเกลี้ยกล่อมนายช่อองคำอยู่เมืองเล่ากายช่อองหลิว เวลานั้น
 มีไพร่พลอยู่ประมาณ ๓๐๐ คนเศษ องหลิวก็พาพวกพลมาอยู่ที่เมือง
 ไล เจ้าเมืองไลจึงให้องหลิวคุมกำลังไปตีไปคำผาย ไปยี่ ไปเล็ก
 พวกขุนทัพตองซู้ที่เมืองโยน ระยะทางห่างจากเมืองไล ๓ คืบ พวก
 องหลิวก็คุมกำลังเข้าตี ไปคำผาย ไปยี่ ไปเล็ก ก็คุมกำลังออกต่อสู้
 เป็นสามารถ ไพร่พลพวกตองซู้ล้มตายลงเป็นอันมาก ตัวไปยี่ ไปเล็ก
 ก็ตายในทรภะ ไปคำผายก็แตกอพยพครอบครัวหนีไปอยู่เมืองล่า
 พวกองหลิวก็กลับมาหาเจ้าเมืองไลแจ้งความให้ฟังทุกประการ เจ้า
 เมืองไลจึงให้ข้าเห็นจรางวัลแก่องหลิวแลไพร่พลตามสมควร

ในข้เดียนั้นเจ้าอาณานิ้อย ซึ่งเป็นเจ้าล่อตั้งอยู่ที่เมืองภูฝาง
 นั้น แต่งให้คนลงมาที่เมืองไลทองเงินค่าจ้าง ด้วยเติมท้าวโดย
 นำ ท้าวเหลน ท้าวตอม เป็นพรรคพวกพี่น้องของเจ้าเมืองไล คิด
 พร้อมใจกันอยากจะเป็นเจ้าเมือง จึงจ้างเจ้าอาณานิ้อยให้คุมกำลัง
 มาตีเมืองไล เจ้าเมืองไลจึงได้แตกหนีลงไปพึ่งอยู่ที่เมืองหลวง
 พระบาง ครั้นเจ้าเมืองไลกับท้าวโดยนำ ท้าวเหลน ท้าวตอม เป็น
 ปรกติปรองคองกันเข้าแล้ว แลได้ทำความสัตย์ปฏิญาณไม่ทำร้ายแก่
 กันสืบไป ก็หายอมให้เงินค่าจ้างแก่เจ้าอาณานิ้อยไม่ เจ้าอาญา
 น้อยจึงคุมกำลังประมาณ ๔๐๐ คน มาตั้งค่ายประชิดเมืองไลไว้
 ระยะทางแต่เมืองภูฝางถึงเมืองไล ๓ คืบ

แต่เดิมเมืองภูฝางนั้นก็เป็เมือง ๓ ล่วยเหมือนอย่างเมืองไล
 เจ้าเมืองไลจึงเอากำลั้งช้อพวกองหลิวออกต่อลี้กองทัพเจ้าอาญาน้อย
 รบกันอยู่หลายเวลาไม่แพ้ชนะทั้ง ๒ ฝ่าย เจ้าเมืองไลจึงแต่งคนไป
 เอากำลั้งช้อทเมืองมุกาแขวงช้อให้เขามาตเมืองภูฝางทเจ้าอาญาน้อย
 ตั้งอยู่ พวกเจ้าอาญาน้อยซึ่งรักษาเมืองภูฝางอยู่นั้นเขายาง ไม่มี
 กำลั้งจะรบสู้ต้านทานพวกช้อเมืองมุกา เพราะว่าเจ้าอาญาน้อย
 เกณฑ์คนลงมาตเมืองไลเสียเข่นอันมาก เมืองภูฝางจึงไต่แตก
 โดยง่าย พวกช้อเมืองมุกาก็เข้าเมืองไต่ ฝ่ายพวกกองทัพเจ้า
 อาญาน้อยซึ่งรบติดพันกันอยู่กบเจ้าเมืองไล ครั้นรู้ว่าเมืองภูฝาง
 แตกช้อแล้วก็พากันถอยกองทัพไปทงสัน กองทัพเจ้าเมืองไลก็ไล่
 ติดตามรบไปจนสุดแดน ไต่ฆ่าพันไพร่พลตองช้อล้มตายเข่นอันมาก
 เจ้าอาญาน้อยจึงพาไพร่พลที่เหลือตายอยู่นั้นหนีไปยงเมืองววมเมืองเต
 แขวงเมืองไล เจ้าอาญาน้อยก็ช่วยเข่นไซ้ถึงแก่กรรมลงไปในที่นั้น
 ไพร่พลลตองของเจ้าอาญาน้อย ก็พากันแตกระล้าระล่ายหารรวบรวมกัน
 ไต่ไม่ ต่างคนแยกย้ายไปอยู่ในบ้านเมืองต่าง ๆ
 ฝ่ายพวกช้อองหลิวซึ่งเจ้าเมืองไลไปเกลี้ยกล่อมเขามาเข่น
 กำลั้งนั้น ก็พากันกลับไปยงเมืองเล่ากายทงสัน เจ้าเมืองไลจะว่า
 จ้างกันมาเป็นเงินมากน้อยเท่าใด พวกผู้ไทยท้าวชนเมืองแฉงหา
 ทราบไม่ เมืองเล่ากายนั้นชนแก่เมืองญวน ตงแต่นั้นมาเจ้าเมืองไล
 ก็เข่าล่วยไปชนแก่เมืองเล่ากาย หาไต่ลั้งไปเฝ้าเจ้านครหลวง
 พระบางไม่

ลุลลศักราช ๑๒๓๕ บัวยกจัตวาศก เจ้าแก้วจึงแต่งให้กวนฟู
 กวนต ขุนนางญวนชนมรภษาเมืองแฉง กวนฟู กวนต ก็เข้า
 ตั้งอยู่ในค่ายเชียงแแล แล้วตั้งให้ขาลอเป็นกายโคงเจ้าเมืองแฉง
 เจ้าเมืองแฉงจึงตั้งให้ขากองเป็นองแสน คอตวเพยตในขัตยบันน
 แแลให้ขากอนเป็นองปอง ให้ขาลอยเป็นช้อหลวง ให้ขากเพองเป็น
 ปองกาง

เจ้าเมืองแฉงกรมการซึ่งกวนฟู กวนต ตั้งแต่งชนนนั้นเป็นพวก
 ผู้ไทยดำในพนเมืองแฉงนเเอง กวนฟู กวนต ก็เป็นข้าหลวงกำกับ
 อยู่ที่เมืองแฉง

อนงมหวเมืองชนแกเมืองแฉงนั้น ข้างทิศตะวันตกเฉียงใต้
 คือ เมืองวา ๑ ระยะทางจากเมืองแฉง ๕ คิน เมืองสกกก ๑ ระยะ
 ทางไกลเมืองแฉง ๕ คิน เมืองล้าน ๑ ระยะทางไกลเมืองแฉง ๖ คิน
 เมืองแลว ๑ ระยะทางไกลเมืองแฉง ๓ คิน เมืองลอย ๑ ระยะทาง
 ไกลเมืองแฉง ๒ คิน เมืองแทน ๑ ระยะทางไกลเมืองแฉง ๒ คิน
 เมืองลัน ๑ ระยะทางไกลเมืองแฉง ๓ คิน เมืองยา ๑ ระยะทางไกล
 เมืองแฉงคิน ๑

ข้างทิศตะวันออกเฉียงเหนือคือนั้น คือ เมืองภา ๑ ระยะทาง
 ไกลเมืองแฉงวัน ๑ เมืองเหมอน ๑ ระยะทางไกลเมืองแฉง ๒ คิน
 เมืองฝ่ง ๑ ระยะทางไกลเมืองแฉงวัน ๑ รวมเช่น ๑๓ หัวเมือง

ในขัตยบันนมีนายช้อผู้ ๑ ช้อล้อหลคุมพวกช้อประมาณ ๘๐ คิน
 เขามาตั้งอยู่ที่บ้านเชียงจนแขวงเมืองแฉง เจ้าเมืองแฉงกรมการ

เมืองแดงทั้งกวานฟู กวานตุ ซ่าหลวงญวน แลพวกราษฎรตกใจ
 กลัว ก็ยอมเข้าทักแก่พวกซ้อล่อหลี่ ครั้นอยู่มาเพียนน้อยนายบ้าน
 สามหมื่นอยากจะเป็นเจ้าเมืองแดง เพียนน้อยจึงไปว่าจ้างพวกซ้อล่อหลี่
 ให้ฆ่าโดยงัดเจ้าเมืองเสีย แต่จะจ้างกันเท่าไฉนนั้นไม่แจ้ง พวกซ้อ
 ล่อหลี่รบแล้วก็พากันไปล้อมบ้านโดยงัดที่ตำบลเชียงเงิน จับตัวโดยงัด
 ใต้แล้วก็ฆ่าเสีย บตรภรรยาโดยงัดก็แตกหนีเข้าป่าไป เพียนน้อย
 รู้ว่าพวกซ้อล่อหลี่ฆ่าโดยงัดตายแล้ว กลัวซ้อจะมาทวงเอาเงิน จึง
 อพยพครอบครัวหนีไปอยู่บ้านพวกเข่าที่ตำบลห้วยห่อในแขวงเมืองแดง
 ฝ่ายพวกซ้อล่อหลี่พากันไปเที่ยวบ้านเพียนน้อย จะทวงเอาเงินค่าจ้างก็หา
 เห็นเพียนน้อยไม่ สืบรู้ว่าเพียนน้อยหนีไปอยู่ตำบลห้วยห่อ พวกซ้อล่อ
 หลี่ก็ติดตามไป เพียนน้อยจึงเอาพวกเข่ามาชุมนุมสักที่ทางอยู่ ครั้นเห็น
 พวกซ้อไปก็เอาขนิบยิงพวกซ้อตาย ๓ คน พวกซ้อที่เหลืออยู่ก็กลับ
 มาแจ้งความแก่นายซ้อล่อหลี่ ฝ่ายเพียนน้อยก็หนีลงไปยังเมืองหลวง
 พระบาง พวกซ้อล่อหลี่มีความโกรธเคืองเพียนน้อยเป็นอันมาก ครั้น
 เห็นพวกผู้ไทยก็ฆ่าเสีย พวกท้าวขุนแลราษฎรในเมืองแดงก็กลัว
 พากันแตกหนีเข้าป่าไปโดยมาก กวานฟู กวานตุ ซ่าหลวงญวน
 ก็พากันหนีไปอยู่เมืองเหมื่อน กวานฟูช่วยถึงแก่กรรมในที่นั้น ฝ่าย
 เพียนน้อยจึงขอกล่าวถึงเจ้านครหลวงพระบางซึ่งมารบพวกซ้อล่อหลี่ เจ้า
 นครหลวงพระบางแต่งตั้งให้เพียพรหมเป็นนายทัพ เกณฑ์คนเมืองไพร
 เมืองแบ็ง เมืองฮาย เมืองเงิน เมืองลา ๕ เมือง รวมกำลัง
 ประมาณ ๕๐๐ คน ยกมาตั้งอยู่ที่ค่ายสามหมื่น เพียพรหมนายทัพ

พักไพร่พลอยู่ที่ใด ๓ วันแล้วก็คุมกำลังเข้าไปตั้งประชิดค่ายช่อ พวก
 เพี้ยพวหมกับพวกช่อหล่อหล ได้สู้รบกันอยู่ได้ประมาณ ๘ วัน พวก
 กองทัพฝ่ายลาวถูกอาวุธตายสองคน แต่พวกกองทัพช่อถูกกระสุนปืน
 ตาย ๘ คน พวกช่อหล่อหลก็สิ้นกระสุนดินดำ มีอาภที่ระอยู่ที่คันทาน
 กองทัพเพี้ยพวหมได้ พอเวลาวันเที่ยงก็พากันแตกหนีออกจากค่าย
 เชียงเงิน พวกกองทัพเพี้ยพวหมก็ได้ติดตามฆ่าฟันพวกช่อไปได้
 ๒ วัน จับช่อได้คน ๑ ก็พากันกลับมาอยู่ที่ค่ายเชียงเงิน เพี้ยพวหม
 พักอยู่ในค่ายเชียงเงินได้ ๔ วัน จึงเอาไฟเผาค่ายเสีย แล้วฆ่าช่อ
 ที่ขมมาไคนนเสียด้วย เพี้ยพวหมก็ยกกลับลงไปยังเมืองหลวง
 พระบาง เมืองแกลงกว้างเจ้าเมืองอยู่

นายขมตายนายช่อเกอเหลืออง มีไพร่พลประมาณ ๓๐๐๐ คน
 ตั้งตัวเป็นใหญ่อยู่ณเมืองลา จึงแต่งตั้งพันนายกองพวกช่อเกอเหลืออง
 ให้แยกย้ายกันไปตีเมืองหวพนทั้งหกแลเมืองพวนต่อๆ ไป เก็บขี้อา
 เสียงอาหารเข้าของเงินทองมาแจกจ่ายเลี้ยงกำลังไพร่พลอยู่

ลุลลคักราช ๑๒๓๘ ปีชวค้อจู้ศก เกิดพวกข้าแจะเป็นขบถ
 พวกลาวแลพวกผู้ไทยเรียกกันว่าข้าแจะ ๆ นั้น คือว่าเป็นขบถ มี
 นายข้าแจะคน ๑ ชื่อล่าแสงแสนเห็นอยู่ณเมืองแทนเมืองยา ได้
 คุมพวกข้าแจะไปรบกับพวกช่อทางสบแอตเชียงค้อ ล่าแสงแสนเห็น
 ได้ต่อรบพวกช่อที่มานเล็กเมืองน้อยนั้นด้วยใจกล้าหาญ ล่าแสง
 แสนเห็นมีไชยชนะแก่พวกช่อแล้ว จึงช้องสมกำลังพวกข้าแจะ
 ประมาณ ๕๐๐ คน ๖๐๐ คน ยกไปตั้งอยู่ที่ตำบลเพียงพุกเพียงคำ

แขวงเมืองลา ลำแสงแสงเห็นมีใจกำเริบคิดจะตั้งตัวเป็นใหญ่ จึง
 ทำอบายเอาดาบเล่ม ๑ กบขี้น้ำเต้าผล ๑ ผ้าประเจียดมีเลขยันต์เป็นตัว
 อักษรลอม ๑ ลงไปซ่อนไว้ในหนองน้ำที่ตำบลเพียงพกเพียงคำ เวลา
 เช้าวัน ๑ ลำแสงแสงเห็นออกนั้งหน้าเรือน จึงสั่งให้หาบรรดาญาติ
 พี่น้องแลไพร่พลทั้งปวงมาประชุมพร้อมกันที่บาน ลำแสงแสงเห็น
 จึงบอกแก่ญาติพี่น้องแลคนทั้งปวงว่า คณเณรอนอนหลับสนิทอยู่ เจ้า
 ตนณัฒพญาผู้ใหญ่ คือ สมเด็จพระอินทร์ลงมาปลุกสั่งให้เราคนชน เปล่ง
 รัศมีสว่างทั่วห้องเรือน บอกแก่เราว่าตัวเราจะมียุญได้เป็นใหญ่ ให้
 เร่งคิดการต่อสู้กับพวกลาว ตั้งแต่บัดนี้จะไม่ได้เป็นข้าพวกลาวต่อไป
 เจ้าตนณัฒพญาผู้ใหญ่จึงบอกให้อาวุธแลสิ่งของของกันตัวแก่เรา ว่าซ่อน
 ไว้ในหนองน้ำเพื่อจะไม่ให้ลาวผู้ใดมารู้เห็นก่อน ว่าแล้วลำแสงแสง
 เห็นจึงลงไปในหนองน้ำ เอาดาบกบขี้น้ำเต้าแลผ้าประเจียดนั้นขึ้นมา
 ลำแสงแสงให้คนทั้งปวงเห็นจริง บรรดาพวกข้าแจะที่เป็นญาติพี่น้องแล
 ไพร่พลทั้งปวง แต่ล้วนโง่เขลาเป็นชาวป่า ก็พากันเชื่อถือแลกลัว
 เกรงนัยถือลำแสงแสงเห็นเป็นอันมาก ที่เรือนลำแสงแสงเห็นอยู่นั้น
 เส้าเรือนกลีบเอาต้นขนปลายลง ลำแสงแสงเห็นจึงให้ประชุมพวกพ
 พี่น้องแลไพร่พลพร้อมกันทำการไหว้ผีตามธรรมเนียมพวกข้าแจะ แล้ว
 ลำแสงแสงเห็นจึงพูดประกาศแก่พวกข้าแจะทั้งปวงว่า เจ้าตนณัฒพ
 ญาผู้ใหญ่ให้ผ้าประเจียดกันตัวแลดาบแก่เรา ให้เราไปพ่นกันกับลาว
 ลำแสงแสงเห็นจึงเอาดาบกบขี้น้ำเต้าแลผ้าประเจียดนั้น ชนกระทำ
 คำนิมยบูชาไว้ที่เรือน แล้วลำแสงแสงเห็นจึงตั้งพวกพ้องเป็นขุนนาง

คือพระยาว่าน ๑ พระยาพระ ๑ พระยาสิ้นกำ ๑ พระยาลำเริญ ๑
 ราชากแก้ว ๑ ราชาม้า ๑ ราชาคำแดง ๑ ราชาย่อง ๑ ราชาลวง
 ย่องฟ้า ๑ รวม ๙ คน แลยังมีผู้ชออีกหลายคน ล่าแสงแสนเห็น
 จึงให้ขากไม้เป็นสำคัญ แจกไปตามพวกข้าแจะทุกแห่งทุกตำบล
 ไม้ที่เอามาขากเป็นสำคัญนั้นเปรียบดังตราพระราชสีห์ พวกข้าแจะ
 ทั้งปวงได้รู้ ได้เห็นแล้วก็นยถอกลวเกรงยอมเข้าด้วยทั้งสิ้น เพราะ
 ดั่งที่พวกข้าแจะจึงได้เกิดเป็นเจองชนทุกแห่งทุกตำบล

ในขณะนั้น มลคน ๑ ชอชานน้อย อยู่เมืองฟ่งแขวงเมือง
 สิบสองปันนา เจ้าเมืองตั้งให้เป็นท้าวหาญ ๆ ได้เข้ามาอยู่กับล่าแสง
 แสนเห็น ครั้นล่าแสงแสนเห็นเป็นเจองชนแล้ว จึงหนีไปอยู่กับท้าวอร
 แลแจ้งข้อความให้ท้าวอรฟังทุกประการ ในเวลานั้นราษฎรในเมืองแดง
 ก็ต่างแตกแยกย้ายกันไป

ฝ่ายพระสวามีภักดีสยามเขตร ซึ่งเป็นเจ้าเมืองแดงอยู่ใน
 บัดขณะนั้น เติมชอสิงหวางมาน เป็นพวกชอเกอคำเทยวมาคำชาย
 พกอยู่ที่เมืองเหมอนไคยเคษ ในขณะนั้นเมืองแดงว่างเจ้าเมืองอยู่
 กวานตชนนางฉวนซึ่งแตกหนีชอนั้น ก็ไปอยู่ที่เมืองเหมอน จึงพูด
 แก่พระสวามีว่าเมืองแดงทุกวันนี้เกิดศึกวุ่นวายไม่มีผู้ช่วยรบศึก ขอ
 ให้พระสวามีไปช่วยทำศึกในเมืองแดง พระสวามีก็รับคำกวานตว่า
 จะไปช่วยรบศึกศัตรู กวานตจึงตั้งให้พระสวามีเป็นโตยจิดเจ้าเมือง

แฉง แฉงวานตจ้งนำพระสวามิชนมาณเมืองแฉง พระสวามิจ้ง
 ยกครอบครัวชนมากขกวานต มีชอพวกพระสวามิมาทวย ๕ คน
 พระสวามิจ้งต้งพักอยทค้ายเซียงจั้น ขณะนพวกราษฎรเมืองแฉงก็
 ไปต้งที่พรอรวมกันอยทค้ายลเซียงจั้นนั ประมาณ ๕๐ หลังเรือน
 รวมคนชายหญิงเด็กผู้ใหญ่ประมาณ ๓๐๐ เศษ พระสวามิจ้งต้งทาว
 ชุณกรมการ ให้ย้ายอยเคิมเป็นช้อกวางต้ง เป็นองแฉน ให้ยาโรย
 เป็นองปอง ให้ยาอินเป็นช้อหลวง ให้ยาเฉยเป็นปองกาง ให้
 ยาอกเป็นช้อกลาง ให้ยาลิงเป็นช้อแห้ ให้ยาสอเป็นองปอ ให้
 ยาแองเป็นเกอไล ให้ยาจอเป็นเจองวัน ให้ยาอรเป็นเพยบ้านหนอง
 เหลอง แฉงต้งทาวชนเล็กนอยอีกหลายคน กรมการทาวชนท
 พระสวามิต้งแตงไววนั้น เป็นคนพวกผู้ไทยในพนเมืองทงสัน
 ครันถวน ๑๒ ๗ ค้าในบเคยวนนั้น ล่าแสงแฉนเห็นชงเป็น
 เจองคุมไพร่พลฆ่าแจะประมาณ ๓๐๐ คน ยกเขาคเมืองแฉง ต้ง
 อย่นค้ายลห้องแล พระสวามิแฉงว่าพวกฆ่าเจองยกเขามาต้งอย่นต้ง
 นั้น จึงจิดทาวชุนกรมการแลไพร่พลได้ ๓๐๐ คนเศษ พระสวามิก
 ยกกำลังออกไปต้อสู้พวกล่าแสงแฉนเห็นที่ค้ายลห้องแล ได้สู้รบกัน
 เป็นสามารถ พวกล่าแสงแฉนเห็นตายในทรบ ๘ คน แต่พวก
 พระสวามิหามิผู้ใดผู้หนึ่งเป็นอันตรายไม พวกล่าแสงแฉนเห็นก็
 แตกหนี พวกพระสวามิกได้ติดตามฆ่าพันไป พวกฆ่าแจะล้มตาย
 ลงอีกหลายสิบคน ล่าแสงแฉนเห็นจึงพาไพร่พลที่เหลือตายนั้นข้าม
 น่านวไป พระสวามิกยกกลับมาเมือง

ครั้นวัน ๑๘ ค่ำ พวกซ้อล่อหลออยู่เมืองลา เป็นพวกยิบต้าย
 นายซ้อล่อหลอคนนซงเป็นนายทัพมาตีเมืองแกลงครั้งก่อนนั้น ยกกำลัง
 พวกซ้อประมาณ ๑๓๐ คนมาที่บ้านสะลือแขวงเมืองแกลง จะจับตัวท้าว
 ม่วย ท้าวท้าวผู้เป็นบิดาท้าวม่วยในยัตยบันนั้น เห็นมาซุ่มซ่อน
 อยู่ทันนั้น พวกซ้อล่อหลอจับไตตัวท้าวม่วยแล้ว จึงให้คนคุมตัวส่ง
 ไปเมืองลา พวกซ้อล่อหลอยังคงอยู่ที่นั่น พระสวามีรู้ว่าพวกซ้อยก
 เข้ามาตีในเขตแขวงบ้านเมือง จึงคุมพวกผู้ไทยประมาณ ๓๐๐ คน
 ยกไปตีพวกซ้อล่อหลอที่บ้านสะลือ ระยะทางไกลเมืองแกลง ๒ คืน ได้
 ลูกรบกันอยู่วัน ๑ พวกซ้อล่อหลอถูกระสุนปืนตายในทรบ ๕ คน พวก
 พระสวามีถูกชน ๒ คนแต่หาตายไม่ พวกซ้อล่อหลอทานกำลังไม่ได้
 ก็แตกหนี พวกพระสวามีไล่ติดตามไปจนสุดเขตแขวงแล้วก็พา
 กันกลับมา พระสวามีเกรงว่าพวกซ้อจะรวบรวมกันยกกลับมาตีอีก
 จึงตั้งทัพพักอยู่ที่บ้านสะลือนับถึง ๘ วัน ครั้นเห็นว่าพวกซ้อไม่กลับ
 มาต่อรบอีกแล้ว พระสวามีก็ยกกลับมาเมืองแกลง

ในยัตยบันนั้นเจ้าตนพระพรหมวงษาเจ้าเมืองไล รู้ว่าพระสวามี
 ทำการศึกแข็งแรง จึงมีหนังสือไปยังกวานต ให้ตั้งพระสวามีซึ่ง
 เป็นโดยงิตอยู่แล้วนั้นเล่นซ่อนเป็นกายโตง กวานตจึงตั้งให้โดยงิต
 เป็นกายโตงขึ้น

จุลศักราช ๑๒๔๐ ปีชาลสัมฤทธิศก เจ้าเมืองไลจึงมีหนังสือ
 มาถึงกายโตงเจ้าเมืองแกลง ให้ยกขึ้นไปช่วยตีพวกซ้อเกอเหลือง

เมืองลา คือยึดค่ายเป็นหัวหน้า กายโตงจึงเกณฑ์ไพร่พลผู้ไทย
 ในเมืองแดงได้ประมาณ ๓๐๐ คน ยกขึ้นไปพร้อมกันกับเจ้าเมืองไล
 ด้เมืองลา ในครั้งนั้นเจ้าเมืองไลเกณฑ์กองทัพหลายหัวเมือง เป็น
 ตนว่าเมืองปางก็พากันไปสมทบกองทัพเจ้าเมืองไลที่เมืองลาทั้งสิ้น
 เจ้าเมืองไลจึงแบ่งกองทัพเข้าล้อมค่ายพวกช่อฮุยตายไว้ ได้สู้รบกับ
 พวกช่อเป็นสามารภ ไพร่พลล้มตายลงทั้ง ๒ ฝ่ายยังไม่แพ้ไม่ชนะกัน
 แต่เจ้าเมืองไลตั้งล้อมค่ายช่ออยู่ได้ประมาณ ๑ ก็ยังมีอาจจะยกหัก
 เขาค่ายช่อให้แตกได้ กอฮุยตายจึงคิดปรึกษาขุนทัพนายกอง
 ว่าจะละให้เจ้าเมืองไลตั้งล้อมเราอยู่ดังนี้ เสี้ยมอาหารเราก็เขย้าง
 ลงทุกวันเกลือกจะขัดสน แต่เจ้าเมืองไลมีกองลำเลียงส่งเสี้ยมกัน
 อยู่ไม่ขาด จำเราจะคิดตัดกองลำเลียงเจ้าเมืองไลเสีย ถ้าส่งเสี้ยม
 กันไม่ได้แล้ว กองทัพเจ้าเมืองไลคงจะถอยกำลังก็จะรวนเรเล็กถอน
 ไปเอง เราเห็นได้จึงยกออกตีซ้ำเติมเขาก็เห็นจะได้ ไชยชำนะเป็น
 มั่นคง นายทัพนายกองพวกช่อก็เห็นด้วย กอฮุยตายจึงแบ่งพลแต่ง
 ให้ขุนทัพนายกองคุมกำลังช่อประมาณ ๒๐๐ คน ลอบออกจากค่าย
 ทลอมได้ ไปตั้งสกัดถนนทางทัพพวกกองลำเลียงจะคุมเสี้ยมมาส่ง
 กองทัพเจ้าเมืองไลนั้น กองลำเลียงเมืองไลส่งเสี้ยมอาหารกันไม่
 ได้แล้ว เจ้าเมืองไลเกรงจะเสียทีแก่กอฮุยตาย จึงมีหนังสือออกไป
 ถึงเจ้าแก้วชัย ๑ ถึงองหลวงเจ้าเมืองเล่ากายชัย ๑ ให้ยกมาช่วย
 เจ้าแก้วจึงแต่งให้ขุนนางแก้วช่อแฉ่งแลลกเป็นนายทัพ คุมกำลัง
 ประมาณ ๕๐๐ คน องหลวงเจ้าเมืองเล่ากายคุมกำลังประมาณ ๔๐๐ คน

ยกมาสมทบกนทเมืองลา ระยะทางจากเมืองแควตงเมืองลา ๓๓ คน
 จากเมืองเล่ากายถึงเมืองลา ๘ คน พวกกอยิบตายเห็นพวกกวพล
 เมืองแควมามาก เห็นจะสู้มิได้ก็ยอมเข้าที่อ่อนนุ่มต่อแรงแลลกลแ
 องหลิว ๆ ก็กวาค้อนเอาพวกช่อกอยิบตายลงไปเมืองแควทงสน เจ้า
 เมืองไลจึงเข้าไปหาแรงแลลกล ขอทงจง กย กอลา นายช่อ ๒ คน
 แลไพร่ช่อ ๓๐๐ คนไว้เป็นทหารเมืองไล แแรงแลลกลกยของหลิวก็
 คุมพวกช่อลงไปเมืองเล่ากาย เจ้าเมืองไลจึงให้กอลาคุมพวกช่อ
 ทหาร ๑๕๐ คนอยู่เมืองไล ให้ทงจกุมพวกช่อทหาร ๑๕๐ คนไป
 อยู่เมืองขาง กองทัพหัวเมืองก็แยกย้ายพากันกลับไปบ้านเมือง
 กายโตงก็กลับไปเมืองแฉง

ลจลศึกราช ๑๒๔๓ บมเสงตรัคก ทงจกนายช่อซึ่งเจ้าเมืองไล
 ให้กุมพวกช่อไปอยู่เมืองขางนั้น เจ้าเมืองไลหาได้ให้จ่ายเงินเบี้ยเลี้ยง
 แลเสบียงอาหารเลี้ยงไม่ ทงจกยพวกช่อไพร่พลได้ความอดอยาก
 จึงไปขอเงินเบี้ยเลี้ยงที่เจ้าเมืองไล ๆ หาให้ไม่ ทงจกยพวกช่อ
 ไพร่พลมีใจโกรธเจ้าเมืองไล คยเจ้าเมืองไลรับว่าจะให้เงินเบี้ยเลี้ยง
 แลค่าจ้างก็หาให้ไม่ ทงจกจึงกลับไปเมืองขาง ทงจกจึงใช้คน
 ไปฟ้องหลวงหาตัวท้าวมนบุตรเขยเจ้าเมืองไลมาได้แล้ว ทงจกให้
 จับตัวท้าวมนใส่โซ่ไว้ เร่งเอาเงินค่าจ้างแลเบี้ยเลี้ยงแก่ท้าวมน ๆ
 จึงมีหนังสือไปถึงเจ้าเมืองไลว่า ทงจกเอาตัวจำไว้เร่งเงินค่าจ้างแทน
 เจ้าเมืองไล ๆ ได้แจ้งก็โกรธ จึงเกณฑ์ไพร่พลเมืองม่วยเมืองลา
 หัวเมืองชนเมืองไล แลขอกหนังสือไปถึงกายโตงเจ้าเมืองแฉงให้

ยกมาช่วย รวมกำลังไพร่พลประมาณ ๑๐๐๐ คนเศษสมทบกองทัพกัน
ยกไปตีทางจงที่เมืองยาง จับตัวทางจงได้ก็ให้ฆ่าเสีย ถอดเอาตัวขุน
มาได้ พวกข้อไพร่พลทางจงก็แตกกระจัดกระจายแยกย้ายกันไป
ที่เมืองแฉก เจ้าเมืองไลกับหัวหน้าหัวเมืองก็พากันกลับไปยังบ้านเมือง
ทั้งสิ้น

อยู่มาเจ้าเมืองไลมีหนังสือมาถึงกายโตงเจ้าเมืองแฉกแล
ท้าวขุนทั้งปวงว่า จะให้กลอนายข้อกับข้อไพร่พล ๑๕๐ คนมาอยู่
เมืองแฉก กายโตงปรึกษากับพวกท้าวขุนเห็นพร้อมกันไม่ยอมให้
พวกข้อกลอนายอยู่ในเมืองแฉก กายโตงจึงลงไปหาเจ้าแก้วที่เมือง
เตังซิง แจ้งความว่าเจ้าเมืองไลมีหนังสือลงไปถึงกายโตงแลกรมการ
เมืองแฉก ให้ปลุกเรือน ๑๒ หลัง แลให้เกณฑ์เข้า ๕๐๐๐ ถึงไว้
จะให้พวกข้อกลอนายอยู่ เติมพวกข้อเหล่านั้นองหลิวจะกวาดต้อน
เอาไปเมืองเล่ากายทั้งสิ้น เจ้าเมืองไลขอไว้เป็นทหาร แลหาเลี้ยงดู
พวกข้อไม่ พวกข้อได้ความอยากจึงเกิดคิดขุ่น เจ้าเมืองกรมการ
เมืองแฉกไม่ยอม เจ้าแก้วจึงว่าอย่าให้พวกข้อเมืองไลเข้ามาอยู่ใน
เมืองแฉก เจ้าเมืองไลรับมาไว้ก็ให้เลี้ยงดูเอง เกิดเหตุขึ้นประการใด
เจ้าเมืองเตังซิงจะเอาโทษแก่เจ้าเมืองไล แลเจ้าเมืองเตังซิงสั่งให้
กายโตงกลับมาบ้านเมือง

ฝ่ายเจ้าเมืองไลรู้ความว่า กายโตงเจ้าเมืองแฉกไปกล่าวโทษ
เจ้าเมืองไลแก่เจ้าเมืองเตังซิง เจ้าเมืองไลมีใจโกรธ จึงสั่งท้าวขุน
เมืองไลที่ไว้ใจคุมคน ๓๐ คนเศษ ไปคอยสกัดทางอยู่ที่เมืองควาย

ให้จับกายโทองฆ่าเสีย ครั้นกายโทองชนมาถึงเมืองลา มีผู้ทชอบกน
ไปแจ้งความลี้ว่า บัดนี้เจ้าเมืองไลแต่งคนมาชุมนุมสกัดทางอยู่ที่
เมืองควายจะคอยฆ่าท่าน อย่าไปทางนั้นเลย จึงหลบหลีกเอาตัว
รอดเถิด กายโทองรู้ความแล้วก็ตกใจกลัวหาอากลงมาเมืองแกลง
ได้ไม่ จึงกลับไปเมืองเตงซิง

ในเดือน ๔ ปีเดียวกันนี้ พวกช่อกอไลที่เจ้าเมืองไลเลี้ยงไว้วัน
ไว้ความอดอยากก็ถอยลงไปอยู่เมืองควาย จึงเกลี้ยกล่อมพวกซึ่ง
แตกกระจัดกระจายอยู่นั้นได้ประมาณ ๕๐๐ คน ยกเขาติดตามหัวเมือง
ต่าง ๆ คือ เมืองม่วย เมืองลา เมืองควาย เป็นต้น พวกหัวเมือง
เหล่านั้นก็ยอมเข้าที่แก่นายช่อกอลาทางสิ้น กอลาจึงเกณฑ์คนหัวเมือง
ซึ่งยอมเข้าที่นั้น เข้าสมทบกันกับกำลังพวกช่อได้ประมาณ ๓๐๐๐ คน
ยกเขาล้อมเมืองไล เจ้าเมืองไลจึงยกกำลังออกสู้รบคานทานกองทัพ
กอลาอยู่ได้ ๔ เดือน ทานกำลังพวกช่อไม่ได้ เจ้าเมืองไลก็หนีออก
จากเมือง อพยพครอบครัวไปอยู่บ้านตาพันแขวงเมืองลา กอลา
ก็ถอยทัพกลับมาอยู่เมืองควาย

ในคราวเดียวกันนี้เจ้าเมืองเตงซิง จึงแต่งให้องห้อมกับกายโทอง
เจ้าเมืองแกลง คุมกำลังพวกแกลงประมาณ ๖๐๐ คน ชนมาตีพวกช่อ
กอลาซึ่งตั้งอยู่เมืองควาย ให้องห้อมกับกายโทองก็คุมพวกแกลงเข้าล้อม
ค่ายช่อ ต่อกันอยู่ได้วัน ๑ ไฟร์พลล้มตายลงด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย
แต่พวกช่อกอลาทานกำลังไม่ได้ ก็แตกหนีไปทางเมืองซอน แล
เมืองอื่น ๆ ในแขวงเมืองหวพันทั้งหก เจ้าเมืองไลรู้ว่าเจ้าเมืองเตงซิง

แต่งตั้งนายทัพชนมายุมาตพวกซ้อทเมืองควายแตก เจ้าเมืองโลจึงแต่งตั้งให้
 คำโหมผู้บุตรคุมไพร่ประมาณ ๕๐ คน มาเข้ากองทัพองห้องทเมือง
 ควาย แล้วองห้องก็ยกกายโตงแลคำโหมก็ยกกองทัพมายังเมืองแฉง
 แล้วยกช่วยกันคุมกำลังติดตามรบพวกซ้อไปทาง สยขยแขวงเมืองวา
 เมืองซ้อน พวกซ้อก็แตกหนีกระจัดกระจายไป องห้อง กายโตง
 คำโหม ก็พากันเลิกทัพกลับมา แต่องห้องกลับลงไปทางเมืองลำ
 ไปเมืองเตงฮิง จึงแต่งตั้งให้กวางฟองมากับกายโตงณเมืองแฉง
 กวางฟองจึงตั้งให้กายโตงเล่นขนเป็นเจ้าอเจ้าเมืองแฉง ขณะนั้น
 เจ้าเมืองโลก็กลับมาอยู่ที่เมืองโลตั้งเก่า ฝ่ายคำโหมรู้ว่าบิดากลับ
 คินมาเมืองแล้วก็กลับไปหาบิดายังเมืองโล ตั้งแต่นั้นการศึกซ้อฝ่าย
 เมืองโลนั้นก็สงบเรียบร้อยลง

ลจลศักราช ๑๒๔๕ ปีมะแมเบญจศก ท้าวโดยเหลนมีความ
 ผิดหนีเจ้าเมืองโลมาอยู่เมืองงอย เจ้าเมืองโลจึงแต่งตั้งให้ขาม้าเป็น
 ลอคุมไพร่ ๘ คนลงมาลอบฆ่าท้าวโดยเหลนเสียใต้ที่เมืองงอย ฝ่าย
 เจ้านครหลวงพระบางได้แจ้งว่า ขาม้ายังอาจเข้ามาฆ่าคนในเขต
 แขวง จึงแต่งตั้งให้ขุนนางคุมคนขึ้นมาจับตัวขาม้าลงไปจำไว้ณเมือง
 หลวงพระบาง

ลจลศักราช ๑๒๔๖ ปีวอกจศก เจ้าเมืองโลคิดแค้นกายโตง
 เจ้าเมืองแฉงอยู่ยังไม่หาย ซึ่งกายโตงลงไปกล่าวโทษเจ้าเมืองโล
 ต่อเจ้าเมืองเตงฮิงนั้น แลเจ้าเมืองโลก็คิดอยากจะแย่งเอาเมืองแฉง
 ให้บุตรมาอยู่ครอบครองด้วย เจ้าเมืองโลจึงจัดกำลังคนพวกผู้ไทย

ชาวชาวเมืองไลแลพวกช่อรวม ๒๐๐ คนได้แล้ว เจ้าเมืองไลก็ยกมา
 เมืองแกลง หมายถึงจับตัวกายโคงซึ่งเป็นเจ้าอินนั้นฆ่าเสีย ชื่อผู้
 ชกอกอหลมาบอกความแก่เจ้าอินว่า เจ้าเมืองไลคุมกำลังมาจะจับเจ้า
 อินฆ่าเสีย ด้วยสงสัยว่าเจ้าอินจะคิดเป็นศัตรู เจ้าอินจึง
 อพยพครอบครัวไปไว้ในเมืองโพนไทร จึงสืบรู้ว่าพระยาพิไชย (มิ่ง)
 ยกกองทัพขึ้นไปอยู่ที่เมืองหลวงพระบาง เจ้าอินคิดว่าเจ้าเมืองไลคิด
 เบียดเบียนข่มเหงนัก แลเจ้าอินเห็นว่าแผ่นดินเมืองแกลงเป็นอาณา
 เขตของกรุงเทพฯ แต่แต่เดิมมาเจ้าอินหาทราบชดไม่ เจ้าอิน
 คิดจะเข้ามาสวามิภักดิ์พึ่งพระบรมโพธิสมภาร พระบาทสมเด็จพระเจ้า
 อยู่หัวกรุงเทพฯ แต่ฝ่ายเดียว ซึ่งเป็นเจ้าของพระราชอาณาเขต
 ตลอดแดนเมืองแกลง ไม่อยากจะอยู่เป็นเมืองเสียส่วยสามฝ่ายพา
 เหมือนเมืองไล จึงแต่งให้โดยขาลงไปหาพระยาพิไชยที่เมืองงอย
 แจ้งขอความซึ่งเจ้าเมืองไลยกมาที่เมืองแกลง ให้พระยาพิไชยทราบ
 ทุกประการ แลขอสวามิภักดิ์เป็นข้าแผ่นดิน พึ่งพระบรมโพธิ
 สมภารพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรุงเทพฯ พระยาพิไชยจึงแต่ง
 ให้ท้าวใหม่เมืองไทรขึ้นมารับ เอาตัวเจ้าอินลงไปในเมืองหลวงพระบาง
 ได้ตามซึ่งใช้ใตความจริงแล้ว จึงมีใบบอกลงมายังกรุงเทพฯ ทรงพระ
 กรุณาโปรดเกล้าฯ มีตราขึ้นไปถึงพระยาพิไชย ให้ตั้งเจ้าอินเป็นพระ
 สวามิภักดิ์สยามเขต เจ้าเมืองแกลง ให้พระยาพิไชยกับเจ้านคร

หลวงพระบาง แต่งเสนาบดีหลวงพระบางนำพระสวามิชนมานิ่ง
เมืองแดง พระสวามิชนมานิ่งเจ้านายอยู่ที่เมืองหลวงพระบางไต่ปี ๓
เจ้านายเมืองหลวงพระบางก็ยังไม่หาได้แต่งเสนาบดี นำพระสวามิชนมา
ณเมืองแดงไม่

ฝ่ายพระยาพิไชยก็ไปรบศึกฮ่อเมืองพวนพร้อมด้วยพระยาราชา
วรานุกุลแม่ทัพ จึงให้พระสวามิชนมานิ่งไปช่วยรบศึกด้วย การศึกฮ่อ
เมืองพวนก็ยังไม่สำเร็จไม่ ยังคิดพินกันอยู่

ฝ่ายกรุงเทพฯ แต่งให้คนฝรั่งซึ่งเป็นท้าววิภาควรรณลงมา
ทำแผนที่ในแขวงเมืองหัวพันทั้งหกแลสิบสองจุไทย พระวิภาควรรณ
จึงขอต่อท่านพระยาราชาวรานุกุลแม่ทัพ ให้พระยาพิไชยเป็นผู้นำทาง
ไปทำแผนที่ แต่ในหัวพันทั้งหกแลสิบสองจุไทยนั้นยังก็คขวางอยู่ด้วย
พวกฮ่อซำคัก ทำยังไม่สำเร็จไม่ ตกเข้าฤดูฝนพระยาพิไชยก็นำ
พระวิภาควรรณลงไปยังเมืองหลวงพระบาง

ในข่วงฤดูฝนนั้นเจ้าเมืองไลเห็นพระสวามิชนมานิ่งไปแล้ว จึงตั้ง
ให้คำชัยผู้บุตรเป็นยังเขียนเจ้าเมืองแดง ยังเขียนก็ไปนั่งเมืองแดง
อยู่ ยังเขียนเก็บเอาเงินแก่พวกไพร่ราษฎรเมืองแดงปี ๓ คนละบาท
เข้าเปลือกเรือนละห้าถึง สิบไปให้บิดายังเมืองไลทุกปี ถ้าราษฎร
มีทุกข์ร้อนมาร้องฟ้องขอความประการใด ยังเขียนก็หาชำระว่ากล่าว
พร้อมด้วยท้าวขุนกรมการไม่ ยังเขียนยังคิดว่ากล่าวกตขเอาตาม
อำเภอใจ หาได้ว่ากล่าวตามจารีตของบ้านเมืองไม่ ยังเขียนไม่พอใจ
ผู้ใด ไม่เลือกว่าท้าวขุนกรมการแลบุตรหลานท้าวขุนผู้ใดฤาไพร่

ราษฎรคนใด ถึงจะไม่มีความคิดก็ ยังเขียนก็ให้ไปเกาะเอาตัวมา
 ยังกักคชแลให้เอาไม้ไม้ทั้งลำผ่าแต่ต้นตลอดปลาย เอาทาบประกบ
 ยับน่าแข็งเข้าทั้ง ๒ ข้าง เอาเชือกมัดข้างต้นข้างปลายไว้ เร่งเอาเงิน
 สีนไหมได้โทษตัว คนผู้นั้นทนไม่ได้ก็เสียเงินให้ไม่เป็นกำหนด
 มีมากเอามาก มีน้อยเอาน้อย ราษฎรมีความเคืองครอนจะคิดหนีไป
 ทางไหนก็ไม่ได้ ยังเขียนประกาศว่าผู้ใดถ่ายเทครอบครัวหนีออกจาก
 เมืองแกลง ไปอยู่หัวเมืองใด ๆ ก็คือ ยังเขียนจะให้คนไปติดตาม
 จับมาฆ่าผ่าอกเสียจงได้ เมื่อเขียนเป็นเจ้าเมืองแกลง ตั้งบ้านเรือน
 อยู่ที่ตำบลเชียงจันทน์ ในยี่เดือนนั้นเจ้าราชวงศ์เมืองหลวงพระบาง กับ
 พระยาพิไชย แลพระวิภาคภูทล พร้อมด้วยผู้คนยาวไพร่ขึ้นมาถึง
 เมืองแกลง ตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านทองเหล็ก ยังเขียนเจ้าเมืองแกลงก็หา
 ออกไปคำนับเจ้าราชวงศ์แลพระยาพิไชยไม่ เจ้าราชวงศ์แลพระวิภาค
 ภูทลพากันไปค่ายเชียงจันทน์ที่ยังเขียนอยู่ เคนเลียบไปห่างค่าย
 ประมาณ ๓ วา ๕ วา ยังเขียนก็หาออกมาคำนับไม่ ครั้นแล้วเจ้าราชวงศ์
 กับพระยาพิไชยแลพระวิภาคภูทล ก็ถอยกลับลงมาพักอยู่ที่บ้าน
 หนองหลวง ฝ่ายคำกั๊ย คำล่า มาจากเมืองไล จึงพากันลงไปคำนับ
 เจ้าราชวงศ์ พระยาพิไชย พระวิภาคภูทล ที่บ้านหนองหลวง
 อยู่ได้ ๒ วันเจ้าราชวงศ์ กับพระยาพิไชย แลพระวิภาคภูทล
 ก็พากันล่องลงทางน้ำยมกลับไปยังเมืองหลวงพระบาง
 สิ้นคำให้การชงไตเรียบเรียงตามท้าวขุนเมืองแกลงให้การแต่
 ท่าน ๆ

ก่งดินเมืองแฉง

กำหนดเขตแขวงของเมืองแฉง ซึ่งคงอยู่ในเขตยunnan
รวมเขตทั้งเมืองน้อยที่ชนอยู่ในรวมก่งดินนัตยunnan คือดังนี้

ทิศเหนือแลต่อไปทั้ง ๔ ทิศ

ตำบลแกวหินย่น้อยเป็นที่ลัดเขตแดนเมืองแฉงต่อกันกับ
แดนเมืองไล มีภูเขาใหญ่ยาวแลสูงชอกแกวหิน เป็นภูเขาหิน
มีศิลาเกิดแกมแชมข้างกันอยู่เป็นสำคัญ ข้ามภูเขาแกวหินนั้น
ขึ้นไปเป็นแดนดินเมืองไล ข้ามแกวหินลงมาเป็นแดนดินเมืองแฉง
มีแม่น้ำ ๓ เป็นแม่น้ำน้อย ช่อแม่น้ำหมัก ต้นน้ำไหลไปแต่แดนดิน
เมืองแสนหัวเมืองชั้นในเมืองหลวงพระบาง ข้างทิศตะวันตกไหลผ่าน
ไปกลางเมือง เหมือนหัวเมืองชนเมืองแฉง ระยะทางแต่เมืองแฉง
ไปเมืองเหมือนถึงแม่น้ำหมักนั้น ๒ วัน แม่น้ำนั้นไหลไปทางทิศ
ตะวันออกเฉียงเหนือแห่งเมืองแฉง ข้ามแม่น้ำหมักไปทางทิศตะวัน
ออกเฉียงเหนือ มีภูเขาใหญ่ ๓ ชอกหนองสามทาง ลัดเขต
หนองสามทางนี้ต่อแดนเมืองมนเมืองบาง ตั้งแต่หนองสามทาง
ไปทางทิศตะวันออกนั้น ประมาณระยะทาง ๓ วัน ๔ วันถึงภูเขาใหญ่สูง
แห่ง ๓ ชอกเขาเของ ระยะทางแต่หนองสามทางไปถึงภูเขาเของ
ทางทิศตะวันออกนั้นไม่มีบ้านเมือง เป็นป่าแลภูเขาทงสัน ลัดเขต
ภูเขาเของ ข้างทิศเหนือนี้ต่อแดนกับเมืองควาย ตั้งแต่ภูเขาเของ

ไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ระยะทางเดินประมาณ ๗ วัน ถึงห้วยน้ำเล็ก
 แห่ง ๑ ชื่อห้วยแซน มีภูเขา ๑ ชื่อภูเขาเต๋า เป็นภูเขินไม่ใหญ่
 ไม่เล็กนัก เป็นภูประมาณขนาดกลาง ตั้งอยู่ปากห้วยทิศตะวันออกเฉียง
 ปลายแม่น้ำเมืองฮั่วหวิเมืองชนของเมืองควายนันไหลมาบรรจบแม่น้ำ
 มาอยู่ข้างใต้ห้วยแซนนั้น เรียกว่าปากฮั่วมา เป็นสทเขตแดน
 เมืองแดงข้างทิศตะวันออกเฉียงใต้ ตั้งแต่ปากน้ำชื่อปากฮั่วมานั้นไปทาง
 ทิศตะวันออกเฉียงใต้ ระยะทางสามวัน ถึงภูเขาใหญ่สูงแห่งหนึ่งชื่อภูคำ
 ตั้งอยู่ในทิศตะวันออกเฉียงใต้แห่งแดนเมืองแดง สทเขตภูคำข้าง
 ทิศตะวันออกเฉียงใต้นั้นต่อแดนเมืองฮั่ว ตั้งแต่ภูคำไปทางทิศใต้ระยะ
 ทาง ๓ วัน ถึงห้วยน้ำแห่ง ๑ ชื่อห้วยย่านางหินกองเป็นสทเขตแดน
 เมืองแดง ต่อกันกับแดนเมืองสยแอค ซึ่งเป็นเมืองหวิพินหาทั้งหกนั้น
 ต้นธารห้วยย่านางนี้ไหลไปแต่ในแดนเมืองแดง แลมีศิลากองตั้ง
 เป็นสำคัญ ขันเขตเมืองแดงกับแดนเมืองสยแอคจากกันที่ตำบลนั้น
 จึงเรียกว่าห้วยย่านางหินกองสยมา ตั้งแต่ห้วยย่านางหินกองไปทาง
 ทิศตะวันตกเฉียงใต้ระยะทางเดิน ๘ วัน ถึงภูเขาใหญ่สูงแห่ง ๑ ชื่อ
 ภูถ้ำหนู ตั้งอยู่ทิศตะวันตกเฉียงใต้ สทเขตภูถ้ำหนูออกไปทาง
 ตะวันตกเฉียงใต้นั้น ต่อเขตแดนเมืองเขือเมืองซอน ซึ่งเป็นเมือง
 หวิพินหาทั้งหก ตั้งแต่ภูถ้ำหนูไปทางทิศตะวันตก ระยะทางเดิน
 ประมาณ ๖ วัน ๗ วัน ถึงภูเขาแห่ง ๑ ชื่อภูยอดน้ำแล้ง ตั้งอยู่ใน
 ทิศตะวันตกแห่งเมืองแดง มีธารน้ำไหลออกจากเชิงภูเขานั้นอยู่เสมอ
 ธารนั้นไหลผ่านมาในแดนดินเมืองแดง ลงในแม่น้ำกวงแดนเมือง

สยแอกเมืองวา นอกภยออกน้ำแล้งออกไปต่อแดนเมืองไต หัวเมือง
 ขนของเมืองหลวงพระบาง ตั้งแต่ภยออกน้ำแล้งไปทางทิศตะวันตก
 แห่งเมืองแกลง ระยะทางเดินประมาณ ๗ วัน ถึงภูเขาใหญ่สูงแห่ง ๑
 ซอกภูช่วยป่อง ตั้งอยู่ในทิศตะวันตกเมืองแกลงข้างทิศตะวันตก น้ำใน
 ห้วยนั้นไหลเข้ามาในเมืองลอยหัวเมืองขนของเมืองแกลง นอกภยช่วยป่อง
 นั้นต่อแดนเมืองชัยหัวเมืองขนของเมืองหลวงพระบาง ตั้งแต่ภูช่วยป่อง
 ไปทางทิศตะวันตก ระยะทางเดินประมาณ ๖ วัน ถึงภูเขาสูงใหญ่
 แห่งหนึ่ง ซอกภูผาปูน ตั้งอยู่ที่ทิศตะวันตกเมืองแกลงข้างทิศตะวันตก
 ต่อกันกับแดนเมืองชวา หัวเมืองขนของเมืองหลวงพระบาง คีลา
 ทภูเขานขาว ๆ เหมือนสีปูนขาวทั่วไปถึงภูเขา จึงเรียกว่าภูผาปูน
 ตั้งแต่ภูผาปูนไปทางทิศเหนือ ระยะทางประมาณ ๓๐ วัน ถึงแม่น้ำ
 น้อยแห่ง ๑ เรียกว่าน้ำจิม อยู่ใกล้ภูเขาสูงใหญ่ซอกเมืองต้นจาย
 หาใช่เป็นบ้านเมืองไม่ เป็นป่าแลภูเขาทงสัน แต่เรียกว่าภูเมือง
 ต้นจายมาแต่โบราณ ภูเขานตั้งอยู่ในทิศตะวันตกเมืองแกลงข้างทิศเหนือ
 ต่อกันกับแดนเมืองแสนแลแดนเมืองไล เป็นที่แบ่งแดนแยกจากกัน
 เป็น ๓ แพร่ง น้ำจิมแห่งนี้เป็นน้ำน้อย ถ่าน้ำแล้งน้ำแห้งขาดเป็น
 ห้วง ๆ เวลแพเดินไม่ได้ทั้งน้ำน้ำน้ำแล้ง แลน้ำนปลายนน้ำไหล
 ลงแม่น้ำหมัก น้ำหมักนั้นไหลไปลงแม่น้ำแท้ ตั้งแต่บ้านจิมแล
 ภูต้นจายนไปทางทิศเหนือ บรรจบรอบถึงตำบลแกวหินข้อยน้อย ซึ่ง
 กล่าวมาแล้วแต่ข้างต้นนั้นเป็นระยะทาง ๒ วัน เป็นรอบแดนเมืองแกลง
 ทั้ง ๔ ทิศใหญ่ แลรวมทิศน้อยเป็น ๘ ทิศด้วยกัน ตำบลเมืองน้อย
 ซึ่งชนแก่เมืองแกลงแลตำบลบ้าน ก็รวมอยู่ในส่วนเขตรนทงสัน

อนึ่งเมืองชนของเมืองแกลง ซึ่งเป็นเมืองน้อยที่ร้างข้าง ยังกง
อยู่ข้างในทกวันนี้ อันรวมอยู่ในกนตึงกล่าวมาแล้วนั้นมี ๓๒ เมือง คือ

เมืองใหญ่

๑ เมืองแกลง

เมืองน้อยที่ชน คือ

๒ เมืองฟางฤาฬัง

๓ เมืองเหมื่อน

๔ เมืองไพน

๕ เมืองยา

๖ เมืองควน

๗ เมืองแตน

๘ เมืองคอย

๙ เมืองแลว

๑๐ เมืองสขขบ

๑๑ เมืองวา

๑๒ เมืองลาน

พงษาวดารเมืองเชียงใหม่

๑ วันที่ ๒ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทรศก ๑๐๘ พระยาศรีสังหเทพฯ ได้ตามถ้อยคำ พระยาราชนมตรี ราชาคำภู่ แส่นราชวัง เมือง เชียงแขง ซึ่งคุมคนไม่ทองเงินลงมาทูลเกล้าฯ ถวาย พระยาราชนมตรี ราชาคำภู่ แส่นราชวัง ให้ถ้อยคำว่า เติมนเมืองเชียงใหม่ ตั้งอยู่ฝั่งน้ำของตัวนอกเหนือเมืองเชียงแสนขึ้นไป เตินทางบกฝั่ง ตะวันตกแต่เมืองเชียงแสนถึงหัวโข่ง ๒ คน แต่หัวโข่งไปนอนเมือง เลนคน ๓ แต่เมืองเลนไปนอนเมืองเปลวคน ๓ แต่เมืองเปลวไป นอนเมืองเชียงรายคน ๓ แต่เมืองเชียงรายขึ้นไปตามลำน้ำของ ๖ คน เตินบก ๔ คนถึงเมืองเชียงแขง แต่เมืองเชียงแขงไปเมืองเชียงตุง เตินทางบก ๘ คน แต่เมืองเชียงแขงเตินทางบกไปข้างตัวนอกถึง เมืองสิง ๒ คน แต่เมืองสิงเตินบกมาข้างตัวนอกเฉียงใต้ ถึงเมือง นังวัน ๓ เติมนเมืองเชียงแขงชนแก่เมืองอังวะมาช้านานหลายชั่วเจ้า เมืองมาแล้ว ครั้นถึงเจ้าเมืองเชียงแขงเถาหมองชาย ๒ คน หญิง ๒ คน น้องชายคน ๓ ชื่อแจ่มเมือง ได้เป็นที่อุปราชเมืองเชียงแขง น้องชายอีกคน ๓ ชื่อพามา อยู่เมืองเชียงแขง น้องหญิงคน ๓ ชื่อ นางจามคำ เป็นภรรยาเจ้าเมืองหลอย น้องหญิงอีกคน ๓ ชื่อนาง ชันคำ เป็นภรรยาหมานเมืองเชียงตุง เจ้าเมืองเชียงแขงเถา หมองชายชื่อ หม่อมสลี ๓ หญิง ๓ อุปราชแจ่มเมือง หมองชาย ๓

หญิง ๑ นางชั้นกำพรายมหาชนานเมืองเชียงตุงมีบุตรชายชื่อทีปนี้
 คำ ๑ ชื่อทองโต ๑ รวม ๒ คน นางจามกำพรยาเจ้าเมืองหลอย
 ไม่มีบุตร ครั้นอยู่มาพาเมานองเจ้าเมืองเชียงแขงเถาว์วาทกัน พา
 เมพาครอบครัวลงมาพึ่งเมืองน่าน เพราะมารดาเจ้านครเมืองน่าน
 เป็นเชื้อสายเมืองเชียงแขง นยถกกันว่าเป็นพี่น้องกัน พาเมมาถึง
 แก่กรรมทเมืองน่าน ภายหลังเจ้าเมืองเชียงแขงเถากับอุปราชเมือง
 เชียงแขงถึงแก่กรรม เมืองเชียงแขงว่างเปล่าอยู่

ศักราช ๑๒๒๐ ท้าวพระยาเมืองเชียงแขงชื่อทีปนี้คำ บุตรมหา
 ชนานเมืองเชียงตุงมาว่าราชการเมืองเชียงแขง ๒ ปี ลงไปรับตำแหน่ง
 ที่เจ้าเมืองเชียงแขงที่เมืองอิงวะ กลับมาถึงเมืองน่านถึงแก่กรรม ท้าว
 พระยาเมืองเชียงแขงจึงชอกองโตบุตรมหาชนานเมืองเชียงตุงมาเป็น
 เจ้าเมืองเชียงแขงเมื่อศักราช ๑๒๒๒ หม่อมสลิตบุตรเจ้าเมืองเชียง
 แขวงเถาโตเป็นอุปราช เจ้าเมืองเชียงแขงว่าราชการเมืองโต ๑๕ ปี
 มีบุตรชายชื่อเลอ ๑ ก้อนแก้ว ๑ หญิง ๔ รวม ๖ คน ครั้นมหา
 ชนานเมืองเชียงตุงถึงแก่กรรม เจ้าเมืองเชียงแขงทองโตโตเป็น
 เจ้าเมืองเชียงตุง อุปราชเมืองเชียงแขงโตเป็นเจ้าเมืองเชียงแขง
 อายุโต ๑๘ ปี เจ้าเมืองอิงวะตั้งนามว่า หม่อมมหาศรีพิเพ็ง
 กวพทศพรหมวงษาเจ้าเมืองเชียงแขง มีเมืองชน เมืองย ๑ เมือง
 อะ ๑ เมืองโหลย ๑ เมืองและ ๑ เมืองชน ๑ รวม ๕ เมือง

ครั้นเจ้าเมงคองเมงเจ้าอังวะสิ้นบุญไปแล้ว เจ้าสิปอบุตรได้
เป็นเจ้าอังวะ พันธกัณฑ์แย่งชิงสมบัติฆ่าฟันกัน เจ้าเมืองเชียงแขงก็
หาได้ขึ้นแก่เมืองอังวะส่งต้นไม้ทองเงินเหมือนแต่ก่อนไม่ ภายหลัง
อังกฤษมาตีไต่เมืองอังวะ เจ้าเมืองเชียงแขงก็ตั้งรักษาย่านเมือง
อยู่ตามเดิม หาได้ลงไปเมืองอังวะไม่

ครั้นศักราชได้ ๑๒๔๖ ปี เจ้าเมืองเชียงตุงกองทัพถึงแก่กรรม
เจ้าเสียบตรที่ ๑ ได้เป็นเจ้าเมืองเชียงตุง อายุได้ ๓๖ ปี

เมื่อศักราชได้ ๑๒๔๕ ปีนั้น เจ้าเมืองเชียงแขงจึงปลุกษา
ท้าวพระยาพร้อมกันเห็นว่าทเมืองเชียงแขงที่ไร่นามีน้อย ครอบครว
ทำมาหากินขัดสนมาก จึงพาครอบครวมาทั้งบ้านเมืองสิง ผังนำ
ของตัวนั้นออกเป็นเขตระแวงชนกบเมืองน่าน หมายถึงเอากรุงเทพ ฯ
เป็นทัพงต่อไป เจ้าเมืองเชียงแขงอายุได้ ๔๕ ปี มีบุตรชายชื่อเจ้า
องค์คำ ๑ เจ้าทีปะ ๑ หลิงชอประทุมมา ๑ สันนิตา ๑ รวม ๔ คน
เจ้าเมืองเชียงแขงท้าวพระยาพาครอบครวมาทั้งอยู่ทเมืองสิงประมาณ
ครวใหญ่ร้อย ๓๐๐๐ เศษ แต่ราชานัญไชยกกับครอบครวรักษาคาล
เทพารักษ์อยู่ทเมืองเชียงแขงประมาณ ๓๐ หลังเรือน เจ้าเมืองท้าว
พระยาเมืองชนทัง ๕ หัวเมืองนั้นยังตั้งบ้านเรือนเป็นปรกติอยู่ตามเดิม
เมืองชนเมืองเชียงแขงตั้งอยู่ผังนำของตัวนั้นตกทัง ๕ เมือง ระยะทาง
ไปจากเมืองเชียงแขงนอนเมืองชน จากเมืองชนไปนอนเมืองและ
จากเมืองและนอนทางคน ๑ ถึงเมืองไหลย จากเมืองไหลยนอน
เมืองย จากเมืองยถึงเมืองอะคน ๑

แต่เมืองสิงคิงเดินทางบกลงมาข้างใต้ ๕ คน ถึงเมืองหลวงภคา
จากเมืองหลวงภคาลงมาเมืองเซียงของ ๖ คน แต่เมืองนั่งลงมาเมือง
หลวงภคา ๕ คน แต่เมืองสิงคิงเดินทางบกไปข้างตะวันออกเฉียงเหนือ
คน ๓ ถึงเมืองพง แต่เมืองสิงคิงเดินทางบกไปข้างเหนือ ๒ คน ถึง
เมืองล่า จากเมืองล่า ๕ คน ถึงเมืองอุ ๆ เมืองพง เมืองล่า ขน
เซียงรุ่งสยสองย่นนา ฯ

๑ วันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทรศก ๑๐๘ เวลา ๕ ทุ่มเสด็จ
ออกขนนางณพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท มีพระบรมราชโองการดำรัส
เหนือเกล้า ฯ สั่งว่า ซึ่งพระยาศรีสังหเทพ มีหนังสือส่งสำเนาขอ
เมืองน่าน เมืองเซียงแขง แลคำให้การพระยาราชไมตรีราชาพลญา
ทูลเกล้า ฯ ถวาย ว่าสมควรให้มีศกอักษรฤๅห์ตั้งตราขอขบขันไม้
ทองเงิน เมืองเซียงแขง นั้นเป็นการเอื้อเฟื้อต่อราชการดีมาก แต่
ยังทรงสงสัยว่า แต่ก่อนเจ้าเมืองเซียงตุง มีหนังสือออกชื่อว่า
ฟ้าเซียงแขงเซียงตุงนั้น เพราะเหตุอย่างไร ฯ

วันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทรศก ๑๐๘

๑ หลวงเสนาภักดี ไต่สอยถามเจ้าราชวงศ์เมืองน่าน ราช
พรหมภัก ให้ถ้อยคำว่า เจ้าเมืองเซียงแขงกองใต้ใต้เป็นเจ้าเมือง
เซียงตุงแทนบิดา อุปราชแจ่มเมืองผู้ของเจ้าเมืองเซียงตุงกองใต้
ใต้เป็นเจ้าเมืองเซียงแขงต่อมา แต่ราชการบ้านเมืองในเมืองเซียง
แขงนั้น เจ้าอังวะไต่สอยให้เจ้าเมืองเซียงตุงเป็นธุระดูแลเอาใจใส่

